

Fengselfugler har også unger

Foreldreveiledning bak murene

Chantal Josette Prell - Hutmacher

Masteroppgave i spesialpedagogikk

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2006

“When he first went to prison I really missed him and used to cry a lot in bed at night.

I didn’t want my mum to know I cried because that would have just upset her too.”

(Boswell & Wedge 2002: 73)

Sammendrag

En ufrivillig karriere som barn av innsatt slutter ikke når den fengslede forelderen blir løslatt, men kan påvirke hele livet. Forskning viser til tre hoved-langtidsvirkninger; barn av innsatte har en økt tendens som ungdom eller voksen til å utføre kriminelle handlinger, utvikle depresjon og/eller få posttraumatisk stressyndrom (PTSD) i forhold til populasjonen ellers. Det er de akutte belastninger som gjør barn av innsatte sårbare. Justisdepartementet vil, i samarbeid med Barne- og likestillingsdepartementet, implentere et nasjonalt foreldreveiledningsprogram i fengsel for å bøte på disse skadevirkningene. Et pilotprosjekt med foreldreveiledning i fengsel har blitt gjennomført fra september 2005 til mai 2006.

Masteroppgaven tar utgangspunkt i pilotprosjektet for å belyse hvorvidt foreldreveiledningsprogrammet i fengsel kan bidra til å skjerme barn av innsatte for skadelige påvirkninger i sin utvikling.

Problemstillingen er:

I hvilken grad opplever representanter fra kriminalomsorgen at barn av innsatte i grunnskolealderen kan få utbytte av det norske foreldreveiledningsprogrammet i fengsel?

Forskningsspørsmål ved undersøkelsen er: øker foreldreveiledningsprogrammet fokus på barn av innsatte i fengsler, og er tilbudet til barnets beste som forskrift til Lov om straffegjennomføring fordrer.

Ut fra problemstillingen ble det valgt en kvalitativ forskningstilnærming. Formålet er å få innsikt i et pågående tiltak. Faglitteraturen anbefaler kvalitative intervjuer som en egnet metode i slike tilfeller. Intervjuene blir gjennomført ved hjelp av en semistrukturert intervjuguide som omfatter de sentrale emnene for undersøkelsen, og gir samtidig rom for informantenes individuelle utdypninger. Utvalget er sammensatt av seks representanter fra kriminalomsorgen som arbeider i et lukket eller åpent

fengsel. De har deltatt på kurs om foreldreveiledningsprogrammet i fengsel, og har deretter samlet erfaringer ved å gjennomføre dette programmet som veiledere for hver sin foreldregruppe i fengsel. Informasjonssamtaler med Foreningen for fangers pårørende (FFP) og Barne- og likestillingsdepartementet har avrundet opplysningene omkring problemstillingen.

Masteroppgaven bygger på en hermeneutisk forståelse av problematikken og en hermeneutisk fortolkningsmåte. For å utvikle en helhetlig forståelse fordrer hermeneutikken kunnskap om kontekst, det vil si den menneskelige, sosiale, historiske og økonomiske konteksten. Hermeneutikken 'forlanger' refleksjoner over forforståelse og fordommer, noe som gjør seg gjeldende innenfor ethvert menneskes forståelsesramme eller forståelseshorisont, som det heter i hermeneutikken.

I masteroppgaven blir det lagt vekt på å gjøre rede for valg som blir tatt gjennom hele forskningsprosessen. Dette bidrar til å sikre en god validitet.

Som forventet henviser informantene til det tidlige tidspunktet i programmet når det gjelder å vurdere påvirkninger av foreldreveiledningsprogrammet i fengsel. Likevel ser det ut til at der hvor programmet gjennomføres, ledsaget av praktiske tiltak eller aktiviteter som favner barn av innsatte, blir barna direkte positivt påvirket. Det er også en tydelig tendens til at foreldreveiledningsprogrammet bidrar med en forbedring av fengselsmiljøet. Dette er et utilsiktet resultat, men viktig virkning, for det vil indirekte også komme barna av innsatte til gode.

Konklusjonen er at foreldreveiledningsprogrammet i fengsel bidrar til å øke fokus på barn av innsattes sårbarhet og behov. Dersom forhold som samværsform og aktiviteter blir adekvat tilrettelagt, kan tiltakene føre til positive forandringer i barnas atferd. Når et samfunn setter seg som mål å handle til barnets beste, må det bøtes på akutte og langsiktige skadevirkninger på barna når foreldre fengsles. Foreldreveiledningsprogrammet i fengsel er et skritt i riktig retning.

Forord

Den foreliggende masteroppgaven er et produkt av en lang prosess som direkte og indirekte har implisert mange mennesker. Jeg vil først takke Emilie, Leonie, Johann og Andreas for gjennom sin omtanke å ha støttet meg i denne ikke alltid lette tiden. Heinz-Peter har vært til stor hjelp både psykisk og praktisk da PC-krisen oppstod, i tillegg har han med sine mange forskjellige tips lettet prosessen underveis. Karin var en viktig støttespiller som tok seg tid til å ha både faglige og mindre faglige samtaler med meg. Inger-Anne og Kirsti har lest korrektur og gitt gode kritikker. Hjertelig takk til dere alle.

En spesiell takk går til informantene som tok imot meg i en vennlig og åpen atmosfære. Jeg ønsker dere lykke til med prosjektene deres. Jeg vil også takke Foreningen for fangers pårørende og Barne- likestillingsdepartementet for hjelp og støtte.

Min veileder, Erling Kokkersvold, har, gjennom sine forelesninger, gitt meg inspirasjon og med sine konstruktive, empatiske og oppmuntrende tilbakemeldinger bidratt til at jeg har utviklet et sterkt eierforhold til masteroppgaven min. Tusen takk for det.

Til slutt vil jeg takke dem der alt begynte; un grand merci à Jacqueline et Raymond pour m'avoir montré qu'il n'est jamais trop tard pour commencer.

Blommenholm, den 20. mai 2006

Chantal J. Prell - Hutmacher

Innhold

SAMMENDRAG	4
FORORD.....	7
INNHold	9
1. INNLEDNING	13
1.1 BAKGRUNN, TEMA OG FORMÅL	13
1.2 PRESENTASJON AV PROBLEMSTILLING.....	15
1.2.1 Presiseringer.....	16
1.2.2 Avgrensning	17
1.3 BEGREPSFORKLARING	18
1.4 LITTERATUR.....	19
1.5 DISPOSISJON.....	19
2. BARN AV INNSATTE.....	21
2.1 ”DE SKJULTE STRAFFEDE”	21
2.2 FORELDRES PÅGRIPELSE.....	23
2.3 FORELDRES FENGSELSOPPHOLD	23
2.4 FORELDRES LØSLATELSE.....	25
2.5 LANGTIDSVIRKNINGER	26
3. FANGER OG KONTEKST.....	29
3.1 FENGSELETS FUNKSJON I SAMFUNNET	29
3.1.1 Straffeformer.....	31
3.1.2 Fængselssoialisering.....	31
3.2 KRIMINALOMSORGENS OPPGAVE.....	32

3.3	INNSATTE	34
3.3.1	<i>Fengslede foreldre</i>	35
4.	RÅDGIVNING	37
4.1	RÅDGIVERS KVALITETER I DEN HUMATISTISKE TRADISJON	37
4.1.1	<i>Relasjon og fagkunnskap</i>	37
4.1.2	<i>Kontaktformer</i>	38
4.1.3	<i>Kommunikasjon</i>	39
4.1.4	<i>Holdning og etikk</i>	40
4.2	FORELDRERÅDGIVNING I FENGSEL.....	41
4.2.1	<i>Program med eller uten samvær med barn</i>	41
4.2.2	<i>Program til familiens beste</i>	42
4.2.3	<i>Andre fordeler og ulemper</i>	43
4.3	FORELDREVEILEDNINGSPROGRAMMET I NORSKE FENGLER	44
4.3.1	<i>ICDP</i>	44
4.3.2	<i>Foreldreveiledning tilpasset målgruppen innsatte foreldre</i>	45
4.4	LANGSIKTIG EFFEKTIVITET	46
4.4.1	<i>Habitus</i>	47
4.4.2	<i>Self-efficacy</i>	47
5.	FORSKNINGSPROSESSEN	49
5.1	METODEVALG	49
5.1.1	<i>Kvalitativ forskningstilnærming</i>	50
5.1.2	<i>Hermeneutikk - fortolkningskunst</i>	51
5.2	TEMATISERING	52
5.3	PLANLEGGING.....	53

5.4	INTERVJU	54
5.4.1	<i>Intervjuguiden</i>	55
5.4.2	<i>Transkribering</i>	56
5.4.3	<i>Analyse og tolkning</i>	57
5.5	VALIDITET.....	59
5.6	RAPPORTSKRIVING	60
5.6.1	<i>Forskerrollen</i>	61
5.6.2	<i>Etiske vurderinger og refleksjoner</i>	62
6.	EMPIRI, ANALYSE OG TOLKNING	64
6.1	BARN AV INNSATTE.....	64
6.1.1	<i>Kontakt og samvær</i>	66
6.1.2	<i>Fokus på barn i fengsel – visjoner</i>	68
6.2	FORELDREVEILEDNINGSPROGRAMMET.....	70
6.2.1	<i>Programmets innføring</i>	70
6.2.2	<i>Programmets gjennomføring</i>	73
6.2.3	<i>Veileders oppgaver</i>	77
6.3	RESYMÉ AV RESULTATENE.....	79
7.	KONKLUSJON	81
7.1.1	<i>Refleksjoner og tanker om foreldreveiledningen</i>	84
KILDELISTE		88
VEDLEGG NR. 1: FORELVEILEDNINGSMALEN		95
VEDLEGG NR. 2: OPPLÆRINGSMALEN		102
VEDLEGG NR. 3: LOGGBOKSMALEN		106
VEDLEGG NR. 4: INFORMASJONSBREVET		108

VEDLEGG NR. 5: SAMTYKKEERKLÆRING	109
VEDLEGG NR. 6: INTERVJUGUIDE.....	110
VEDLEGG NR. 7: TESCH'S TEN PRINCIPS AND PRACTICES	113
VEDLEGG NR. 8: NODETRE.....	115

1. Innledning

Foreldreveiledningsprogrammet i norske fengsler bygger på 'International Child Development Programmes' (ICDP). ICDP er et tidlig intervensjonsprogram med en forebyggende tilnærming for å avhjelpe familier med interaksjonsproblemer i forholdet foreldre og barn (Rye 2003). ICDP er blitt tilpasset innsatte foreldres vilkår og fengselskonteksten. Et pilotprosjekt om foreldreveiledning i fengsel startet i september 2005, og skal vare til ca. juni 2006. Det skal summativt evalueres fra juni 2006.

Foreldreveiledning i fengsel gjennomføres av ansatte i kriminalomsorgen og betraktes også som et forebyggende tiltak i forhold til ungdomskriminalitet. Det skal sees nærmere på betingelser som står bak veiledningen og hvordan selve veiledningen gjennomføres. Hovedfokuset i prosjektet vil bli når og hvordan foreldreveiledningen i fengsel kommer barn av innsatte til gode, og om den bedrer barn av innsatte sin situasjon i sammenheng med fengsling.

1.1 Bakgrunn, tema og formål

Mens foreldreveiledningsprogrammet i fengsel er et nytt tema innenfor kriminalforebygging og kriminalomsorg i Norge, har behovet for rådgivning og veiledning til innsatte foreldre og pårørende vært påpekt i mange undersøkelser (Christensen 1999, Bjercke 1994, Melin 1998). Foreningen for fangers pårørende (FFP) er sterkt engasjert i feltet utenfor fengselet (200?).

Barn av innsatte har fått oppmerksomhet fra flere hold og med forskjellige formål i de siste årene. Dette førte til en ny politisk diskurs som jeg kort vil redegjøre for. Etter at FN's barnekomité anmodet om dette både i 2000 og i 2003 (Justisdepartementet et al. 2000 og Barne og familiedepartementet og Utenriksdepartementet 2003), gransket norske myndigheter inngående rutiner og vedtak når det gjaldt å ivareta barnets fysiske og psykiske velvære ved innføring av nye regler for innsatte foreldre og deres

barn (ibid). I norske myndigheters konklusjon ble det gjort oppmerksom på at forholdene for barn som har en eller begge foreldre i fengsel ble vurdert i St.meld. nr. 27 (1997-98). Der heter det:

4.7.3.4 Det er ikke gitt særskilte regler i fengselslov eller reglement om barns rettsstilling når en eller begge foreldre fengsles. I henhold til barneloven § 44 har barn rett til samvær med begge foreldrene. De hensyn som ligger til grunn for barneloven kommer også i betraktning ved tolkning av fengselslov og reglement. [...] Forebygging av uheldige virkninger for barnet ved separasjon fra omsorgsperson er således et viktig hensyn ved ulike fengselsfaglige avgjørelser.

I 2004 har FAFO¹, på oppdrag fra Sosial- og helsedirektoratet og Justisdepartementet gjennomført en levекårundersøkelse blant innsatte. Friestad og Hansen (2004), som utførte prosjektet, argumenterer i "Levekår blant innsatte" at ved å satse på støtte og hjelp til omsorgspersoner som er fengslet, samt deres familie, vil man bidra til en bedre rehabilitering av den som selv sitter i fengsel og samtidig forebygge fremtidige velferdsproblemer også hos de øvrige familiemedlemmene. Friestad og Hansen (ibid) underbygger uttalelsen med: "At et familiemedlem fengsles, innebærer en risiko for senere problemer for barna – det ser vi også i vårt utvalg ved at så mange som 28 prosent av de innsatte hadde opplevd fengsling av familiemedlemmer i oppveksten" (ibid: 81).

Siden har man blitt mer oppmerksom på denne problematikken, altså risikogruppe 'barn av innsatte', i tillegg til barns rett til kontakt med begge sine foreldre. Statssekretær Rita Sletner roste foreldreveiledningsprogrammet i fengsel overfor KRUS, Kriminalomsorgens utdanningscenter², og sa:

¹ FAFO er en samfunnsvitenskapelig forskningsstiftelse som arbeider med problemstillinger innen arbeidsliv, velferdspolitik og levекår nasjonalt og internasjonalt.

² Etatskole for fengselsvesenets tjenestemenn (KRUS).

Barn av innsatte i fengsler er en sårbar, usynlig og samtidig stigmatisert gruppe. Justisdepartementet har, sammen med Barne- og familiedepartementet, arbeidet for å få styrket innsatsen overfor disse barna for å forebygge senere levekårsproblemer, psykososiale problemer og framtidig kriminalitet (Kriminalomsorgens utdanningscenter 2005a).

Fra september 2005 har kriminalomsorgen satt i gang et opplæringskurs i foreldreveiledning til ansatte (Kriminalomsorgens utdanningscenter 2005b). Tiltaket for fornying innenfor fengsel består i å se på utfordringen som noe mer kompleks enn å legge forholdene til rette for kontakt- og samværsmuligheter mellom innsatte foreldre og deres barn. Fokuset har utvidet seg og rommer de spesifikke oppdragelsesspørsmål relatert til fengsling av en forelder som for eksempel modellering og barnas psykososiale utvikling. Det som gjør veiledning spesielt interessant nå er at den også blir sett i direkte sammenheng med forebyggende tiltak overfor ungdomskriminalitet.

1.2 Presentasjon av problemstilling

Mitt utgangspunkt er en sterk interesse for betydningen av rådgivning i spesialpedagogikk, spesielt innenfor den psykososiale problematikken. I tillegg har mangel på forebyggende tiltak for barn som 'havner mellom to stoler' vekket min faglige interesse. Disse barna har ennå ikke fått nok oppmerksomhet rettet mot seg, og er, som deres levevilkår kan antyde, sårbare og utsatte.

Formålet med prosjektet mitt er å undersøke hvorvidt foreldreveiledningsprogrammet i fengsel kan bidra til å øke velvære for barn av innsatte og skjerme dem for skadelig utvikling.

Jeg har kommet frem til følgende problemstilling:

I hvilken grad opplever representanter fra kriminalomsorgen at barn av innsatte i grunnskolealderen kan få utbytte av det norske foreldreveiledningsprogrammet i fengsel?

Forsknings spørsmål ved undersøkelsen er: øker foreldreveiledningsprogrammet fokus på barn av innsatte i fengsler, og er tilbudet til barnets beste, slik forskrift til Loven om straffegjennomføring fordrer (2002: § 1-3).

1.2.1 Presiseringer

Skolebarn: I rapporten til Justisdepartementet (Bjercke 1994) henvises til at gjennomsnittsalderen til de ca. 1000 barn som til enhver tid er berørt av at en eller begge foreldre sitter i fengslet er ni år. Dette innebærer at barn av innsatte i gjennomsnitt er grunnskolebarn. Selve belastningen av å oppleve samvær og/eller kontaktbrudd innehar særlige fasetter ettersom alderen til barna og relasjonen mellom barn og foreldre er av betydning. Faglitteratur om barn av innsatte vier stor oppmerksomhet på småbarns tilknytningsatferd og sårbarhet. Dette kan begrunnes, som Rutter og Rutter (2000) fremhever, med at større barn er mindre sårbare ved separasjon fra foreldre fordi de har lært å opprettholde psykisk 'en relasjon' (objektkonstans³) til den som ikke er fysisk til stede også over et lengre tidsperspektiv. På den andre siden vises det at akkurat på grunn av den nådde kognitive utviklingen kan grunnskolebarns krisepåvirkninger bli mer skjult for omgivelsen. Grunnskolebarn har lært å utøve atferdskontroll (affektregulering), å skjule sine følelser, å kunne påvirke omverdenen for å nå målet sitt (kausaleffekt) og de lar seg mer influere av det sosiale nettverket sitt (ibid).

Utbytte: Med 'å få utbytte' menes det at barn drar nytte av deler av foreldreveiledningsprogrammet i fengsel, eller hvilke positive goder målgruppen får ta del i.

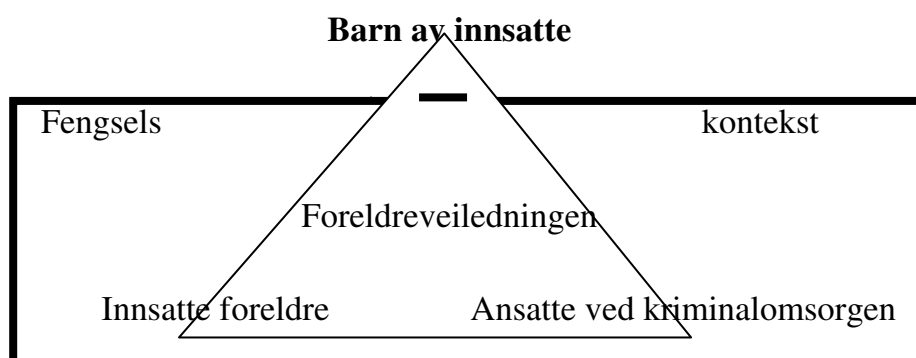
Fokus: Med 'å øke fokus' siktes det til et helhetlig fokus som rommer hele spekteret av den ufrivillige karrieren det medfører å være barn av innsatte.

³ Når barnet har fått mulighet til å utvikle et indre bilde av at relasjoner er kontinuerlige, stabile, troverdige og foranderlige (Larsen 2001).

Barnets beste: FNs Barnekonvensjon (2003) krever at myndighetene skal ta hensyn til barnets beste, men det som særlig skal tas hensyn til ved alle beslutninger, og som må betraktes som en overordnet grunnverdi, er ikke blitt definert. Barnets beste kan stå i motsetning til det sterke behovet for sikkerhet i fengsel. Hva kan vi med rimelighet forvente av fengselsmyndighetene? Hvor bokstavelig kan vi fortolke barnets beste? Hver og én vil, ut fra sine holdninger og verdier, interpretere begrepet på sin subjektive måte.

1.2.2 Avgrensning

I denne oppgaven blir det fokusert på barn av innsatte som har én fengslet forelder. Barn som har begge foreldre i fengsel behøver i tillegg andre særtiltak som jeg ikke skal gå nærmere inn på. Hovedperspektivet i prosjektet er barn av innsatte og deres erfaringer med foreldreveiledning i fengsel, sett gjennom brillen til personale som gjennomfører veiledningen:

Utbyttet barn av innsatte kan høste av foreldreveiledningsprogrammet i fengsel er avhengig av mange faktorer som figuren tydeliggjør. På grunn av oppgavens omfang kan den ikke i særlig grad gå inn på andre faktorer som for eksempel innovasjons- og implementeringsproblematikken. Det blir bevisst valgt andre begreper som innføring og gjennomføring av foreldreveiledningsprogrammet i fengsel. Nærmere begrensninger blir skildret eksplisitt i begynnelsen av hvert kapitel.

1.3 Begrepsforklaring

Innsatt eller fange: Begrepsvalg synliggjør begrepsbrukerens menneskesyn. Respekten skulle være tydelig når en person som er frihetsberøvet og innesperret omtales i masteroppgaven. Mathiesen kritiserer begrepet 'innsatt' som han synes er tilslørende: "Ordet 'innsatt' er penere, men ordet 'fange' er mer dekkende for realiteten, slik personene som er i fengsel opplever den" (2001: 212) (Dette sitatet er utelatt i den nyeste utgaven som ellers brukes). Her skal benyttes både innsatt som henviser til personer som for eksempel barn av innsatte, og fange som henviser til en tilstand, en slags 'merkelapp'.

Barna, foreldre og familie: Her brukes det 'barn eller barna' (plural) når det refereres til barn av innsatte i grunnskolealderen. Begrepet 'et barn eller barnet' (singular) blir brukt når det henvises til alminnelig utviklingsteori som ikke eksplisitt handler om barn av innsatte. Foreldrebegrepet henviser ikke bare til de biologiske foreldrene, men også til andre som barna anser som en omsorgsperson og/eller som har daglig omsorg for dem som samboer og steforeldre m.fl. Det blir brukt 'hjemmeforelder' når en forelder som er utenfor fengsel omtales. Familiebegrepet begrenses til 'kjernefamilien', det vil si foreldrene og søsken. Andre familiemedlemmer, familiens bekjente og venner omtales som nettverk.

Kontakt og samvær: I masteroppgaven anvendes Bunkholdts definisjon for å skille mellom samvær og kontakt.

Samvær betyr at barn og foreldrene treffes og er sammen med hverandre i kortere eller lengre tid [...] Kontakt betyr at forbindelsen mellom barn og foreldre, i tillegg eller i stedet, ivaretas på andre måter enn samvær. Eksempler på sistnevnte er brev og/eller telefoner (2004: 92).

1.4 Litteratur

Problemstillingen gjorde det nødvendig å innta et bredt og holistisk perspektiv. Det omfatter teori om både barn av innsatte, innsatte foreldre, fengselsvirksomhet og foreldreveiledningsprogram i fengsel samt rådgivnings-, utviklings- og sosialiseringsteori.

Oppgavens hovedtyngde når det gjelder teori er blitt hentet av Boswell og Wedge og Bjercke. Boswell og Wedge (2002) gjennomførte en kvalitativ intervjuundersøkelse i engelske fengsler. Undersøkelsen så på fengselets virkning på relasjon mellom far og barn samt vurdering av 15 forskjellige programtilbud om foreldreveiledning. Utvalget ble sammensatt av 201 innsatte fedre fra 25 forskjellige anstalter. Som informanter ble det også valgt 127 partnere med daglig omsorg for barna, 42 barn av innsatte samt 10 betjenter som gjennomførte foreldreveiledningen. Bjercke (1994) var prosjektleder i en utredning som Justisdepartementet ga oppdrag til i 1993. Hun gjennomførte både en kvantitativ og en kvalitativ undersøkelse. En spørreundersøkelse om familietilstand blant alle innsatte i Norge med en svarprosent på 63 % (1501 innsatte). Mange av dem som ikke svarte, oppga 'at de ikke hadde barn' som begrunnelse. Det ble også gjennomført dybdeintervjuer med ni innsatte, i tillegg til en spørreundersøkelse (48) om besøksfasiliteter i fengsel og en ikke representativ spørreundersøkelse (for lav svarprosenten) blant barnevern- og sosialkontorer.

1.5 Disposisjon

Barn av innsatte står i fokus i kapittel 2, både når det gjelder korttids- og senvirkninger. Pågripelsen, fengselsoppholdet og løslatelsen fører til forskjellige faktorer som utfordrer barnas stabilitet. Kapittel 3 handler om å være fange i fengsel. Der beskrives fengselsstraffens tilsiktede og utilsiktede virkninger, kriminalomsorgens oppgave og levekår til innsatte samt til innsatte foreldre. Viktige rådgivningsmomenter og internasjonale erfaringer med foreldreveiledning i fengsel utdypes før det norske foreldreveiledningsprogrammet i fengsel presenteres i kapittel

4. Kapitlet avsluttes ved å peke på betydningen av habitus og self-efficacy. Kapittel 5 beskriver forskningsprosessen og refleksjoner rundt den. Metodevalg, hermeneutikk, design, validitets- og etiske vurderinger er blant annet elementer som drøftes. Empiri, analyse og fortolkning er hovedemnet i kapittel 6. Hver sekvens begynner med en fremstilling av empiri som deretter fortolkes og drøftes i lys av teori. Et resymé av resultatene avslutter kapitlet. Konklusjonen i kapittel 7 inneholder en kort oppsummering før problemstillingen besvares. Kritiske bemerkninger til både programmet og masterprosjektet formuleres i avslutningen, og det pekes på mulige forskningsområder. Masteroppgaven avsluttes med noen få personlige ord.

2. Barn av innsatte

I dette kapitlet vil det i første omgang bli henvist til hvilke rettigheter barn av innsatte har, og deretter gjøres rede for forskning som undersøker hvordan barn opplever at foreldre blir fengslet og hvilke konsekvenser dette får for barnas levevilkår. Forskningsresultatene vil bli drøftet i lys av utviklingsteori. Det blir en kort gjennomgang av hovedtrekk ved forskningen før det blir sett nærmere på spesifikke kjennetegn som kan ledsage opplevelsen av foreldres fengsling. Det er naturlig å dele dette inn i fire forskjellige områder og studere hvordan disse påvirker barna. Områdene som vil bli fokusert er barns opplevelse av foreldres arrestasjon, fengselsopphold, løslatelse og livet etterpå, det vil si hvilke langtidsvirkninger dette får for barna.

Punktene som fremheves her ansees som sentrale for å underbygge oppgavens resultater. Begrensningen er nødvendig på grunn av omfanget, men betydningen av andre punkter skal ikke bagatelliseres. Eksempler på andre viktige faktorer er blant annet barnas temperament og tilknytningsatferd, virkningen på barnas identitetsutvikling, betydningen av vennskap og kontakt med jevnaldrende, samt problematikk knyttet til skole.

Forskningen anvender begreper som sorg, kriser eller traumer med tilhørende symptomer. Her vil det ikke bli fokusert nærmere på disse begrepene og symptomene, men henvises til Gjærum og Ellertsen (red. 2004) og Grøholt et al. (2003) for fordypning. Resiliensbegrepet vil heller ikke bli utdypet i oppgaven, men dette behandles både av Borge (2003) og Rutter og Rutter (2000).

2.1 "De skjulte straffede"

Rettigheter til barn av innsatte er lovfestet. Straffegjennomføringsloven gir følgende retningslinjer om barn av innsatte, § 3: "Barns rett til samvær med sine foreldre skal

særlig vektlegges”. Med ”rett til samvær” henviser Straffegjennomføringsloven til § 44 i Lov om barn og foreldre (Barnelova 2002). I § 31 i Straffegjennomføringsloven går det videre frem at ”Besøk bør gjennomføres i besøksrom. Fengslet skal legge forholdene til rette for at besøk av barn kan gjennomføres på en skånsom måte. Ved brudd på gjeldende besøksregler kan besøket avbrytes”. I forskrift til loven kan man lese i § 1-3 at ”det tas særlig hensyn til hva som er til barnets beste. Barnet har rett til å uttale seg om saker som direkte angår dem”.

Marit Egge (2004) gir Redd Barnas utredning tittelen ”De skjulte straffede”. Tittelen resymerer i to ord essensen av den utvalgte forskningens entydige resultater: Barn som har hatt samvær med og fått omsorg av personer som er blitt fengslet, blir ’meddømt’ og ’straffet’. Dette gjelder også selv om samværet var oppstykket, som for eksempel når barns samvær med foreldre var begrenset til en eller to ganger pr. måned (Bjercke 1994, Boswell og Wedge 2002, Travis og Michelle (red) 2003).

Videre er forskerne enige om at byrden barna blir påført er avhengig av forskjellige faktorer. Familiemiljøet før pågripelsen anses som den viktigste faktor for barnas sårbarhet og mestring av foreldres fengsling (Sommerschild 1999). Larsen (2001) ser barnefamiliens primære oppgave i det ”å sikre barnet den nødvendige trygghet slik at det kan utvikle selvstendighet og sosial kompetanse” (ibid: 213). Dette innebærer også formidling av verdier og holdninger. Barn som har opplevd slik trygghet vil bli hardest rammet av foreldres fengsling, med følgende samværs- og kontaktbrudd. Men til gjengjeld har de ofte et bedre støtteapparat rundt seg som hjelper dem gjennom denne krisen. Barn som ikke har opplevd en slik trygghet, samt de som har et ambivalent forhold til den fengslede forelderen, vil være mer ensomme i kriseprosessen. Boswell og Wedge fremhever at:

Separating a child from a violent or abusive parent may serve a protection requirement but not a care requirement. Children may continue to love and wish to have contact with this parent within some form of protected environment (2002: 56f).

2.2 Foreldres pågripelse

Fremgangsmåten ved arrestasjon, med samværs- og kontaktbrudd som følge, vil være avgjørende for barnas akutte og sene skadevirkninger. Er barna til stede ved en uforutsett arrestasjon av foreldre, sitter de igjen med en traumatisk opplevelse (Bjercke 1994, Boswell og Wedge 2002, Christensen 1999). Dette kan føre til endringer i hjernen og kan føre til varig funksjonsvikt (Gjærum og Ellerstsen red. 2004). Grøholt et al. (2003) oppfordrer voksne til ikke å undervurdere et barns påkjenning i en traumatisk situasjon, da dette kan prege barnets liv inn i voksen alder. ”Barn og ungdom må få være i nærheten av sine foreldre” fremholder de (ibid: 341), noe som ikke lar seg gjøre i denne situasjonen.

Generell kunnskap om barn som møter krisesituasjoner (for eksempel Grøholt et al. 2003) understøtter forskningsfunn om barn med foreldre som fengsles. Å forberede barna og familien deres på arrestasjon, vil medføre en forutsigbar krisesituasjon, og bidrar til en reduksjon av skadevirkningen (Bjercke 1994).

Barna som ikke opplever selve arrestasjonen er best tjent med å få sannferdig informasjon om det som har hendt, tilpasset sin modning, og helst fra begge foreldrene. Likevel velges det ofte, i hvert fall i begynnelsen, å ’beskytte’ barna ved å dikte opp for eksempel at foreldres fravær skyldes en jobb i Amerika (Boswell og Wedge 2002, Melin 1998). Det å erfare via pressen eller høre andre fortelle om hendelsen, kan også ha traumatisk virkning på barna (ibid).

2.3 Foreldres fengselsopphold

Den første tiden etter arrestasjon er forbundet med store påkjenninger og orienteringsproblemer for hele familien. På grunn av faktorer som kontaktbrudd, uvitenhet, uforutsigbarhet, økonomiske problemer, strukturforandring, stigmatisering og redegjøring overfor omgivelsene, befinner familien seg i en krisetilstand (Bjercke 1994, Travis og Michelle red. 2003). Belastningen er stor og alle er rammet. Derfor er

det sjelden at hjemmeforelderen makter å vise barna den nødvendige omtenkksomhet i en slik krisesituasjon (Boswell og Wedge 2002, Melin 1998).

Den positive omsorgsattferden til den fengslede forelderen er tapt, men hjemmeforelderens omsorg kan også bli underminert, noe som kan føre til en begynnelse eller forsterkning av atferdsproblemer hos barna (Eddy og Reid 2003). Uvitende eller lite opplyste barn kan på ingen måte forstå situasjonen, og kan følgelig føle seg forlatt og sviktet (Bunkholdt 2000). Når et barn opplever et brudd med det forutsigbare i livet sitt kan det i følge Bandura (1997) devaluere seg selv, distansere seg emosjonelt og miste engasjement i livet sitt.

I was very upset and shocked at first. Over three years I have come to terms with it but I had to develop a 'hard streak' and grow up quickly. Me and my brother have to help Mum a lot with ... we do it because she needs us to, but I'd rather I hadn't had to (Boswell og Wedge 2002: 72).

Barna kjenner på sorgreaksjonene til hjemmeforelderen, og disse kan være både depressive, innadvendte, rastløse og/eller utålmodige. I tillegg kan det forekomme bruk av tabletter og alkohol (Christensen 1999). De store barna kan lett tre inn i, eller få tildelt, den stedfortredende rolle av den fengslede forelderen. Dette gjelder både overfor søsken og hjemmeforelderen. Eksempler på dette kan være 'voksenarbeid', parentifisering og aggresjonsforflytning samt rollen som samtalepartner (Killén 2004, Melin 1998). Disse barna kan bli bedt om å holde 'saken' hemmelig også overfor søsken. Belastningen kan uttrykkes slik: "Det var vanskelige år, jeg følte en kveling hver gang jeg gjentok løgnene" (Nordby og Engh 2005: 69).

Noen barn vil 'ikke vite' og prøver 'å stenge det ute'. Andre barn har mange spørsmål, men tør ikke spørre. De lurere blant annet på hva som skjer med den fengslede forelderen, om han eller hun ikke lenger bryr seg om dem eller har forandret seg, og om de selv var medskyldig (Bjerke 1994, Boswell og Wedge 2002). For å avdramatisere situasjonen kan barna besøke forelderen i fengselet så snart som mulig etter fengslingen. Dette hjelper imidlertid ikke alle, særlig kan de eldste barna nekte å gjenta fengselsbesøk (ibid).

De kontekstuelle faktorene kan virke resiliente på barna i den vanskelige tiden (Borge 2003). Dette er ofte tilfelle når barnas familie kan bygge på et positivt nettverk. Men mange opplever det motsatte: “Prisoners’ wives report that revealing to others that their husband is in prison exposes them and their children to ostracism and discrimination” (Hairston 2003: 271).

Opplevelsen av sosial stigmatisering kan føre til at familien velger å flytte. Andre må også eller ’bare’ flytter på grunn av dårligere økonomi (Eddy og Reid 2003). Dermed mister barna sine nettverk. Garbarino (1999) ser på fattige og dårlige nettverk, samt nabolag, som en viktig faktor til at barn utvikler en aggressiv atferd. I tillegg til temperament og resiliens, som er avgjørende faktorer for barnets positive utvikling, påpeker han en annen viktig determinant: ”This is the role of love, of being unconditionally loved” (Garbarino 1999: 36).

Nesten ingen forskning omhandler barnas utvikling i løpet av fengselsoppholdet. Det som er dokumentert er at barn av innsatte i økende grad viser alvorlige atferdsproblemer i forhold til barn ellers i populasjonen, og at alvorlige atferdsproblemer i barndommen kan være en prediktor til vold og kriminalitetsatferd i ungdommen (Bandura 1997, Eddy og Reid 2003, Rutter og Rutter 2000).

2.4 Foreldres løslatelse

Nesten alle mødre og de fleste fedre ønsker å leve i familien sin etter løslatelsen (Bjercke 1994, Hairston 2003). Likevel er ’barns familieliv med en tidligere innsatt’ en lite undersøkt problemstilling. Argumentene hentes fra andre forskningsområder som skilsmisse eller fosterhjemsproblematikk, og bygger på antagelser om at det også kan anvendes på dette området. Mange faktorer er inne i bildet her, blant annet lengde av atskillelse, lovbruddskategori, kvalitet og hyppighet av kontakt- og samværsform mens fengslingen varte, nettverk og familiekonstellasjon, samt foreldrenes partnerskap. Relasjonsreakivering er et følsomt område, og hele familien bør ta seg tid og vise tålmodighet overfor både barna, partneren og seg selv (Bunkholdt 2004).

Noen barn er redde for at 'dette' skal skje om igjen. I hvert fall hvis de har opplevd gjentakelse tidligere. De kan grue seg på forhånd: "He'll come out and do it again and maybe it'll be my fault because he thinks he has to make a lot of money to buy things for me" (Boswell og Wedge 2002: 75). Andre gleder seg, men viser allikevel usikre emosjoner: "I want his sentence to be over (two months' time) and just have life and our family back to normal. I hope nothing like this will ever happen again – and I don't think it will" (ibid).

Barna går nok en gang mot en usikker og uforutsigbar tid. Familiegjengenforeningen kan havne i hverdagskonflikter og/eller skilsmisse, og dette kan igjen føre med seg en svekkelse av omsorg (Grøholt et al. 2003).

2.5 Langtidsvirkninger

Sverre Kvilhaug (2005)⁴ gjør rede for forskjellige kilder som kommer frem til at barns kontakt- eller samværsbrudd med foreldre er skadelig både på kort og lang sikt. Hvis bruddet varer eller gjentar seg kan barnets psykososiale utvikling bli alvorlig hemmet (Bandura 1997, Bunkholdt 2000, Gjørum og Ellertsen red. 2004). To forskjellige undersøkelser ser en ikke ubetydelig korrelasjon mellom opplevelse av stress eller trauma, forårsaket av kontaktbrudd med foreldre i barndommen og senere konsekvenser som depresjon og PTSD (posttraumatisk stressyndrom) i voksen alder (Agid et al. 1999, Maercker et al. 2004).

De ovennevnte undersøkelsene viser entydige forskjeller i forbindelse med kjønn og alder. Det ser ut som om jentene tenderer til å bli hardere rammet av senfølger. Barn som opplever kontaktbrudd når de er under ni år⁵ gamle viser dessuten oftere

⁴ Kvilhaug har gjennomført en fundert dataanalyse, men konklusjonene er ikke alltid innlysende.

⁵ I Agid et al. 1999 var aldersgrensen ved ni år og i Maercker et al. 2004 ved tolv år.

depressive symptomer, mens ungdommene i større grad utvikler PTSD- symptomer senere (ibid).

Agid et al.(1999) understreker at de ikke har funnet data som kunne støtte antagelsen av at det å miste kontakt med mor er mer gjennomgripende for et barn enn det er i forhold til far. Men de ser en tendens til at kvinner får økt depresjon når de har opplevd kontaktbrudd med mor i barndommen sammenlignet med de som har opplevd kontaktbrudd med far.

Gjentatte opplevelser av misstemming mellom barn og foreldre vil føre til at barnet danner seg en generell negativ forventning til samvær med andre. Disse indre arbeidsmodellene vil påvirke dem som voksne i deres relasjonshåndtering både som partner og omsorgsperson (Killén 2000). Barnas tankeprosess om arrestasjonen, forbrytelsen og kanskje svindelen, samt opplevelse av hjelpløshet, skam og uforutsigbarhet, kan være med på å underminere følelse av trygghet i fremtiden. Dette kan føre til at det som er innenfor eller utenfor 'den moralske sirkelen' til barna, bryter med samfunnets verdier (Garbarino 1999). Opplevelsen av å ha vært et barn av en innsatt kan gi seg utslag i alvorlige atferdsproblemer eller resultere i kriminalitet, ”slik varer barndommen i generasjoner” (Killén 2000: 99).

Forskning om barn av innsatte viser entydighet med hensyn til at barna blir påført skadevirkninger i forbindelse med fengslingen. Likevel kan forskningen kun peke på tendenser og sannsynligheter, for det finnes følgelig ingen fasit verken når det gjelder hva barna påføres av akutt skadeomfang eller på lengre sikt. Dette må vurderes individuelt.

Forslag til mulige, relevante tiltak som best kan minimere denne potensielle skadevirkningen har blitt drøftet både i Norge (Bjercke 1994) og i Skandinavia ellers (Christensen 1999, Hedin 2000, Janeling og Ribberfalk 1999, Melin 1998). Det finnes ingen divergens innenfor denne forskningen, og heller ikke i forhold til forskning

gjort utenfor Skandinavia (Boswell og Wedge 2002, Travis og Michelle (red) 2003).

Likevel er det til i dag gjennomført svært lite for å motvirke barnas lidelse.

'Da jeg fikk hjelp var det altfor sent. Nei, skal de gjøre noe må de handle raskt – men på en skånsom måte. Det er lite et barnesinn kan forstå', sa en ungdom som hadde strevd i mange år (Egge 2004: 22).

3. Fanger og kontekst

Kontekstavklaring er viktig for å få tak i en mer helhetlig sammenheng. Konteksten og et holistisk perspektiv inneholder både det eksplisitte og det implisitte, det nære og det fjerne, som for eksempel kultur, bakgrunn og ståsted til enhver aktør, samt rammebetingelser. Kompleksiteten av konteksten i et fengsel gjør det vanskelig å redegjøre for alt, men en rammebeskrivelse kan bidra til å utvide forståelse av den sammensatte konteksten. Konteksten preger virkelighetsforståelsen både til den som er fengslet, fengselsbetjenter, fengselsledelsen og de som er i kontakt med personene. I det følgende kapitlet vil det bli sett på fengselsrammen, Norges rettsystem, straffesystem og fangemiljø. Videre skal kriminalomsorgens oppgaver kort beskrives. Kapitlet avsluttes med en omtale av innsatte samt fengslede foreldres særlige levekår.

3.1 Fengselets funksjon i samfunnet

”Vis meg dine fanger, og jeg vil si deg hvem du er” (Christie i Mathiesen 2005: 215). Rettsystemet må sees i sammenheng med forandringer i landets kulturelle, sosiale og politiske forhold. Dette betyr at rettssystemet både blir påvirket av utviklingen og selv påvirker den. Retten og rettens gjennomføringsorganer synliggjør landets syn på mennesker, moral og verdier (Christie 2004, Mathiesen 2005). Forskjellen i lover i demokratiske og diktatoriske land kan være lett å påvise, spesielt med tanke på ytringsfrihet. Men også innenfor de demokratiske landene er det stor strid om hvilke rettigheter beboerne bør ha (jf. lover om marihuanabruk i Europa). De forskjellige oppfatningene av hva som bør straffes, vil synes gjennom fangebefolkningen i hvert enkelt land.

En pilar i Norges rettsystem er ’likhet for loven’. Likevel angår noen lover mer enkelte grupper enn andre, som for eksempel den avviklede loven om ’tiggerforbud’ som var mest aktuelt for økonomisk svakstilte. Lovene justeres eller endres fortløpende, men det betyr ikke at fangebefolkningen endrer seg. ”I det store og det

hele er fattigdommen og elendigheten fortsatt det helt dominerende preg, ja tildels vel så dominerende i dag som før”, påstår Mathiesen (2005: 215). Han får bred støtte av Friestad og Hansen (2004). Det å ha kunnskap om forventet fengselsklientell, kan være en fordel for å utvikle og tilby tilpassede rammevilkår. Det sier også noe om kontinuiteten i samfunnet.

Fengselets formål er todelt. På den ene siden handler det om å påføre en straff, ved å frata nesten alle livets goder over en begrenset tid overfor en person som har handlet på en måte som loven ikke tillater. På den andre siden får fengselet rollen å beskytte samfunnet for mulige forbrytelser. Men selv det å påføre en fengselsstraff, eller som det er beskrevet i juridisk teori ”et tilsiktet onde” (Mathiesen 2005: 87), kan oppfattes som en motsigelse i et samfunn som høyt verdsetter sosialt samhold og integrering:

Straff er pine som er ment slik. Har denne tilsiktede pine prioritet som instrument for å gjenreise ødelagte verdier? Har slik pine fordeler framfor verdier som forsoning, gjenoppbygging og tilgivelse? Pinepåføring er en aktivitet i fundamental disharmoni med verdier vi setter høyt (Christie 2004: 102).

Fengselsstraff skal i tillegg virke avskrekkende overfor tidligere innsatte og landets beboere, det som kalles ’individual- og almenprevensjon’. Ved å iakttak konsekvensene av en ulovlig handling, skal en person motiveres til å avholde seg fra dette (Andenæs 1990). Dette er i samsvar med Banduras teori om sosial kognitiv-læring (1971, 1997). Men det er ingen automatikk ved ’modellering⁶’, og det er heller ikke uvanlig at et individ handler bevisst imot modellen. Læringseffekt kan bli påvirket av et kontroll- og frihetsbehov som fører til vegring mot å gjennomføre den ønskende atferden (reaktans) (Bandura 2001, Brehm og Brehm 1981).

Fengselet har en rehabiliteringsfunksjon, noe som går tydelig frem i Straffegjennomføringsloven § 3: ”Å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet” og i

⁶ Læring gjennom observasjon av hvordan en annen person/gruppe oppfører seg og konsekvensene av oppførselen.

forskrift til Lov om straffegjennomføring § 1-2: ”Den straffedømte gis mulighet til å endre livsførsel og hindre tilbakefall”.

3.1.1 Straffeformer

En person som er mistenkt eller tatt på fersk gjerning kan, under visse vilkår, bli pågrepet, ransaket og satt i varetekt. Vilkårene er definert ved Straffeprosessloven, kap. 8, 14 og 15, og Straffegjennomføringsloven, kap. 4, samt forskrift til Lov om straffegjennomføring. Barn av siktede og varetektsinnsatte blir ikke nevnt i lovene. Den siktede kan bli varetektsfengslet i et fengsel med høyt, eller særlig høyt, sikkerhetsnivå. Varetektsinnsatte kan påbys isolasjon eller del-isolasjon, noe som kan føre med seg restriksjoner som brev- og besøksforbud eller brev- og besøkskontroll i inntil seks måneder (kan utvides).

Straffegjennomføringsformer beskrives på følgende måte i loven: a) fengsel med høyt sikkerhetsnivå (lukket fengsel), b) fengsel med lavere sikkerhetsnivå (åpent fengsel), c) overgangsbolig, d) utenfor fengsel eller e) som prøveløslatt. I omvendt rekkefølge kan disse forskjellige formene sees som en hierarkisk stige. Desto høyere en innsatt kommer (mot prøveløslatelse), desto mer goder får hun eller han tildelt. Dersom en innsatt er idømt fengselsstraff på inntil 2 år (korttidsdømt) kan han eller hun begynne direkte i et fengsel med lavere sikkerhetsnivå (klasse b) hvis ingen sikkerhetsmessige grunner taler imot det (Mathiesen 2005 og Straffegjennomføringsloven § 10-11). Overføringen til fengsel med lavere sikkerhetsnivå skal, etter Straffegjennomføringsloven § 15, vurderes ett år før innsatte kan løslates på prøve. Når dette gjelder innsatte som blir langtidsdømt, vil hun eller han sitte i fengsel med høyt sikkerhetsnivå og alle restriksjonene dette innehar i mange år.

3.1.2 Fengselssosialisering

Galtung (1959) beskriver fangekulturen som spekket med mange uskrevne lover og et tydelig ’fangehierarki’. Nyere avisoppslag som beskriver både en innsatts særstilling (Aftenposten 2004) og innsatte som ikke blander seg i et voldelig angrep på fengsels-

betjenter (Østlie 2006), aktualiserer Galtungs beskrivelse. Mathiesen (2005) henviser til et viktig årsaksforhold ved fangekulturen, ved å ta utgangspunkt i Clemmers pionerarbeid. Clemmer (1968) fremhever at fanger ikke kunne unngå i noen grad å bli 'prisonisert' (fengselssofisialisert). Han beskriver 'prisonering' som en ubevisst læringsprosess hvor fangen assimilerer fengselskulturen både når det gjelder språk, vaner, holdninger og verdier, samt utvidelse av forbryterens repertoar. Denne sosialiseringen i fangekulturen fører til en slags immunisering mot tiltak som fremmer 'tilpasning til samfunnet'. Prisoneringen forandrer formen underveis, den er nesten spiralformet. Det vil si at fangens påvirkning av prisoneringen svekkes før løslatelsen, men den går ikke helt tapt. Påvirkningen øker og forankrer seg enda fastere ved neste fengselsopphold (Mathiesen 2005).

Mathiesen (ibid) hevder, ut fra forskning både fra Norge og utlandet, at lovens formål ikke blir nådd ved fengselsoppholdet. "Tvert imot: Ikke bare blir lovens uttalte formål ikke realisert – det blir antakelig direkte motvirket, trolig også på lang sikt" (ibid: 53). Dette synet støttes av flere forskere innenfor Kriminologi og Strafferett, blant annet Andenæs (2004) og (Christie 2004).

3.2 Kriminalomsorgens oppgave

Kriminalomsorgens virksomhet er forankret i et humant og demokratisk verdigrunnlag (Kriminalomsorgen 2006). Kriminalomsorgen er delt i to områder: Kriminalomsorg i anstalt og kriminalomsorg i frihet, hvor kriminalomsorg i frihet har ansvar for at samfunnstjenesten (straff utenfor fengsel) blir utført. I tillegg har organet tilsyn med innsatte under prøveløslatelse.

Straffegjennomføringsloven gir kriminalomsorgen en nokså flertydig ramme, som overlater mye vurderingsansvar til kriminalomsorgen: Om det er sannsynlig at, om det er grunn til å anta at, om sikkerhetsmessige grunner taler mot (jf. § 11, § 14 og § 33). Kriminalomsorgen må fatte beslutninger som er "betryggende for samfunnet" (ibid: § 2). Yrkesetiske retningslinjer for kriminalomsorgen peker på dilemmaer som kan

oppstå ved å være en offentlig maktutøver, samtidig som man skal være et fritt tenkende individ. Kriminalomsorgens ansatte skal for eksempel ikke kritisere verken lov eller regelverk, særlig overfor innsatte og pårørende, men handle på en lojal måte. De som kommer i konflikt med virksomhetens mål og planer, skal henvende seg til overordnet (Kriminalomsorgen 2005).

En viktig oppgave som kriminalomsorgen skal gjennomføre er: ”Å legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger” (Straffegjennomføringsloven § 3). For å oppnå dette skal kriminalomsorgen tilby arbeidstrening og utdanning, samt sørge for ordnede boligforhold, arbeid eller opplæring før prøveløslatelse. Dette gjennomføres ofte i samarbeid med andre offentlige etater, noe de er pålagt å gjøre (Straffegjennomføringsloven § 4). Yrkesetiske retningslinjer peker på at ansatte skal vise vilje til engasjement og samarbeid (Kriminalomsorgen 2005).

Programmer og tiltak (jf. Kriminalomsorgen 2005c og Nesvik 2004) som utvikles bygger i vesentlig grad på en konsekvenspedagogisk – og/eller en sosialkognitiv læringsteoretisk tilnærming. Begge har en kognitiv tilnærming, men konsekvenspedagogikken leger stor vekt på logikk og analyse og anser ikke den emosjonelle opplevelsen som en beveggrunn. Det vil si at alle handlingene er et resultat av et rasjonelt valg, dermed har den handlende personen alene ansvar for valget og konsekvensene som det fører med seg (Bay 2005). Sosialkognitiv læringsteori henviser til ulike faktorer som motiverer en person til ’å velge’ en handlingsmåte. Indre motivasjonsfaktorer er analyse av mulig utbytte sammen med emosjonell opplevelse, og en viktig ytre motivasjonsfaktor er sosial respons (Bandura 1997).

Forankringen i ytre eksistensialisme, slik det er tilfelle i konsekvenspedagogikken, er også tydelig i andre publikasjoner fra Justisdepartementet, som for eksempel her: ”Det er viktig å understreke at dersom innsattes kontakt med hans eller hennes barn blir vanskeliggjort eller avbrutt, er dette først og fremst en følge av at han eller hun er fengslet” (Justisdepartementet et al. 2000). Satsing på foreldreveiledning i fengsel

derimot, noe som anses som et forebyggende tiltak overfor barn av innsatte og hjelp til innsattes rehabilitering, tar utgangspunkt i psykososiale og kognitive påvirkningsmuligheter i likhet med Banduras sosialkognitive læringsteori (Justis og Politidepartementet 2005).

3.3 Innsatte

Friestad og Hansen gjennomførte en representativ kvantitativ undersøkelse om levekår blant innsatte i Norge, og konkluderer med at: "Innsattes levekårssituasjon er særlig vanskelig fordi den er preget av opphopning av levekårsproblemer" (2004: 9). Innsattes oppvekst var ofte sammensatt av alvorlige problemer, noe som kan ha vært en prediktor for senere kriminalitet (Killén 2000, Rutter et al. 1998, Tonry et al. 1991). Nedenfor vises en oversikt over kjennetegn ved innsatte i norske fengsler, tallene er hentet fra Friestad og Hansen (2004) og tallet med * fra Bjercke (1994).

<p>"Den representative innsatte" er ca. 35 år gammel. Hans skolekarriere sluttet kort etter ungdomskole.</p> <p>Han har vært fengslet fire ganger før.</p> <p>Han har blitt fengslet for første gang da han var ca. 20 år gammel.</p> <p>Han hadde ingen regelmessig og lønnet arbeid før fengsling.</p> <p>Dermed hadde han økonomiske problemer.</p> <p>Han har barn</p> <p>som han hadde jevnlig kontakt og samvær med.</p>	<p>Mellom 30 og 40 år</p> <p>39 % 1-2 · , 37 % 3-6 · , 23 % 7 · og mer.</p> <p>50 % var fra under 18 til 20 år og 24 % mellom 20 og 24 år</p> <p>70 %</p> <p>85 % derunder 28 % svært alvorlige</p> <p>55 % - barna er 9* år gammel i gjennomsnitt</p> <p>41 % daglig, 25 % ukentlig, 19 % månedelig, 10 % sjeldnere enn hver måned, 11 % ingen. 30 % har daglig omsorg og 46 % har samværsrett.</p>
--	--

3.3.1 Fengslede foreldre

Ikke alle innsatte foreldre tilhører 'den representative gruppen' som blir beskrevet ovenfor, men noen av disse vanskene vil de med stor sannsynlighet ha i tillegg til andre felles berøringspunkter. De fleste fengslede foreldrene er opptatt av at barna deres skal oppleve en god oppvekst. De vil være delaktig i det som skjer, og observerer med sorg og hjelpløshet hvordan barna påvirkes av fengslingen:

We lost our home and have had to move out of the area. There has been a definite difference in behaviour. The middle child has started to be very aggressive and rude. The youngest child misses Dad greatly and gets very upset. The eldest child feels he can do what he wants now that Dad isn't around (Boswell og Wedge 2002: 65).

Noen innsatte foreldre kan tvile på hva de betyr for sine barn. De føler ofte at de har sviktet dem, og at de ikke er tilgjengelig for dem. De opplever at de innehar den minst sentrale rollen innenfor familien, og at de er sterkt avhengig av andre for å kunne opprettholde foreldrerollen sin. De er bevisste på at i kjølevannet av fengslingen blir også partner og ikke minst barna deres rammet. Noen innsatte foreldre skiller tydelig mellom sin foreldrerolle og sin kriminelle rolle. De fremhever at de har like god foreldrefølelse og omsorg for barna sine som den som er utenfor fengslet, men samtidig opplever de ofte ikke å bli verdsatt og anerkjent som en god nok forelder (Boswell og Wedge 2002, Janeling og Ribberfalk 1999, Hairston 2003).

Innsatte foreldre er ofte usikre på hvordan de skal takle det som har skjedd og hvilke konsekvenser det har for barna. Dette handler mye om skam og skyldfølelse. Å stå frem for barna sine innebærer at mange spørsmål blir stilt (Christensen 1999). Noen innsatte foreldre ønsker ikke å få besøk av sine barn. De tenker at det vil være en for stor påkjenning for dem og/eller velger å tie om sitt fengselsopphold. Andre kan ikke få besøk, blant annet på grunn av finansielle problemer, geografiske forhold eller konflikter med den/de som har daglig omsorg for barna (Boswell og Wedge 2002, Hairston 2003).

I utvalget til Friestad og Hansen (2004) opplevde 28 % av innsatte å ha minst et fengslet familiemedlem i oppveksten. Tidligere barn eller søsken av innsatte og nåværende fengslede familiemedlemmer (kanskje foreldre) ”har (signifikant) flere problemer som voksne enn de som ikke har slik erfaring” (ibid: 78). Dette betyr imidlertid ikke at 28 % av nåværende barn av innsatte automatisk utvikler seg kriminelt, men at de sannsynligvis kommer til å møte betydelig høyere barrierer og vansker i livet sitt enn det populasjonen ellers erfarer. Og det er dette som kan være en årsak til senere kriminalitet. Denne dårlige sirkelen kalles også ’sosialreproduserende’ atferd eller ’habitus’ (jf. nedenfor).

4. Rådgivning

Rådgivning utøves på forskjellige arenaer, både i yrkeslivet og ved mer personlige behov. Her vil 'rådgivning' forstås som "et overordnet begrep" (Johannessen et al. 2004: 15) som omfatter både rådgivning, veiledning, konsultasjon, systemrettet rådgivning og innovasjon, samt terapi og undervisning (ibid). I dette kapitlet skal det redegjøres for forskjellige foreldrerådgivningsprogrammer i fengsel, før det norske foreldreveiledningsprogrammet blir presentert. Habitus og selv-efficacy er to viktige komponenter som skal utdypes til slutt. Men først vil jeg peke på noen alminnelige faktorer som påvirker rådgivers kvaliteter. Det tas utgangspunkt i det humanistiske syn som kriminalomsorgen er forankret i (jf. ovenfor).

4.1 Rådgivers kvaliteter i den humanistiske tradisjon

Fra et faglig synspunkt er følgende kvaliteter viktige for en rådgiver: vedkommende bør beherske "å skille mellom egne behov og hjelpesøkernes, å være nær og innlevende uten å bli invadert eller utbrent, så vel som å ha profesjonell distanse uten å bli kynisk" (Johannessen et al. 2004: 21). Videre vil det kort redegjøres for følgende kvaliteter som anses som viktige: å bygge gode relasjoner, å ha fagkunnskap, å ha kunnskap om kommunikasjon, samt å være bevisst i forhold til holdninger og etikk.

4.1.1 Relasjon og fagkunnskap

Viktigheten av å bygge en god relasjon mellom radsøker eller klient og rådgiver kan, avhengig av teoriforankring, være svært viktig. Gelso og Fretz (2001) beskriver forskjellige praksiser i forhold til i hvilken grad en nær relasjon anses som avgjørende eller uviktig. De plasserer den humanistiske tradisjonen i midten av dette kontinuumet og forklarer at den humanistiske rådgiver anser en god og nær relasjon som en avgjørende faktor for positive endringer "but not a sufficient factor. Other factors, such as counselor techniques, client characteristics, and so forth, are also important"

(ibid: 229). Med rådgivers teknikker mener de teoriforankring og fagkunnskaper (ibid).

Johannessen et al. (2004) understreker viktigheten av å ha fagkunnskaper på de områdene rådgivning handler om, noe som øker rådgivers forståelsesramme. Dette primært for å sette rådsøkeren i stand til å anerkjenne og bruke sine egne ressurser. Rådgivning er hjelp til selvhjelp (ibid, Handal og Lauvås 2000). Drapela (1990) anser en solid teoretisk kunnskap som en skillevei mellom den som 'gir råd' og den profesjonelle rådgiveren. Samtidig advarer han å bruke kunnskap uten å vise nærhet, forståelse og innlevelse. Han føyer til at kunnskap, "without full awareness of the dynamics of the helping process skills and techniques can easily turn into meaningless, empty mechanics" (ibid : 25). Kommunikasjonsferdigheter vil inngå i denne selvrefleksjonen.

4.1.2 Kontaktformer

Gestaltteorien gir et godt innblikk i de forskjellige mellommenneskelige kontaktformene som påvirker rådgivningen. Det handler om: konfluens (å være ett med), defleksjon (å ikke la seg bli nådd), retrofleksjon (å vende noe innover), projeksjon (projisering overfor andre) og introjeksjon (ubevisst innlæring). Kontakten i en situasjon utvikler og forandrer seg, og kan romme alle kontakformene. Kontaktbegrepet omfatter både verbal og nonverbal kommunikasjon, samt indre tale og fornemmelser (indre kontakter) (Kokkersvold og Mjelve 2003).

En empatisk holdning er nødvendig i en rådgivningssituasjon, for eksempel der en rådsøker inntar en forbigående defleksiv kontakform. Temaet i en rådgivningssituasjon kan oppleves altfor nært, også i en ellers trygg situasjon. Det kan tangere personlige følelser som rådsøkeren kanskje ikke vil åpne seg for, slik at denne trekker seg tilbake og virker uinteressert. Ved å være spesielt oppmerksom på kroppsspråket vil en rådgiver kunne tolke situasjonen, vise forståelse og bekrefte rådsøkeren ved å gi rom for en forbigående defleksjon. En defleksiv kontakform som varer over en lengre periode med vedvarende avvisning og ignorering, det også etter å ha skiftet

tema, vil prege en rådgivningssituasjon negativt, og er vanskelig å møte (ibid). En rådgiver som utvikler sterk empati og medfølelse med en råde søker, kan komme i fare for å overidentifisere seg med vedkommende. Dette kan gjøre rådgiver blind for refleksjonsbehov og kan føre til mistolkning. En slik konfluent kontaktform kan tyde på manglende distanse, og kan føre til usynliggjøring av egne og andres behov og mening (ibid).

En råde søker som ikke viser og setter ord på følelsene sine er i retrorefleksjon. Retrorefleksjon kan være positivt med tanke på å utøve atferdskontroll, men blir retrorefleksjonen konstant kan den føre til selvdestruktive tanker og psykosomatiske symptomer. Mens retrorefleksjoner er ”å vende sin energi innover mot seg selv” (ibid: 51), er projeksjon å unngå å ta noe innover seg. Tanker og følelser projiseres på andre, et kjent eksempel er en person som spør aggressivt en overrasket person: Hvorfor er du så sur? Projeksjon kan også omfatte skyldspørsmål og ønsker.

Introjeksjon er normer og regler som styrer vår atferd. De kan være ubevisste, ureflekterte og oppleves som sannheter. Dette kan føre til at en person holder på synspunkter som formidles videre uten å tvile på deres hensiktmessighet. En rådgiver kan oppleve å hjelpe foreldre til å reflektere over normer og regler de ønsker å formidle til barnet sitt, som en utfordring (ibid).

’Awareness’ er et sentralt begrep i gestaltteorien. Den kan forklares i en ’her og nå’-situasjon, som en økt bevissthet på min og andres kontaktform, samt samspill mellom dem, noe som innebærer kontinuerlige refleksjoner over det som skjer både i meg, og mellom meg og omgivelsen. ”Awareness hjelper oss til å sortere erfaringene slik at de gir oss mening” (ibid: 35).

4.1.3 Kommunikasjon

I følge Bateson kommuniserer ’alt’ til og med oss (Johannessen et al. 2004). Kommunikasjon kan inneholde digitale (verbale) signaler og/eller analoge (nonverbale) signaler. All kommunikasjon formidles i en kontekst som også sender

signaler. Kommunikasjon får mening i opplevelsen av den sammenhengen disse signalene inngår i. Det digitale budskapet kan bli forsterket eller motsagt av det analoge budskapet (dobbelkommunikasjon). Det kontekstuelle budskapet er også med på å gjøre kommunikasjon troverdig, ubehagelig eller rett og slett ikke til å stole på, i tillegg kan det sende distraherende signaler. At kommunikasjon er så komplekst, gjør at en persons virkelighetsoppfatning ikke kan overføres til en annen (Johannessen et al. 2004, Ulleberg 2004). Med åpent sinn vil en rådgiver kunne være mottakelig for rådsøkers virkelighetsoppfatning. Rådgiveren må vise tilstedeværelse, for aktivt å kunne lytte til både digitale og analoge samt kontekstuelle signaler (ibid). Lytting er ikke bare å høre etter, det er å rette hele sin oppmerksomhet mot den/de andre, enten det er ord som blir sagt eller ikke sagt, men som Schibbye sier ”er denne type lytting krevende fordi vi må våge å være følelsesmessig nær, og derfor sårbare ” (Schibbye 1996: 534).

4.1.4 Holdning og etikk

Innenfor det humanistiske rådgivningstradisjon regnes Carl Rogers (1902-1987) som en sentral representant (Johannessen et al. 2004). Hans teori om klientsentrert terapi har sterkt påvirket betydningen av rådgivers holdning innenfor denne tilnærmingen. Å vise ubetinget positiv aktelse, empati og kongruens, det vil si å være seg selv på en genuin måte, anser han som grunnleggende holdninger som enhver rådgiver bør vise i relasjon til sin klient (Rogers 1990). Rogers fremhever at hensikten er å fremme en vedvarende holdningsutvikling gjennom selvrefleksjon (self-awareness), i motsetning til å streve etter en oppnådd tilstand (ibid). Selvrefleksivitet beskrives av Schibbye (2001) som evnen til å ha tanker om sine tanker og å være klar over sine følelser og forestillinger.

Krav til konfidensialitet og taushetsplikt inngår i en rådgivers profesjonsetikk. Det å gi videre informasjon, muntlig eller skriftlig, er ikke i samsvar med de etiske prinsippene en rådgiver arbeider med, også når det gjelder å la andre få innsyn i

loggbok, protokoller eller arkiver, med mindre rådsøker eller klient løser rådgiver fra tauhetsplikten (Johannessen et al. 2004).

4.2 Foreldrerådgivning i fengsel

I følge Rossman (2003) har verken kriminalomsorgen eller andre offentlige etater klart å løse de forskjellige problemene en familie møter fra en forelder blir fengslet og til den innsatte forelderen løslates. Derimot har uformelle nettverk rundt familien og enkelte fengselsanstalter (jf. Halvorsen 2004) vist pågangsmot og resultater. Allikevel mener Rossman at de offentlige etatene bør engasjere seg mye mer, for de har fått oppgaven å legge til rette for rehabilitering og ny-integrering av den innsatte i samfunnet, og for forebyggende tiltak overfor familiemedlemmer ellers (ibid). Forskjellige land har samlet erfaringer ved for eksempel å tilby foreldreveiledning i fengsel. Det viste seg at noen tilbud var mer vellykkede enn andre, noe som skal redegjøres for her.

4.2.1 Program med eller uten samvær med barn

“Having a strong family relationship to return to has been highly associated with rehabilitation, successful release from prison, and lower recidivism rate” (Carlson og Cervera sitert av Harrison 1997: 589). De baserer utsagnet sitt på en undersøkelse hvor innsatte fikk overnatte med barna sine i en privat og hjemmelig leilighet, som hovedfokus i et familieprogram i fengsel. Programmet varte i mer enn to år før undersøkelsen ble utført i 1992.

Harrison (1997) lyktes selv bare delvis med det programmet han selv gjennomførte. Formålet var å øke innsatte fedres kunnskap om barns utvikling, og i forbindelse med det, å øke deres selvoppfatning som foreldre, samt å forbedre barnas persepsjon av deres fedre. De innsatte fedrene som deltok, fikk veiledning med videosnutter om barns utvikling, de øvde med rollespill og diskuterte, blant annet om dilemmaet ved å være foreldre og rusmisbrukere. Dette varte i en seks ukersperiode. De innsatte ble

oppmuntret til å øke kontakten med barna sine via telefon og brev. Det viste seg at mangel på samvær med barna, sammen med den økte bevisstheten om foreldrerollen, og kunnskap om barnas utvikling, førte til en irrelevant, men likevel en tendens til at de innsatte tvilte noe mer på sine ferdigheter enn før. Barna endret ikke sin holdning overfor faren sin (ibid). Samværskomponenten som Harrison anser som svært viktig viser også Boswell og Wedge (2002) til, men de gir et mer komplekst svar.

4.2.2 Program til familiens beste

Boswell og Wedge (2002) tar utgangspunkt i 15 forskjellige foreldreprogrammer som var virksomme da undersøkelsen foregikk. Tilbudene skiller seg fra mye til ikke noe samvær med barn. Noen programmer legger vekt på frivillig deltagelse, i andre programmer er innsatte foreldre blitt tvunget til å delta, og fikk ikke noe annet kurstilbud. Felles for programmene er veiledning om barns utvikling og kunnskap om adekvate foreldreroller. Felles vilkår for at programmene anses som hjelp til positive endringer både hos barna, innsatte foreldre og hjemmeforelderen samt veileder kan resymeres slik:

- Innsatte får mulighet til å bestemme selv om de vil delta, konfidensialiteten er garantert og det strever etter kontinuitet.
- Veiledningen i barns utvikling og foreldrerollen skjer i gruppe. Veiledningsøkter er ikke rigide, men har en romslig struktur.
- Anstalten har bidratt til bedre samværsmuligheter både med mer tid og bedre tilrettelagt rom i anstalt, og mulighet til å besøke barn hjemme.
- Programmet inkluderer partner og barn, hver for seg og i felleskap.
- Praksisen er en viktig del i programmet. Det vil si at innsatte foreldre kan øve seg på å gi omsorg både med hensyn til å trøste, sette grenser, lage mat, skifte klær osv. De lærer å leke med barn, samt å se samsvar mellom lek og læring. De lærer å være sensitive og involverte både overfor småbarn, skolebarn og ungdommer.
- Programmet bidrar til å øke kunnskap om lover, rettigheter og familieøkonomi.
- En til en veiledning er mulig og innsatte får et avrusningstilbud etter behov.

-
- Programmet bygger på et tverretatlig og tverrfaglig samarbeid innenfor og utenfor fengsel.
 - Tilbudet fortsetter etter løslatelsen, også som hjelp til nettverksbygging.

Disse vilkårene har mye felles med de sosiale faktorer Garbarino (1999) anser som viktig for å kunne gi barnet trygghet: stabilitet, affirmasjon (barnet blir sett og akseptert), sikkerhet og tid til felles aktiviteter og fellesskap.

4.2.3 Andre fordeler og ulemper

Hedin (2000) som evaluerte foreldreveiledning i fengsel i Sverige anser mellomformen mellom undervisning og samtalegruppen i foreldreveiledningen som noe man ikke bør endre på. Kunnskapsformidlingen skal ikke være for ambisiøs. Foreldregruppen bør heller ha en selvhjelpsgruppe-tilnærming uten ekspert hvor alle er med og bidrar med kunnskap gjennom sine egne erfaringer. Dette står ikke i motsetning til Janeling og Ribberfalk (1999) som fremhever at kunnskap om barn er vesentlig for å kunne ta barnas perspektiv. Områder det er viktig å ha viten om er i denne sammenheng barns utvikling og fengslingens negative effekter ved blant annet atskillelse fra en forelder samt dettes betydning i forhold til skam og tillit.

Hedin (2000) ser at både innsatte og fengslene har nytte av foreldreveiledningsprogrammet i Sverige. Samtidig peker hun på behovet for å undersøke langtidsvirkninger av programmet, og beklager sterkt at ingen informasjon om programmets påvirkning på barn og familie er blitt samlet. Hedin fremhever at foreldreveiledningsprogrammet vekker behov og forventninger hos de innsatte angående samvær med barna sine. Møter man ikke innsatte med økende samværs- og kontaktmuligheter, blir programmet "ett ganske cyniskt experiment" (Hedin 2000: 101).

4.3 Foreldreveiledningsprogrammet i norske fengsler

Foreldreveiledningsprogrammet skal støtte og styrke innsatte foreldre i deres fars- eller morsrolle, også med hensyn til å forebygge psykososiale problemer blant barn og unge som anses som en risikoutsatt gruppe (Justis og Politidepartementet 2005). Dette er et pilotprosjekt i noen norske fengsler som skal utvides til et nasjonalt program for alle fengslene. Det er allerede utarbeidet særregler som rommer foreldreveiledningsprogrammet: ”Innsatte som mottar besøk av barn i besøksleilighet, skal som hovedregel ha gjennomført foreldreveiledning individuelt eller i gruppe” (Rundskriv KSF 2006). Foreldreveiledningsprogrammet bygger på ICDP-programmet (International Child Development Programmes) som er blitt tilpasset den spesielle situasjonen det er å være en innsatt forelder. Hovedmålet for programmet er å finne en ordning til beste for barn av innsatte.

4.3.1 ICDP

ICDP er et kjent tidligintervensjonsprogram som i Norge anvendes på forskjellige arenaer med støtte av Barne- og likestillingsdepartementet. Programmet har utvidet sitt fokus fra småbarn til skolebarn og til deres foreldre og lærer. Hovedinnholdet er ’åtte temaer for godt samspill’ som skal bidra til å øke interakjonskvaliteten mellom foreldre og deres barn, der foreldrene overtar en mediators rolle. Reuven Feuerstein som skapte ’den formidlede erfaring og læringsmetode’ fremhever betydningen av mediators oppgave (Rye 2003). ”A mediator is the person who gives structure and focus to the child’s experience” (Bassou 2002). Positive forandringer oppnås gjennom å fremme foreldres selvobservasjon, gjenkjennelse, utforskning og videreutvikling samt foreldres positive oppfatning av barnet (Rye 2003).

Programmet inneholder åtte ’sensitiveringsprinsipper’ som veileder skal anvende. Blant annet handler det om å etablere et nært og tillitsfullt forhold til foreldre, påpeke det positive, benytte seg av videoopptak av foreldres atferd, unngå abstrakte forklaringer og følge prinsippet ’gradert støtte’. Med gradert støtte forstår man det å

lede foreldre gjennom en jevn utvikling; fra å demonstrere et godt samspill med deres barn (jf. modellering s. 30), til å assistere dem i sin utøvelse av foreldrerollen, for så å betro ansvaret og initiativet til foreldrene (Hundeide 2005).

Programmet forutsetter en kontekstualisering, det vil si ”en grundig sosiokulturell kartlegging og tilpasning til det lokale miljøet” (Rye 2003: 243). Hundeide (2005) anbefaler å sikre grunnleggende rammebetingelser, som for eksempel: støtte fra sentrale myndigheter, tid, økonomi samt fremdrifts- og oppfølgingsplan før programmet innføres. På konferansen om foreldreveiledning i Oslo, den 7. juni 2005, viste Barne- og familiedepartementet vilje til å fornye sin satsing på programmet. Tanken var ”gjennom det universelle tilbudet å fange opp de foreldrene som har større utfordringer enn andre” (Flakk 2005). Blant viktige forutsetninger for programmets bærekraft blir det nevnt ”god opplæring” og ”faglig ryggdekning” (ibid).

4.3.2 Foreldreveiledning tilpasset målgruppen innsatte foreldre

Malen (vedlegg 1) til foreldreveiledningen i fengsel er blitt til i et samarbeid mellom Justisdepartementet og Barne- og familiedepartementet. Målsettingen med foreldreveiledningsprogrammet er: ”Å utvikle samspillskvaliteten mellom innsatte og deres barn, med fokus på bevisstgjøring i forhold til barnets perspektiv og behov” (vedlegg 2). Kriminalomsorgens utdanningscenter har ansvar for å gjennomføre opplæring til de ansatte, som går over fem dager, i tillegg til to gruppeveiledninger samt en avsluttende felles samling (mai 2006).

Opplegget i fengsel rommer åtte møter og bygger på samtalegruppe med to veiledere. Det er ingen tidskrav, verken med hensyn til pause mellom møtene eller hvor lenge hvert møte skal vare. Møtene har hovedtemaer, undertemaer og oppgaver til neste møte. På det første møtet skal veilederne presentere malen, hjelpe deltakerne i gruppen å etablere kontakt med hverandre samt lage grupperegler. På de andre møtene skal deltakerne begynne å gjennomgå oppgaver og snakke med hverandre om det har skjedd noe spesielt siden sist, før de går løs på hovedtemaene.

Andre hovedtemaer på møtene er å be foreldrene snakke om barna sine, om hva gode foreldre er og om barnsdomsminner. Deretter kan man gå inn på spesifikke problemer ved det å være en innsatt forelder: samvær, følelser av savn og utilstrekkelighet samt vanskelige spørsmål som barna kan stille. I malen blir det spesifisert at det ikke er meningen å utdype disse temaene, men at listen skal tjene som en huskeliste. Fem av de åtte møtene tjener til gjennomføring av ICDPs åtte samspilltemaer. Det siste møtet har som hovedtemaer: ”a) Når jeg kommer hjem – hva da? b) Hva har vi lært gjennom gruppemøtene”(vedlegg 1). Veileder kan også gå tilbake til undertemaer fra det andre møtet eller ta opp det som gruppen ønsker. Malen til foreldreveiledningsprogrammet i fengsel tar ikke stilling til samvær eller kontakt med barn mens foreldre er i fengsel, noe som ellers har en viktig plass i ICDP (Hundeide 2005, Rye 2003).

Deltakerne i kurset skal bli sertifisert som veiledere. Dette krever at de deltar i den teoretiske opplæringen, at de driver en foreldreveiledningsgruppe for innsatte over minst åtte møter, og at de møter opp til gruppeveiledning minst to ganger (vedlegg 2). I tillegg blir det forventet at deltakerne fører en loggbok, noe som de har fått en mal til (vedlegg 3). Loggbøkene skal også tjene til en senere evaluering.

4.4 Langsiktig effektivitet

En kriminell karriere begynner lenge før fengslingen og varer ofte lenger enn rett etter løslatelsen. Viljen er ikke den eneste faktor som behøves til atferds- og tankegangsforandring (Bourdieu 1980, Tonry et al. 1991). I faglitteraturen blir det nevnt forskjellige, ytre distansefaktorer som støtter viljen til å slutte med en kriminell karriere. Det gjelder blant annet: å utdanne seg, være fulltidsansatt i arbeidslivet, re/konstruere et familieliv, og å ha et støttende nettverk (Rutter et al. 1998, Tonry et al. 1991). Indre distansefaktorer anses også som viktige, ikke minst når det gjelder å oppnå en langvarig effekt som bryter med sosialreproduserende atferdsmønstre og som kan endre måten man oppfatter seg selv på (Bandura 2001, Bourdieu 1980,

Tonry et al. 1991). Den indre prosessen skal tydeliggjøres ved hjelp av 'habitus' og 'self-efficacy', begreper som kort skal omtales.

4.4.1 Habitus

For Bourdieu (1980) kan habituskapital sees som tilsvarende den genetiske kapital. Sett i lys av habitus har mennesket ingen absolutt frihet til å handle. Habitus reflekterer de ubevisste, assimilerte strategier som er med på å forme tanke og handlingsmåten. Dermed influerer habitus ikke bare på interesser og sympatier, men også på ytre tegn som måte å snakke på, bevege seg og kle seg på. Hvert eneste sosiale rom krever en habitus. En person som vil tilhøre et sosialt rom må tilegne seg dets habitus, ellers føler personen seg 'malplassert'. Habitusstilen bidrar altså til egen og andres diskriminering samt 'stempling', og fører til sosial reproduksjon (ibid). Bourdieu (2004) beskriver betydningen av 'den Andre'. Måten 'den Andre' ser og reagerer på et individ på, bidrar til å reprodusere den Andres oppfatninger. Et barn vil langsomt oppdage fasettene til habitusen sin, hovedsaklig gjennom 'blikk' av 'den Andre', og prøve å innfri disse forventningene. Habitus kan utformes, men dette er strevsomt og vil alltid kreve nitidige refleksjoner rundt hva som utgjør nåværende habitus, samt hvilke nye koder og regler som må tilegnes for å oppnå en annen habitus (Bourdieu 1980, 2004).

4.4.2 Self-efficacy

Bandura (1997) fremhever at motivasjon avhenger av forventning om mestring, det vil si troen på muligheten til å lykkes og troen på at innsats vil påvirke resultatet. Self-efficacy (selvvirksomhet, selveffektivitet) defineres som egen tro på hva en selv er i stand til, eller hva en er dyktig til å gjøre og gjennomføre. Denne egne troen er uavhengig av konkrete ferdigheter, men reflekterer egen tiltro til sine evner (ibid). Orienteringsfaktorer som er bestemmende for grad av mestrings- eller effektivitetsforventning (efficacy expectation) er, i følge Bandura (1997):

- a) effectance-expectation kan beskrives som forventning av eget utbytte av en innsats, noe som tjener den indre orienteringen
- b) outcome-expectation kan beskrives som forventning av det sosiale utbyttet av en innsats, noe som tjener den ytre orienteringen.
- c) outcome-value kan beskrives som forventning av verdier som innsatsen kommer til å føre med seg, noe som tjener fremtidsorienteringen.

Dette betyr at motivasjonen til å velge et prosjekt, og til å investere og gjennomføre det, kan undermineres ved lav mestringsforventning og/eller ved forventet manglende, positiv respons fra den enkeltes sosiale miljø, og/eller manglende tiltro til at en selv aktivt kan påvirke fremtiden sin. Bandura (ibid) nevner to sentrale kilder i forhold til troen på egne evner: å ha konkrete erfaringer av å ha prøvd og lyktes, samt å ha opplevd en nær rollemodell som har lyktes. Han gjør oppmerksom på at self-efficacy ikke er likestilt med selvsentrering, og at en høy urealistisk self-efficacy kan føre til sårende nederlag som kan minske self-efficacy (Bandura 2001).

Hjelp til selvhjelp og hjelp til 'ny-sosialisering' vil inneholde hjelp til å reflektere over sine habituser enten det er i rollen som forelder, innsatt, partner eller noe annet. Det vil også være hjelp til å determinere andre sosiale modeller. I tillegg vil tilrettelegging for innsatte foreldre, slik at de oppdager hvordan de kan ta initiativ og bli aktive, være viktig. Det kan bidra til å øke tiltroen deres til egne ressurser og muligheter, ikke minst når det gjelder å mestre utfordringer. Forandring av innsatte foreldres habitus og deres opplevelse av at de utøver en aktiv kontroll i livet sitt vil føre til at de oppleves som 'nye' modeller av barna. Det vil i sin tur kunne forandre barnas habitus og gi nye muligheter i fremtiden.

5. Forskningsprosessen

Forskningsformålet er å gjennomføre en faglig fundert undersøkelse som etterprøver, bekrefter og/eller fornyer kunnskap (Befring 2002). Forskningen reiser forskjellige vitenskapsteoretiske spørsmål som skal belyses her; den teoretiske og praktiske forskningssiden, som f.eks. prosedyrer og metoder, og den teoridannende siden, dvs. produktet av forskningen (Kvernbekk 2005). Hermeneutikk, fenomenologi og positivisme kan regnes som grener av vitenskapsteorien alt ettersom forskningen sikter på et nomotetisk⁷ eller et idiografisk⁸ formål (Befring 2002). Spørsmål om validitet skal være synlig gjennom hele forskningsprosessen for å sikre at iakttagelser avspeiler de faktorene undersøkelsen ønsker å analysere (Kvale 2005).

5.1 Metodevalg

Utgangspunkt for valg av metode er problemstillingen. Det handler om å velge den metoden som egner seg best for å besvare problemstillingen. Ut fra problemstillingen som er: I hvilken grad opplever representanter fra kriminalomsorgen at barn av innsatte i grunnskolealderen kan få utbytte av det norske foreldreveiledningsprogrammet i fengsel?, vil empirien bygge på informantenes subjektive opplevelse. I dette tilfellet vil en kvalitativ metode være den forskningstilnærmingen som vil egne seg best. Forskningsprosjektet vil også bære preg av formativ evaluering. Resultatene vil kunne gi et inntrykk av hvilken verdi foreldreveiledningsprogrammet kan ha og hvordan det kan utvikles og forbedres underveis. "When one examines and judges accomplishments and effectiveness, one is engaged in evaluation" (Patton 1990:11). Evalueringsforskning er anvendt forskning som har som formål å fornye og forbedre praksis ved å uttale seg om

⁷ Nomotetisk vitenskap sikter på lovmessigheter (Egidius 2000).

⁸ Idiografisk vitenskap sikter på å beskrive noe individuelt uten ambisjon om å generalisere (Ibid).

hvilken verdi et program, et tiltak eller en reform, altså en systematisk handlingsmåte, har (Patton 1990). For å ha en valid utsagnskraft trenger en forsker en systematisk innhenting og analyse av data over en lengre periode (Gall et al. 1996), noe som krever andre rammebetingelser enn dette prosjektet har til rådighet. Min tilnærming vil fokusere på hvorvidt programmet er 'skreddersydd' for barn av innsatte, på fengselsvirksomhetens inkludering av programmet og dets formål samt rammevilkårene fengselsmyndighetene legger opp til. Informantenes syn og opplevelse av barn av innsatte, programmets innhold, innføring og gjennomføring samt om det er i overensstemmelse med kravet om barnets beste vil være sentrale indiser. Den kvalitative metoden er idiografisk, den ser på enhver situasjon, ethvert fenomen som noe som er unikt, i motsetning til et positivistisk syn som leter etter lovmessigheter.

5.1.1 Kvalitativ forskningstilnærming

Typiske data beregnet for en kvalitativ analyse er innsamlet på feltet i direkte kontakt med informanter gjennom intervju og observasjon eller i indirekte kontakt gjennom dokumentanalyse (Dalen 2004, Patton 1990). Intervju som metode er godt egnet for å få innsikt i et pågående tiltak (Dalen 2004, Kvale 2005, Patton 1990). I tillegg kan erfaringer innhentet gjennom intervju av personer som anvender et program, føre til en bedre gjennomføring av tiltaket og et økende engasjement (Gall et al. 1996). Validitetsutfordringer kommer til å vedvare gjennom hele forskningsprosessen, som nevnt ovenfor. Kvaless (2005) intervjuundersøkellesdesign, som deler prosessen i sju stadier: tematisering, design, intervju, transkribering, analyse, validering og rapportering, vil ligge til grunn for å strukturere undersøkelsen og bidra med validitetssikring. Kvale definerer et forskningsintervju på følgende måte: "En samtale om den menneskelige livsverden, hvor den muntlige diskurs er transformert til tekster, der skal fortolkes" (2005: 56). Dette henviser til relevansen av en hermeneutisk tilnærming. En hermeneutisk tilnærming er et forsøk på å reflektere over forståelse i humanvitenskap ved å fortolke, det vil si forsøke å forstå andre og andres tekst. Hermeneutiske fortolkningsprinsipper favner også forforståelse, for uten forforståelse (for-viten) ingen forståelse (Kvale 2005).

5.1.2 Hermeneutikk - fortolkningskunst

Generelle ramme-, oppholds- og arbeidsvilkår som lovgivning, bygning, uniformering, sikkerhet og økonomi i et fengsel, vil i tillegg til de mer individuelle vilkårene påvirke det som sies. En hermeneutisk tolkning setter et fenomen inn i dets kontekst, det vil si den menneskelige, sosiale, historiske og økonomiske konteksten for å prøve å få tak i selve meningsinnholdet. Et utsagn abstrahert fra sin kontekst kan ikke oppfattes i sin helhet (Kvale 2005). Dette er i samsvar med det holistiske standpunktet som blant annet gestaltpsykologi og systemteori bygger på: ”Helheten er mer enn summen av delene” (Kokkersvold og Mjelve 2003: 39). I følge Ricoeur (2004), fastslår konteksten budskapets mening.

En annen side ved hermeneutikken er forforståelsens betydning i fortolkningsarbeid, noe som skiller den fra fenomenologien. Fenomenologien fokuserer på det deskriptive ved en beskrivelse av en opplevelse og hva som gjør at den oppleves slikt. Mottakeren av beskrivelsen må sette sin forforståelse i parentes for å få tak i fortellers perspektiv (Kvale 2005, Patton 2002). Hermeneutikk ser på beskrivelsens mottaker, med sin for-forståelse, som en ’medkonstruktør’ (Patton 2002) eller en ’oversetter’ som Ricoeur påpeker ved å sitere George Steiners utsagn: ”Comprendre, c’est traduire” (2004: 44). Dette betyr at fra et hermeneutisk perspektiv, vil ikke bare valg av teori og dens presentasjon i en oppgave være en oversettelse av det som ble lest, men leseren vil i andre omgang ’omoversette’ og således gjøre oppgaven til sin egen. Men også intervjueteksten vil ikke kunne gjengis og forstås i sin opprinnelighet. Dokumentasjon og argumentasjon for valget blir da et viktig validitetsarbeid (Kvale 2005).

Feltet undersøkelsen finner sted i kan sies å være belastet av forforståelse og fordom når det handler om fengsel eller anstalt, fanger eller innsatte, fangevokter eller fengselsbetjener. Begrepene vekker bilder i hver forståelseshorisont.

Forforståelsen er mangfoldig. Gadamer (1990) snakker om fordom og forforståelse samt om subjektive sider, erfaringer og formeninger. Forståelseshorisonten frembringer forforståelse. Forståelseshorisont kan forstås som helheten av de bevisste

og ubevisste oppfatninger og holdninger en person har. Med meningsutvekslinger (dialog) med det som står utenfor horisonten vil man utvide forståelseshorisonten og dermed også forforståelse og fordommer (Gadamer 1990).

Språk er ved siden av sansing, verktøyet innenfor forståelseshorisonten. Intervjuets medium er språket, og språket konstruerer virkeligheten enten referanserammen er hverdagslig eller vitenskapelig (Kvale 2005). Gadamer (1990) tydeliggjør språkets ambiguitet når han henviser til diskreditering av "fordom" som begrep i hermeneutikken. "Vorurteil heißt also durchaus nicht notwendig falsches Urteil" (ibid: 275). Og selv om fordommen er feilaktig er den en fast bestanddel av vår forståelseshorisont.

'Sannheten' i et hermeneutisk perspektiv er relativ og blir til i dialog mellom forskers sannhet og informantenes sannhet samt fagteoriens sannhet. For å forstå og begripe integriteten av annerledessannheten i en fortolkning må den indre bevisstheten overfor muligheter til misforståelse og feiltolkning skjerpes. I følge Gadamer (1990) er dette hovedinnholdet i den hermeneutiske sirkelen, for forståelse er en produktiv atferd og ikke reproduktiv. Befring, som omtaler en hermeneutisk spiral, sammenligner spiralen med Jean Piagets måte å se på læring (utvidelse av forståelseshorisont): "En interaktiv prosess mellom nye inntrykk og eksisterende kunnskap – det han [Piaget] kaller assosiasjon og akkomodasjon" (2002: 27).

5.2 Tematisering

"Det er nødvendig at have viden om et fænomen for at kunne stille betydningsfulde spørsmål" (Kvale 2005: 103). Undersøkelsen skal gjennomføres i en norsk fengselskontekst. Derfor er det viktig å vektlegge teori som bygger på norske undersøkelser om barn av innsatte, fengselsvirksomhet og foreldreveiledning i fengsel. Det viste seg at det fantes én grundig norsk undersøkelse om barn av innsatte som ble gjennomførte i 1993. Men det er også nødvendig å supplere med undersøkelser fra andre land. Resultatene av disse nyere undersøkelsene understreker relevansen til den eldre

norske undersøkelsen. Norsk fengselsvirksomhet er rikelig beskrevet av anerkjente forskere, noe som letter valget. Siden foreldreveiledning i fengsel nå gjennomføres for første gang i Norge, er det utelukkende utenlandske undersøkelser som det refereres til.

Teorifordypningen er ikke nok for å bli fortrolig med miljøet man skal forske i (Kvale 2005). En ekstern forsker må bruke tid til å bli kjent med det implisitte innenfor en virksomhet for å gripe fatt i kulturer og holdninger (Sverdrup 2002). Yrkesgruppen som skal intervjues har sin kultur, sin fagterminologi og sin 'image'. En mulighet for å nærme seg miljøet, var å lese forskjellige artikler i Magasinet Aktuell (2005a, 2005b, m.fl.) som ble publisert av og til ansatte i kriminalomsorgen. Det å lytte til tre voksne barn av innsatte fortelle sin livshistorie samt et besøk i et fengsel med uformelle samtaler med ansatte før undersøkelsen begynte, bidro til innsikten i miljøet.

5.3 Planlegging

Prosjektet ble gjennomført i en korttidsperiode; fra oktober 2005 med begynnende av informasjonsinnhenting og prosjektplanskriving til ferdig produkt i mai 2006. En inngående tidsplan for prosjektet, hvor de syv stadiene i den kvalitative intervjuundersøkelsen er blitt tatt i betraktning, støtter sikringen av validitet (Kvale 2005), men kan ikke forhindre uventede momenter. Ett eksempel på en uforutsett hendelse er den bærbare-PCens "harddisc-crash" samt de tre ukene med reparasjonstid. Ytre påvirkninger, som at informantene først ønsket å bli intervjuet i mars, har ikke vært til å unngå. Prosjektet ga heller ikke rom til for eksempel å bruke fly som transport. Dermed måtte mange mil med tog tilbakelegges for å få gjort nødvendige intervjuer, noe som igjen tok lang tid. En undersøkelse som dette krever planlegging, teoretisk kunnskap og fleksibilitet.

Den valgte kvalitative tilnærmingen (jf. ovenfor) anerkjenner informantenes subjektive opplevelse samt følelse og forforståelse. Det medfører en helhetlig måte å

se på informantenes erfaring med programmet på. Innsamlingen av data skulle skje ved å intervju 5 – 6 representanter fra kriminalomsorgen, som deltok på opplæringskurset i foreldreveiledning og som dermed sitter inne med erfaringer med programmet.

5.4 Intervju

Virksomhet i fengsel oppleves gjerne som en lukket virksomhet av folk flest. Jeg var derfor usikker på om jeg ville møte uvilje og motstand. Hvordan få tak i informanter var et spørsmål som ikke var lett å svare på. Det var kommet lite informasjon om foreldreveiledningsprogrammet ut til offentligheten. Hvilke fengsler som deltok i pilotprosjektet var heller ikke kjent. Et møte med en representant fra Foreningen for fangers pårørende i Oslo bidro med informasjon rundt programmet, men ikke til å løse informantproblemet. En forespørsel til Barne- og likestillingsdepartementet førte meg til en sentral person ved foreldreveiledningsprogrammet. Denne personen var behjelpelig og sendte informasjonen om programmet. Via denne personen kom jeg i kontakt med potensielle informanter, som senere ble kontaktet via e-post (vedlegg 4). Seks personer var positivt innstilt til å delta som informanter. En av disse personene var behjelpelig med å finne en annen person som tilfredstilte utvalgsriteriene og som stod til rådighet for et prøveintervju.

Utvalgsriterier: Informanten måtte være en representant fra kriminalomsorgen og arbeide i et fengsel. Vedkommende må ha deltatt på kurset i foreldreveiledningsprogrammet i fengsel og ha samlet erfaringer ved å gjennomføre dette programmet som veileder for en foreldregruppe i fengsel.

Utvalget er sammensatt av seks personer, tre kvinner og tre menn, som alle oppfyller kriteriene. De hadde utført minst fire foreldreveiledninger i grupper i fengsel av åtte planlagte. Tre forskjellige fengsler er representerte, to informanter fra hvert fengsel, som er spredd i forskjellige regioner. Informantene arbeider i åpent eller lukket fengsel, men de fleste hadde erfaringer fra begge anstaltsformer. I tillegg har

informasjonssamtaler med FFP og en person fra Barne- og likestillingsdepartementet bidratt til opplysninger omkring problemstillingen.

Noen intervjuer ble gjennomført på et kontor, andre i et møterom, ett hjemme hos informanten og ett på en rolig kafé. Sitteplassene var behagelige. Informantene tilbød noe å drikke. Intervjuene ble noen ganger avbrutt gjennom en telefon som ringte eller noen som banket på døra, men var i hovedsak godt avskjermet. Det hersket en vennlig og åpen tone, og usikkerhet som både informanten og intervjueren viste i begynnelsen ble snart lagt til side. Etter en kort innledningssamtale overtok intervjueren bevisst en lyttende rolle og unngikk å avbryte informanten. Det ble brukt digitalopptak under intervjuet for å beholde samtalen i sin helhet. Intervjuet ble avsluttet med en uformell samtale. Den tjente til å reflektere over det som ble sagt og spurt eller som idémyldring. En informant som syntes at det burde være en oppfølgingsplan, kom på (i den uformelle samtalen) å spørre innsatte foreldre om samtykke til å bli ringt opp tre og seks måneder etter løslatelsen for å vurdere foreldreveiledningsprogrammets langtidseffekt. Informanten mente at dette ville virke motiverende for de innsatte foreldrene, for på den måten å pleie 'et godt samspill'. Intervjuene hadde ingen tidsbegrensninger fra intervjuers side og informantene tok seg god tid.

Lengden på intervjuene varierte fra 50 og 90 minutter. Omfanget etter transkriberingen utgjorde fra elleve til tolv sider (enkel linjeavstand) pr. intervju. Ellers bidro spørsmålene i intervjuguiden til at samtalene utviklet seg på en slik måte at jeg fikk fyldige data.

5.4.1 Intervjuguiden

Kvaliteten på intervjuguiden påvirker validiteten. En semistrukturert intervjuguide hjelper til å holde fokus på prosjektets formål og samtidig være åpen for spontane uttalelser. "Å utarbeide en intervjuguide er en arbeidskrevende prosess", sier Dalen (2004: 30). Spørsmålene skal være relevante i forhold til problemstillingen og velformulerte, det vil si at informantene må oppleve at spørsmålene er interessante, klare og utvetydige. Intervjuguiden skal ikke bare bygge på problemstillingen og den

teoretiske forståelse av faktorene som skal undersøkes, men også tilpasses språklig til informantenes kontekst (Kvale 2005).

Motivasjon til å utarbeide en intervjuguide kom veldig tidlig i prosessen og det ble utarbeidet flere spørsmål allerede i november 2005. Det viste seg i løpet av teorifordypningen at spørsmålene ikke ville være hensiktsmessige. Derfor ble utarbeidningen av intervjuguiden utsatt til etter at teorifordypning var gjennomført.

Intervjuguiden er delt i tre temaer: innføring og gjennomføring av foreldreveiledningsprogrammet i fengsel, barn av innsatte samt deres utbytte av programmet og visjonen om 'til barnets beste'. Intervjuguiden begynner med et alminnelig spørsmål som skal gi trygghet til informanten. Den avslutter med et evalueringsspørsmål for å gi informanten mulighet til å tilføye det han eller hun synes er viktig, samt å gi tilbakemelding på selve intervjuet. Guiden inneholder ellers få korte spørsmål som ikke skal være ledende. Målet var å gi mye plass og tid til informantenes mening. Spørsmålene skulle være i en rekkefølge som tjente en fortløpende samtale uten å hoppe fra ett tema til et annet. Underspørsmålene skulle tjene til å utvide det som ble sagt dersom det var nødvendig. Prøveintervjuet viste at guiden var vel oppbygd og ga rom for dybde, men noen spørsmål var for åpne. Det handlet om å finne mer konkrete spørsmål for å få tak i det som var vesentlig for å svare på problemstillingen (vedlegg 6). Jeg foretok derfor enkelte endringer.

5.4.2 Transkribering

Hver og en informant snakket på sitt typiske regionale språk. For å kunne anonymisere mest mulig ble transkriberingsarbeidet gjennomført utelukkende på bokmål. Det digitale opptaket gjør at intervjueren bedre kan konsentrere seg om intervjuets emne og dynamikk, men det overfører bare en dekontekstualisert versjon av intervjuet (Kvale 2005). Etter hvert intervju ble det rent visuelle budskapet satt i sammenheng med det tilhørende utsagnet, som for eksempel: "Så får de [barna] forsterket inntrykket når de kommer i fengsel og se sånn mur (viser en stor bredde mellom hendene sine) og hvor mye gærent har ...[mor/far] gjort for å være innenfor

det systemet” eller ”Det var kjempemislykket altså det blir sånn en der...” (ser i taket og lar armene henge ved siden av kroppen sin). Alle pausene, kort = ... og lengre =, og interjeksjoner blir tatt vare på: ”At vi, mm. ... (latter), ikke er noe perfekte rollemodeller”. Dette vil i noen grad motvirke dekontekstualiseringen og støtte det etterstrebede holistiske perspektivet.

Transkribering er et tidskrevende arbeid. 'Express Scribe Transcription Playbacks' program med pedalsett reduserer betydelig tidsbruk. Programmet fungerer som et ordinært tekstbehandlingsprogram, men kan samtidig behandle intervjujulydfilen. Bruk av enklere forkortelser som utviklet seg ettersom transkriberingen gikk frem sparte også tid. Det endte med en halvside forkortelsesliste med for eksempel fx = foreldre-veiledning, lx = liksom, pz = på en måte osv. Det vesentlige her er å benytte seg av uvanlige bokstaver som z og x for å kunne, ved hjelp av 'Find and Replace', erstatte forkortelsene med det riktige uttrykket. Kvaliteten av opptak var veldig bra, men likevel fantes noe få ord som var uklare. Men på grunn av 'Express Scribes' mulighet til å gjenhøre på en saktere måte var de fleste ord mulig å dekode. Det ble til slutt likevel omkring 20 ord som det ikke var mulig å transkribere, men som ikke var vesentlige for å forstå meningen med setningen. Noen deler av intervjuene ble ignorert og ikke transkribert. Det handlet om intervjusituasjoner der en tredje person uforventet kom inn eller når en 'sidesporet' dialog gled inn i intervjuet.

Bevisstheten om dekontekstualiseringen samt eksplisitte beskrivelser av transkriberingsprosedyren vil bidra til å øke reliabilitet og validitet (Kvale 2005).

5.4.3 Analyse og tolkning

Intervjueren står overfor en mangfoldig empiri, i motsetning til en ensidig og entydig empiri, og må 'fortolke' dataene. Dette kan føre til kritikk av datainterpretasjonen, for en intervjuer fortolker ikke bare det eksplisitte, men også det implisitte (Dalen 2004). ”Because each qualitative study is unique, the analytical approach used will be unique”(Patton 1990 : 372). Tesch (1992) nevner ti analyseprinsipper og praksis som er en eklektisk måte å gå frem på (vedlegg 7). Disse er det tatt hensyn til i

analyseprosessen. Det unike i analysen og det mangfoldige som skal fortolkes krever en nøye prosessedeskrripsjon.

Det empiriske materialet ble segmentert ved hjelp av dataprogrammet NUD*IST (N6-versjonen). Programmet gjør det mulig å skrive notater og memos til enhver kode, noe som letter analyseprosessen. Dessuten er den hermeneutiske veien mellom koden (delene) og teksten (helheten) forkortet på to tastaturtrykk. Kvale (2005) gjør oppmerksom på programmets fare for tingliggjøring av den levende sosiale situasjonen, og minner forskeren på ikke å neglisjere den siden bak PCen sin.

Analysen ble i første omgang systematisert ved hjelp av de valgte temaene: innføring og gjennomføring av foreldreveiledningsprogrammet i fengsel, barn av innsatte og deres familie, samt barn av innsatte sine påkjenninger og utbytte av programmet, til slutt med visjon til barn av innsattes beste. Kategoriene til de 60 kodene utviklet seg fra både intervjuguiden og den fortløpende teksten (vedlegg 8). En overraskelse var å se hvor stor plass 'innføring og gjennomføring' av programmet tok i forhold til 'barn av innsatte'. En nærmere analyse av dataene (helheten) viste tydelig at bakgrunnen for informantenes oppmerksomhet på 'innføring og gjennomføring', var at de på ingen måte ville bruke barn av innsatte som 'prøvekaniner'. De var dermed svært opptatt av å handle riktig, men barn av innsatte var stadig et tilstedeværende fokus. Deretter er funnet blitt gjennomarbeidet og meningene er blitt 'kondensert'. Formuleringer ved meningskondensering tok mest utgangspunkt i informantenes vokabular. Prosessen med koding og kondensering ble gjennomført to ganger til, inntil omfanget av meningskondenseringen var redusert til 14 sider.

"I tolkningen av kvalitative intervjuer søker forskeren å finne indre sammenhenger i datamaterialet" (Dalen 2004: 108). Fortolkningen i oppgaven tar utgangspunkt i informantenes uttalelser om forskjellige temaer, og fremhever der det forekommer samsvar mellom dem eller hvor det forekommer motstridende meninger. Den peker på enkelte ståsteder og variasjoner. Fortolkningen og drøftingen i forhold til teori gir en utvidet forståelse av temaene og bidrar med å plassere empiri på en generaliserende, en avvikende eller en fornyende plattform. I en slik sammenheng er

det ikke informantenes mening som skal tilpasses teorivalget, men teori må justeres i forhold til empiri. Dette førte til at teoridelen i oppgaven måtte utvides noe.

Hensikten med å presentere for leserne en helhetlig forståelse og en gjennomtenkt analyse av dataene, for at de selv kan 'godkjenne' resultatet, kan ikke oppnås i følge Kvale (2001). Dette er blitt tematisert ovenfor ut fra det hermeneutiske perspektivet. Formålet blir da å presentere en tydelig fremgangsmåte som gjør det mulig for en leser å danne sin egen mening. "Validering er mer end bekræftelse; det er en proces til utvikling af mere holdbare fortolkninger" (Cronbach i Kvale 2005: 235).

5.5 Validitet

Den kvalitative metoden har fått kritikk på grunn av manglende standarder som sikrer høy validitet og eksplisitt verifiserbarhet for leseren (Befring 2002, Dalen 2004, Kvale 2005). Maxwell (1992) påpeker at kritikken har vært basert på validitetsbegrep sett fra et kvantitativt perspektiv fordi den leseren forventet å få informasjon for eksempel om predikativ-, generaliserings-, intern- og ekstern validitet. Dette underbygges av Kvaless "Ti standardreaksjoner på kvalitative intervjuer"⁹ (2005: 275) hvor han avslutter med at debatten har bidratt til å tydeliggjøre metodens styrke og sikre validitet i den kvalitative forskningen. Validitetssikring er blitt vedvarende tematisert gjennom hele forskningsrapporten. Det å reflektere eksplisitt over fordeler og ulemper med den valgte metoden og beskrive tydelig alle fasene i arbeidsprosessen, bidrar til å sikre en god validitet. På grunn av de begrensede rammevilkårene denne oppgaven er underlagt, kan det ikke konkluderes med påstander eller generaliseringer, men henvises til oppdagede tendenser.

⁹ " Det kvalitative forskningsintervju er ikke: 1. vitenskapelig, men afspejler kun common sense 2. objektivt, men subjektivt 3. troværdigt, men partisk 4. reliabelt, men avhænger af ledende spørgsmål 5. intersubjektivt, forskellige læsere finder forskellige meninger 6. en vitenskapelig metode, det er for personafhængigt 7. vitenskapelig hypotesetestning, kun eksplorerende 8. kvantitativt, kun kvalitativt 9. generaliserbart, der er alt for få interviewpersoner 10. validt, det beror på subjektive indtryk " (Kvale 2005: 275).

Med et selvkritisk blikk, en åpen diskusjon om teoriforankring og sammensatte resultater, samt en presis begrepsbruk vil en forsker oppnå høy pålitelighet. Selv om det er hensiktsmessig å granske resultatenes reliabilitet og validitet, vil en sterk fokusering på reliabilitet kunne motvirke kreativ fornyelse og mangfold (Kvale 2005).

5.6 Rapportskriving

I følge Befring (2002) bør en rapport, ideelt sett, gi leselyst. Han henviser til tre hovedfaktorer: den estetiske, den faglig troverdige og den språklig tilgjengelige. Kvale (2005) minner skribenten om at det finnes mange kjedelige intervjurapporter som på grunn av manglende beskrivelse av forskningsprosessen tvinger leseren til å gjette seg frem. Det er ikke meningen å skrive en kjedelig rapport, men suksessverktøyet er ikke lett tilgjengelig. Denne foreliggende rapporten er et forsøk på både å fange leseren og å gi en fundert beskrivelse av teoribruk, forskningsprosess og resultat.

Konklusjonen formidler svaret til problemstillingen og viser: ”Om resultatene man har oppnådd, står i overensstemmelse med de opprinnelige målene, og i hvilken grad og på hvilken måte dette i så fall skyldes innsatsen som er lagt ned” (Sverdrup 2002: 29). I denne oppgaven pekes det på sterke og svake sider ved foreldreveiledningsprogrammet samt utilsiktede utslag.

Refleksjoner over eventuelle endringsforslag eller forslag til utvidelser som muligens kan tas hensyn til i den videre planleggingsprosessen er føyet til, sammen med forslag om videre forskning. Et mål bør være at undersøkelsen bidrar til utvikling og læring for forskeren og forhåpentligvis også for informantene, noe som følgelig vil kreve at informantene får tilgang til masteroppgaven.

5.6.1 Forskerrollen

”The validity and reliability of qualitative data depend to a great extent on the methodological skill, sensitivity, and integrity of the researcher” (Patton 1990:11).

Forskerrollen kan deles i tre: ’rapportarbeideren’, intervjueren og fortolkeren. Alle tre rollene blir påvirket av forståelseshorisonten (jf. ovenfor). ’Rapportarbeideren’ tar seg av teoridelen og alle de innviklede prioriteringer og valg om hva, hvorfor og hvordan i en forskningsprosess. Når et tema er nytt, som er tilfelle her, oppleves alle fakta som vesentlige. En bred fordykning i materien havner i en vanskelig avgrensingsprosess, men hjelper til å bygge et godt fundament. ’Rapportarbeideren’ har som verktøy PCen, nøyaktigheten og utholdenheten.

Intervjurollen minner om en rådgiverrolle. Det handler om å bygge et godt intervjumiljø, å ha fagkunnskaper, å være bevisst på kommunikasjon og kontaktform, å reflektere over sin forståelseshorisont og vise en etisk bevissthet. ”Smalltalk”, aktiv lytting, åpne spørsmål i tillegg til oppfølgende, utvidende og speilende spørsmål (Kokkersvold og Mjelve 2003) hører også til noe som preger et intervju. Rådgiverrollen var ikke ukjent for meg på forhånd. Forkunnskaper forbundet med en viss ’rådgiverselvssikkerhet’ gjorde intervjurollen lettere tilgjengelig, men hjalp ikke for nervøsitet i møtet med informantene. Det å forberede seg på en ’latent desinteresse’ viste seg unødvendig. Hvert eneste intervju var unikt. Ved å bruke Halcolms ”evalueringsintervjubønn” gjør Patton oppmerksom på intervjuers holdning som en viktig validitetsfaktor: ”Ask, listen and record. Ask, listen and record. It’s a grave responsibility to ask. It’s a privilege to listen” (1990: 359). Intervjueren har som verktøy digitalopptak, fleksibiliteten og ydmykheten.

Fortolkerrollen er en krevende rolle som fordrer en vedvarende selvkritikk. Fortolkeren står i interaksjon med empiri og forsøker å være bevisst sin egen rolle i fortolkningene. Tvilen på egen interpretasjon som oppstod i fortolkningsprosessen førte til at fortolkeren gikk tilbake til den originaltranskriberte teksten, eller til og med til lydfilen for deretter å gå tilbake til fortolkningen, som hermeneutikken anbefaler.

Lojalitetskonflikter kan opptre både overfor informantene og/eller foreldreveiledningsprogrammet i fengsel og farge fortolkningen. Et gestaltperspektiv i fortolkningsprosessen var til hjelp for å bygge fortolkerens "awareness" (jf. ovenfor) for å bli klar over sammenhenger: hva som påvirker hva. Temaet 'barn av innsatte' kunne ikke betraktes på en 'nøytral' måte; det er nærgående og vekker empati. Patton (2002) påpeker at 'Empathic Neutrality' ikke betyr å bygge en forskningsbarriere mellom informantene og forsker, men inkluderer forståelse og læring gjennom empati.

Forskeren kan ikke se bort fra sin påvirkning både på informantene, programmet og resultatene (Sverdrup 2002) og ikke minst på seg selv. Fortolkeren har som verktøy sin forstand, sitt hjerte og sin klokskap. "Klokskap handler om å kunne leve i balansen mellom nærhet og distanse, om å kunne se situasjonen i øynene og samtidig klare å vurdere den på en viss avstand"(Henriksen og Vetlesen 2000: 258).

5.6.2 Ethiske vurderinger og refleksjoner

Forskningsprosjektet gikk ut på å samle data om et program. Valget av informanter kunne romme flere forskjellige miljøer. Det ble et bevisst valg å unngå å intervju informanter som var direkte berørt av problematikken som barn av innsatte, innsatte og hjemmeforeldre. Prosjektet bygger på gjensidighet, dvs. at det ikke bare er til bry, men også til nytte for informantene. Resultatene kan i beste fall bidra til kvalitetssikring av foreldreveiledningsprogrammet i fengsel.

Informasjon angående formaliteter rundt prosjektet ble telefonisk hentet fra NESH¹⁰ og NSD¹¹ i begynnelsen av prosessen. Det viste seg at prosjektet ikke var konsesjonspliktig, men noen viktige retningslinjer måtte det tas hensyn til. Alle innsamlede data

¹⁰ NESH: Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.

¹¹ NSD: Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

skulle være anonymiserte, det vil si at intervjuene skulle stå for seg selv uten navn og mulighet til kobling mot intervjuperson eller fengsel, og at dette skulle omfatte hele forskningsprosessen. Ingen enkeltpersoner skulle bli gjenkjent i den ferdige oppgaven. Det ble sendt omfattende prosjektinformasjoner til informantene (vedlegg 4) for å respektere frivillighet og selvbestemmelse. Korrespondanse og opptak ble oppbevart atskilt uten noen form for referanse, verken direkte eller indirekte. Korrespondansen og opptakene skal slettes eller makuleres når oppgaven er ferdig, innen utgangen av 2006. Informantene har undertegnet en samtykkeerklæring (vedlegg 5) som eksplisitt påpekte frivillighet og muligheten til å trekke seg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere.

Det ble likevel en utfordring å ivareta informantenes anonymitet, i og med at de representerte kriminalomsorgen. Dette er et relativt lite og oversiktlig miljø, noe som kan føre til at personene kan gjenkjenne hverandre. Dette måtte det tas det hensyn til ved bruk av informantenes sitater, der den typiske uttalelsesmåten ville kunne peke på den ene eller den andre informanten. Hver og en informant snakket sin typiske dialekt og brukte typiske adjektiver og adverbier samt forskjellige dialektuttrykk. Derfor ble transkriberingsarbeidet gjennomført utelukkende på bokmål og sitatene utelater disse mulige gjenkjennbare uttrykksmåtene.

Personlige, faglige og etiske vurderinger og refleksjoner bør gjennomsyre hele forskningsprosessen. Etikkspørsmål kan, som validitetsspørsmål, ikke begrense seg til ett kapittel. Dette har jeg lagt stor vekt på å gjennomføre.

6. Empiri, analyse og tolkning

I dette kapitlet vil empiri presenteres, analyseres og fortolkes. Det blir presentert åpne, nyanserte og mangfoldige beskrivelser av informantenes synspunkter både når det gjelder manglende fokus på barn av foreldre i fengsel, og foreldreveiledningsprogrammets muligheter og begrensninger i denne sammenheng. Empirien blir delt i tre hovedgrupper: Barn av innsatte, foreldreveiledningsprogrammet og veileders oppgave, med noen underpunkter. Hvert avsnitt begynner med presentasjon av empiri, etterfulgt av tolkning og drøfting. Kapitlet avsluttes med et resymé av resultatene.

Av hensyn til anonymitet, blir informantgruppen delt opp slik: 'Informantene' viser til hovedtrekk i dataene uten eksplisitt å henvise til et antall informanter. 'Alle informantene' betyr alle uten unntak, 'flere informanter' gjelder alle unntatt en eller to, 'noen' betyr omkring halvparten av informantene. Dataene viser at en bestemt oppfatning ofte råder i begge fengselsformer, åpne fengsler og lukkede. Det blir presisert i teksten når utsagn fra et lukket og et åpent fengsel avviker. I stedet for å skrive om en person i et nøytralt kjønn som han/hun eller mamma/pappa, blir det alternert mellom hankjønn og hunkjønn, uten hensyn til det opprinnelige kjønn.

6.1 Barn av innsatte

Informantenes kunnskap om barn av innsatte bygger på ulike erfaringer. Noen har direkte erfaringer med barn av innsatte, andre indirekte gjennom innsatte og hjemmeforeldres fortellinger. Noen informanter sier at de ikke har nok teoretiske kunnskaper om temaet og beklager dette. Andre igjen ser på praksis-erfaringer de har som mer relevant enn 'feltfjerne' teorier.

Alle informantene ser at pågripelsen av en forelder, spesielt hvis barna er tilstede, kan være traumatisk. De anser også varetektssituasjonen som en kritisk tid for

barna. Sammenfattende beskriver informantene den første tiden som turbulent. Det vil si at man lett kan glemme barna ”midt opp i alt”. Barna sitter igjen med mange og for det meste ubesvarte spørsmål. Manglende åpenhet kan også føre til at barna påtar seg skyld. Barna kan få et lojalitetsproblem mellom den hjemmeforelderen og den innsatte forelderen. De kan påta seg ansvar som ikke samsvarer med alder og modning. En informant fremhever at ”barna er omsorgsfulle, enormt omsorgsfulle for foreldrene sine”. Barna kan oppleve å bli ”stemplet som barn av en kriminell”. De opplever ofte skam og føler seg skuffet. Informantene kunne fortelle om barnas synlige forandringer som negative atferdsforandringer, skoleproblemer, psykosomatiske problemer, om sosiale problemer med vennekretsen og nærmiljøet.

En informant forteller at tilstanden etter hvert normaliserer seg, familien får nye rutiner. ”Man tetter igjen hullene etter pappaen så godt det lar seg gjøre”. Noen informanter påpeker at ikke alle ”barna har det så vanskelig”. Dette er veldig individuelt og avhenger av nettverket rundt barna, men uansett er selve atskillelsen ”noe som er vondt for barna”.

Så ser man at man må prioritere, det må være en veldig bevisstgjøring på det her, fordi det er faktisk en prosess som kan ødelegge barna sin oppvekst. Enten ruller det fullstendig feil vei og skape nye sosiale tapere, mm Det blir masse store tanker.

* * *

Som veileder bør man ha god teoretisk bakgrunn (Drapela 1990, Gelso og Fretz 2001, Johannessen et al. 2004). Følelsen av manglende særkunnskap kan underminere sikkerhet og pågangsmot i veileders arbeid. For å kunne sette ord på egen praksis, er det til stor hjelp å ha en god teoribakgrunn (jf. Handal og Lauvås (2000) begrep ’praksisteori’). Erfaringene informantene har samlet og beskriver i intervjuene om barn av innsatte, er i tråd med andre undersøkelser og teorier (Bandura 1997, Bjercke 1994, Boswell og Wedge 2002, Killén 2004). Det og over tid å kunne følge barnas utvikling gir informantene innblikk og kunnskaper som forskningen savner (Eddy og Reid 2003).

Personer som ”stempler” et barn gjør det ut fra sin habitus. Dette påvirker igjen barnas dannelse av sin habitus (Bourdieu 1980, 2004). Habitusproblematikken, samt barns behov til å få svar, underbygger nødvendigheten å gi barna sanne og alderstilpassede informasjon om den gitte situasjonen (Boswell og Wedge 2002, Melin 1998). Like viktig er det å forberede barna på det som kommer til å skje der det er mulig (Bjercke 1994, Grøholt et al. 2003).

6.1.1 Kontakt og samvær

En komponent som i følge informantene må være tilstede, er at barna bør få anledning til ”gode opplevelser” med sin innsatte forelder. Blant annet blir det påpekt ”å samle gode minner” og ”ha det gøy til sammen”. Informantene ser at utfordringene er komplekse og at løsninger de selv foreslår ikke alltid kan overføres til andre fengsler. Mens åpne fengsler kan utvikle og tilby forskjellige arenaer for innsattes samvær med barna sine, er lukkede fengsler mer begrenset. En informant beskriver fengslet ’sitt’ som ”veldig lukket” noe som sterkt begrenser mulighetene de har, ”men vi prøver å få de (innsatte) videre i systemet for at de ikke skal bli sittende her over lang tid”. Likevel sier informanten at det har skjedd noen forbedringer, og føyer til: ”Å ha noe kontakt med barn er bedre enn ikke noe”.

Noen informanter forteller at de har gode erfaringer med aktivitetstilbud for innsatte foreldre og deres barn. De har fått bekreftet at gjennom barnas gode samværsopplevelser har de fått det bedre både hjemme og på skolen. ”De har blitt mye roligere inne i seg selv, ..., de har begynt å kunne snakke om (den innsatte) mammaen”. De andre ser at i kjølvannet av foreldreveiledningsprogrammet øker forventninger og behov om kontakt og samvær mellom innsatte foreldre og barna deres. Informantene prøver å møte disse forventningene ved å planlegge og tilrettelegge for samvær i felleskap. Dette kan gjelde alt fra gjennomføring av en fellestur i et åpent fengsel til utvidet telefontid i et lukket fengsel.

Samværet kan bare finne sted hvis barna får ’sanne’ informasjon, noe alle informantene er enige om. ”Det handler om å gi barnet forutsigbarhet”, sier en

informant. ”Det er helt avhengig av barnets alder, men noe kan man fortelle uansett, så får man jo justere etter hvert som barnet blir eldre hvis det er en lang dom”.

En informant viser til forhold som den enkelt fengselsbetjent ikke kan styre, som for eksempel når de innsatte foreldrene ikke vil ha kontakt med barna sine eller når det er ”barnevernet som stopper dem”. Informantene godtar uten ”å pushe på” en hjemmeforelder som nekter at den innsatte forelderen skal få kontakt med barna sine. Noen fremhever at dette skjer for ”vi må hele tid fokusere på hva er barnets beste”. En informant forteller om en ungdom som så snart han ble 18 år ”selv søkte om å ha en besøksordning” og fikk den, mens vedkommendes søsken fortsatt ikke fikk lov.

En barnevennlig kontekst blir sett på som en viktig komponent både for å møte barn av innsatte, tilby aktiviteter samt ha overnattingsbesøk. Et åpent fengsel har da flere muligheter til å ha en tillitsfull og gjennomsiiktig atmosfære samt en estetisk stimulerende og lekevennlig kontekst. Å bli møtt av ikke uniformerte betjenter hjelper til å minske barnas usikkerhet når de kommer på besøk i et fremmed fengselsmiljø, synes informantene. Det å oppleve å ha en mor i fengsel er en påkjenning som kan bli forsterket når barna kommer i et lukket fengsel og ser murene, svære dører, mange uniformerte vakter o.s.v. Derfor bør barna bli forberedt på besøket. Flere informanter nevner at FFP har laget en flott brosjyre som kan være til støtte. En informant sier at også de innsatte foreldrene bør få informasjon om hvordan ”vi faktisk gjør det i praksis”, både når barna blir tatt imot og når de geleides ut. Og ”hvordan vi da prøver å gjøre det så skånsomt som mulig”. Da vil de innsatte foreldrene selv kunne bidra til å avdramatisere prosessen. Ikke minst det ”at det er tilrettelagt for å få besøk av barn, at det er egnet rom med saker og ting som har med barna å gjøre” vil bidra til barnas velbefinnende.

Geografiske og økonomiske faktorer påvirker både kontakt og samvær med barna. Det handler om besøkshyppighet og/eller mengde av telefonsamtaler. En informant forteller at de velger å være fleksible og utvide besøkstiden når for eksempel et barn reiser langt for å ha et døgnbesøk hos den innsatte forelderen.

* * *

Det er kontakt- og samværsmuligheter som tydeligst skiller et åpent fra et lukket fengsel for barna. Den hierarkiske stigen som straffegjennomføringsloven (jf. s.31) krever, inkluderer samspill mellom barn og foreldre: dess åpnere et fengsel er, dess mer goder får barna. I tillegg kommer sosiale og økonomiske faktorer som hindrer muligheten til å tilbringe tid sammen (Bjercke 1994, Travis og Michelle (red) 2003), kanskje til og med å uttrykke ønsket. Tilrettelagte aktiviteter ser ut til å dempe barnas psykososiale problemer; det skal jeg komme tilbake til i resymeet av resultatene.

På bakgrunn av skadevirkninger som manglende samvær kan forårsake (jf. Bjerke 1994, Boswell og Wedge 2002), bør barna normalt kunne ha samvær med den innsatte forelderen i et lukket fengsel. Dette forutsetter spesiell tilrettelegging tilpasset konteksten som barna har krav på (Straffegjennomføringsloven § 31). Adekvat informasjon om fengselsvirksomheten både til foreldrene og barna blir viktig. Det å involvere den innsatte forelderen for å formidle forutsigbarhet og trygghet til barna sine før og mens et besøk finner sted i et lukket fengsel, ser ut til å være en ny tilnæringsmåte.

At en 18-åring ønsker en besøksordning kan tyde på at beslutningen om besøksnekt som tidligere ble tatt, ikke var til dennes beste. Dette kan i følge Boswell og Wedge (2002), skje ved nedvurdering av barns kjærlighet til sin innsatte forelder. I stedet for å få faglig veiledning til å reflektere over de inntrykkene et fengselsbesøk etterlater, må kanskje 18-åringen klare seg selv.

6.1.2 Fokus på barn i fengsel – visjoner

Alle informantene synes at fokus på barn i fengsel tar for liten plass. En informant synes det at Barne- og likestillingsdepartementet og Justisdepartementet samarbeider gir positive signaler. Han minner om at ”man må begynne på små veier i kriminalomsorgen, man kan ikke være så voldsomt og det er, et sånn, et lite steg

mot”. Noen informanter ønsker et bedre samarbeid med barnevernet for at barnevernet skal få øye på de positive sidene ved barnas kontakt og samvær med den innsatte forelderen i en beskyttet ramme. Flere informanter tror at dess mer etater samarbeider og samkjører seg ved å utveksle kunnskap samt å hjelpe til når det oppstår et problem, dess bedre vil vilkårene for barn av innsatte bli. En informant føyer til at de jobber selvfølgelig sammen når det er noe konkret, men de har ingen rutine for det, det finnes ingen felles møteplass. En informant synes at de også bør bli ”flinkere til å få på planen FFP”.

Fengselsvirksomheten bør umiddelbart ha barna i fokus, sier en informant, når en forelder blir pågrepet og fengslet ”uansett hvor ille den kriminelle handlingen er”. Oppgaven er å skåne barn fra den skremmende opplevelsen av ”å totalt miste en far eller mor”. Å legge til rette for barn av innsatte bør skje på en bredere basis, synes alle informantene. De peker på faktorer som tidlig hjemmebesøk av innsatte foreldre, med tilsvarende kontroll og rask mulighet for å se den innsatte forelderens celle, i tillegg til de etablerte mulighetene for kontakt og samvær. Dette også for å justere barnas fantasi og bilder de har av et fengsel. Flere informanter snakker om barnas fengselsbilder som hentes fra video eller filmer og hvordan dette kan virke inn på barna som tror at mamma er innsperret der.

* * *

Justisdepartementet er forankret i en gammel tradisjon som har vanskeligheter med å fornye seg (Christie 2004, Mathiesen 2005), også når det gjelder hensynet til barnets beste. Dette til tross for den norske undersøkelsen som ble gjennomført i 1993 (Bjercke 1994). Dette hindrer ikke informantene fra å ha sterke meninger om hvordan man kan eller bør tilrettelegge et fengsel for barnets beste. De ser mer på muligheter enn begrensninger.

Faktoren ’informasjon’ er veldig synlig. Betydningen av å rette oppmerksomhet mot barnas opplevelse av det å miste en forelder, er svært viktig. Empiri viser tydelig en korrelasjon mellom samværsbrudd og skadevirkninger på barn, både på

kort og lang sikt (Agid et al. 1999, Bandura 1997, Bunkholdt 2000, Gjærum og Ellertsen red. 2004, Grøholt et al. 2003, Maercker et al. 2004).

Tverrfaglig og tverretattlig samarbeid er en faktor som Boswell og Wedge (2002) viser til som viktig. Dette samarbeidet må foregå både under og etter oppholdet i fengslet.

6.2 Foreldreveiledningsprogrammet

Alle informantene opplever å ha et stort ansvar som delaktige i pilotprosjektet, slik at dette etterspurte og nødvendige tiltaket blir systematisk fulgt opp på et nasjonalt plan. Informantene ønsker, gjennom foreldreveiledningen, å oppmuntre innsatte foreldre til å iaktta barna sine for å bli bedre kjent med barnas egne personlighet, og reflektere over samspillet de har med dem. En informant beskriver viktige momenter slik:

Det å se barnet ditt, det å høre barnet ditt, det og faktisk være til stede ikke bare fysisk, men mentalt når du er sammen med barnet ditt. Det tror jeg er det viktigste, og den respekt for barna faktisk, og det handler om respekt når de er mindre erfarent at man må bruke tid og man må forklare.

”Styrken i programmets teori er at den på en måte er svært enkel. Teorien har basiselementer som vi alle er klar over, men kanskje ikke er bevisst på i hverdagen”. Noen informanter synes at det er positivt å tilby ICDP i fengslet, et program man også møter utenfor murene.

6.2.1 Programmets innføring

Noen informanter mener at programmet er innført på grunn av nyere kunnskap om barn av innsatte, samt skadevirkninger av kontakt og samværsbrudd. En informant sier at ”barn av innsatte ofte blir kriminelle”, dermed vil man ”ta det vonde ved roten”. Andre informanter peker på svensk fengselsvirksomhet som har et

barneombud og foreldreveiledning i hvert fengsel, noe som norske myndigheter kanskje etter hvert vil bruke.

Deltagelsen på foreldreveiledningskurset krevde egen påmelding ut fra interesse og motivasjon. Minst to fra hvert fengsel var med på kurset. Kursholderne hadde ikke noe med fengselsvesenet å gjøre. Alle informantene nevner at de arbeider for en godkjenning som veileder. De er avhengig av å bli godkjent som veileder for å kunne fortsette med foreldreveiledningsprogrammet og få tildelt de ressursene som følger med.

Informantene synes at det er for tidlig i prosessen for med sikkerhet å kunne ha et kritisk blikk på selve foreldreveiledningsprogrammet. Så langt har de opplevd programmet som berikende og positivt, men de ser noen utfordringer. Når det gjelder kursets innhold og gjennomføring av det, gir informantene god kritikk. Kurset inneholder gruppeveiledning som informantene synes har en stor læringsverdi. Noen ønsker seg flere gruppeveiledninger. Det å kunne dele erfaringer med hverandre, ”å få gode tips”, å snakke åpent om problemer en strir med, oppleves som en viktig pilar i prosessen rundt prosjektgjennomføringen i fengsel. ”Det er klart, har du holdt kurset ti ganger så er du blitt mer sikker”, sier en informant. Programmet inneholder mange nye elementer som noen informanter ikke har møtt før. Noen informanter savner at praksisen ikke blir satt i sammenheng med teori ved programmet. ”Det er ikke noe snakk om noen aktiviteter”, sier en informant. Den eneste praktiske nytteverdi, som programmet kan kobles til, er at foreldrene kan ha nytte av besøksleilighetstilbudet, forteller informantene. Flere informanter ser at teorien også gir dem argumenter som de kan bruke overfor sine kolleger: ”For å kunne selge våre ideer for vi skal på en måte se fremover”.

Informantene synes at den utleverte malen (vedlegg 1) er bra, men den kan ikke kopieres uten videre. Noen føler seg mer forpliktet til å holde seg til malen, mens andre betrakter malen som mer veiledende. Noen hadde ønsket seg mer veiledning i hvordan malen kan tilpassestil fengslet de arbeider i med dets spesifikke rammer og konstellasjoner. De ønsket seg mer eksplisitte direktiver: Hva som forventes og

hvor mye frihet de kan ta seg, ”men vi må på en måte lage selv, ..., skreddersyr til oss selv og prøve å finne ut ... (ser nede og opp igjen) det er jo litt krevende da”. Alle ser at det er en utfordring å tilpasse foreldreveiledningsprogrammet.

Informantene skal skrive en loggbok og synes at det er veldig fornuftig. Den hjelper å holde tråden i prosessen og vil også bidra til lettere å justere opplegget til neste gang.

* * *

Paradigmeskiftet fra at ansvaret for barnets beste først og fremst er foreldrenes ansvar (jf. s. 33) til at fengselsvirksomheten påtar seg et visst ansvar og setter iverk tiltak til beste for barn av innsatte (jf. s. 15), er ikke blitt tematisert ved innføring av foreldreveiledningsprogrammet. Man kan lure på hvorfor departementene trår så varsomt. Dette kan tolkes slik at de ikke vil love mer enn de kan holde. Kan dette tyde på en viss usikkerhet ved prosjektet?

De informantene som deltar på kurset kan betegnes som sterkt engasjerte og motiverte samt enige om formålet. Hos noen av deltakerne har fokus på barn av innsatte i fengslet vart i mange år (Halvorsen 2004). Flere informanter sier de propaganderer for programmet. I hvilken grad vil dette engasjementet prege evalueringen som skal gjennomføres i juni 2006?

Programmet forutsetter en kontekstualisering (Rye 2003), noe informantene selv må iverksette. Informantene opplever dette som en utfordring og savner mer entydige budskap og støtte på flere områder. De setter seg selv under press og opplever press for å kunne fortsette å få nødvendig økonomisk støtte. Rammebetingelser for programmets gjennomføring kan ikke ansees som optimalt når vordende veiledere opplever usikkerhet og manglende støtte (Hundeide 2005). Barne- og familie-departementets fornyende satsing (Flakk 2005) ser ikke ut til å være tilstrekkelig i denne sammenheng.

6.2.2 Programmets gjennomføring

Informantene har valgt å danne grupper med fem til sju innsatte foreldre og to veiledere i sivilt. Alle innsatte foreldre som ønsket det, kunne delta. Det er planlagt å lage en venteliste etter behov. De innsatte foreldrene som deltar har barn fra småbarns- til ungdomsalderen. Innsatte foreldre som er dømt for sedelighet er blitt ekskludert fra tilbudet. Noen valgte bevisst å ha en 'mixed' gruppe, mens andre valgte å ha bare et kjønn. Videre er det noen som ikke kunne velge. Noen innsatte foreldre kan delta i foreldreveiledning mens de er i varetekt, og kan ha flere år igjen å sone, andre må vente i flere år før de får mulighet til å delta og må ha minst tre måneder igjen å sone. I det lukkede fengselssystemet ser man seg nødt til å planlegge en åtteukers økt, mens man i åpne fengsler ser muligheter for å utvide og ta hensyn til de innsatte foreldrenes behov.

I den åpne fengselsformen velger man å gjennomføre veiledninger utenfor fengselsområdet, mens i den lukkede fengselsformen blir et fellesrom stelt i stand. Informantene opplever at det er mye lettere å gjennomføre foreldreveiledningen der konteksten er mindre preget av ytre sikkerhetsrutiner. For å fremme åpenhet og ærlighet i gruppen er taushetsplikten "alfa og omega". Både veilederne og de innsatte foreldrene gir noe av sitt private liv og mange sensitive temaer dukker opp.

Informantene ser at de kan komme i konflikt på grunn av de forskjellige rollene de utøver: rollen som veileder og den kontrollerende 'fangevokterrollen'. Den ene betinger en nær relasjon som er preget av likeverdig partnerskap, den andre er distansert og viser tydelig makt. Skillet mellom disse rollene er spesielt tydelig i en lukket anstalt der hverdagen krever at det er "mye innlåsning på cellene så... ja inn og utlåsning" i tillegg til rutineoppgaver som urinkontroll osv. Kleskoden blir brukt som klare rollesignaler: I sivilt er man veileder og i uniform betjent. Informantene opplever at de innsatte foreldrene ikke blander de to rollene, men de tar en viss fortrolighet med fra samtalegruppen, noe som fører til uformelle samtaler i den vanlige fengselshverdagen.

Informantene forteller at de innsatte foreldrene gir positive tilbakemeldinger nå. Dette var ikke tilfelle i begynnelsen. Noen innsatte var skeptiske fordi de trodde at foreldreveiledningsprogrammet bare var rettet mot dem som var ”dårlige foreldre”, mens andre trodde at det skulle bli en slags undervisning. Noen informanter ser faren ved å teoretisere programmet. En informant føyer til at ”det passer ikke for veldig mange av våre innsatte”. Alle informantene gjennomfører et personlig informasjonsintervju hvor de innsatte foreldrene blir spurt om familien sin og relasjonen til den. Intervjuet blir brukt for å forklare hva foreldreveiledningsprogrammet går ut på og hvordan det kan berike samvær med barna. En informant sier: ”Det har vært nyttig å ta intervjuene for det var en del fordommer, en frykt for dette her”. De fleste innsatte foreldrene som ble intervjuet ønsket å delta, men noen ville ikke og noen gikk ut av gruppen, de fleste etter første møtet og en etter tre møter. De som ikke deltok ble av informantene ansett som de som ganske sikkert eller sannsynligvis hadde ”trengt kurset”, men ”vi kan på en måte ikke tvinge dem”.

Når det gjelder innholdet i veiledningen får bilder og videosnutter av bestemte situasjoner en blandet kritikk, og det oppleves som lite inspirerende. Informantene opplever en mer engasjert gruppe når man tar opp egne erfaringer som grunnlag for diskusjon, også når det gjelder de åtte temaene i programmet. Andre ”har den unike muligheten til å prøve ’live’ ... å sette teori i forhold til praksis”. ”Det er vanskelig å skjønne hvordan det er å sette grenser eller noe lignende når du får besøk som varer i en eller en og en halv time. Dette er håpløst”, vurderer en informant.

Flere informanter forteller at innsatte er vant til, og har tid til, å fokusere på seg selv samtidig som fengslet tilbyr kurs som forsterker denne egosentrismen. Foreldreveiledningen derimot, krever at de innsatte foreldrene tar barnets perspektiv.

Flere informanter forteller at de innsatte foreldrene har ”en intern justis” som går ut på at de skal ta vare på tilbudet de har fått. De innsatte foreldrene er opptatt av å føle ansvar for fremtidige innsatte foreldre; å ikke ødelegge for dem, slik at de også skal få godt tilrettelagte tilbud med sine barn. Alle informantene opplever at de innsatte foreldrene tar del i andres problemer, bekymringer, gleder og forventninger

angående sine barn, også utenfor veiledningssettingen. Miljøet var vanligvis mer preget av tøffe og røffe toner, men nå ”får de bruke av den litt mykere siden” forteller en informant. ”Miljøendringen gjør også veldig mye for arbeidsdagene ellers”, sier en informant, ”da kan man snakke om dynamisk sikkerhet”. En annen informant viste til en innsatt forelder som mente at veiledningen også var nyttig i fengslet generelt. Miljøendringer synes lettere å observere i et åpent fengsel, men også i et lukket fengsel er det en merkbar forandring.

Økonomi påvirker antall innsatte som kan delta i foreldreveiledningen, og hvor mange økter som kan bli gjennomført i løpet av ett år. Noen informanter forteller at de har valgt å kutte personalveiledningen for å bruke disse ressursene i veiledningsgruppen. Andre sier at de ikke vet ”hvor mye vi får lov å drive på med dette her”.

To informanter sier at de selv, i første omgang, får det største utbyttet av veiledningsprogrammet. De opplever at de har tilegnet seg kunnskap som påvirker deres profesjonelle væremåte. De andre ser at de innsatte foreldrene får det største utbyttet av programmet, spesielt blir det pekt på de innsatte foreldrene som har hatt dårlig kontakt med sine barn. Samspillet bevisstgjøring vil, sier en informant, ”lede til forhåpentligvis en praksisrolle som far, som har mye mer kvalitet i seg”. En annen informant sier: ”Vi kan få en veldig fin prosess i fengslet, mm... , men det må på en måte resultere i noe. Jeg er overbevisst om at det vil bli bedre... enn hva det var før, men hvor stor effekt blir det?” En informant sier at: ”Hvis man er i stand til omsette det i praktisk handling så vil det komme ..., komme en del positive ting ut av det”. Informantene som direkte opplever aktiviteter mellom de innsatte foreldrene og barna deres, iakttar en endring i samspillet mellom dem. De har fått både muntlige og skriftlige positive tilbakemeldinger av barna selv. De fører dette tilbake på det korte tidsspennet fra veiledningene til praktiseringen av samspillet.

* * *

Jeg skal komme tilbake til spørsmål om utbytte i resymet. Det har blitt lagt vekt på en veiledningskontekst som tydelig skulle skille seg fra den vanlige fengsels-

konteksten. Dette ble gjort for å fremme åpenhet og ærlighet i kommunikasjonen, i tillegg vil taushetsplikten som grunnprinsipp underbygge tryggheten og friheten til å uttale seg (Johannessen et al. 2004, Ulleberg 2004). Informantene lar være å bruke uniformer for å markere veiledningssettingen og dermed forsterke intimiteten. Dette kan oppfattes som en analog kommunikasjonsform og innsatte der ut til å forstå signalene, i følge informantene

Informasjon og oppklaring rundt foreldreveiledningsprogrammet ser ut til å være nødvendig for å dempe skepsis hos de innsatte foreldrene. Skepsisen kan ha blitt fremmet ved en for ambisiøs formidling som Hedin (2000) viser til, eller gjennom den opplevde tvangen til å delta i foreldreveiledningen for å kunne bruke besøksleiligheten (jf. Rundskriv KSF 2006). Tvang kan også føre til 'reaktans' som betyr å handle mot eget beste for å dekke behovet for kontroll og frihet (Bandura 2001, Brehm og Brehm 1981). Dette er et manglende gode i et fengsel. Det er vanskelig å tolke beveggrunnen når en innsatt forelder velger bort en deltagelse i foreldreveiledningen. Man kan spekulere over motiver som, i tillegg til reaktans, kan handle om angst for å blottlegge seg overfor andre innsatte. Det kan romme kognitive krav som stilles overfor en deltaker, som lese- og diskusjonsferdigheter eller åpenhetskrav som kan vekke minner om egen barndom eller opplevelser med sine barn. Slike antagelser kan bidra til å hjelpe den innsatte foreldereren til selv å definere beveggrunnen ved å øke 'awareness' for å finne løsningen selv (Kokkersvold og Mjelve 2003). Målet må være å reintegrere disse foreldrene i veiledningsgruppen, ellers blir muligheten til døgnbesøk kansellert.

Sensibiliseringen av innsatte foreldre overfor sine barn fremmer behov for kontakt og samvær, som Hedin (2000) beskrev det i den svenske foreldreveilednings-evalueringen. Sensibiliseringen bidrar til fokusskifte og vekker et samspillsbehov hvor foreldre ønsker å teste sine nyervervede kunnskaper. Dette handler både om å få god kontakt med barna sine og å utøve sin foreldrerolle ved for eksempel å sette grenser der det behøves. I denne sammenheng skal det bemerkes at de åtte temaer for godt samspill (Hundeide 2004) ikke tar eksplisitt opp foreldres introjeksjon, noe

som Kokkersvold og Mjelve (2003) anser som et viktig tema i foreldreveiledning. Det kan være en viktig oppgave for veilederen å hjelpe den innsatte forelderen som ønsker å formidle normer, regler og grenser overfor barna sine, til å reflektere over sin introjeksjon. Innsatte foreldres fokusskifte med økt samspillsbevissthet kan ha direkte overføringsverdier og således komme hele fengselsvirksomheten til gode.

Å sikre økonomiske rammer er en viktig forutsetning for å gjennomføre og verne om foreldreveiledningsprogrammet. I følge Hundeide (2005) er programmet avhengig av gode rammevilkår for å oppnå god effekt.

6.2.3 Veileders oppgaver

Et budskap som gjentar seg ofte i alle intervjuene er at informantene viser ydmykhet overfor de innsatte foreldrene og anerkjennelse av deres kompetanse. De akter på ingen måte å belære dem om hvordan det er å være en god far eller mor. Informantene opplever som vesentlig å vise frem ”at vi mm... (latter) ikke er noen perfekte rollemodeller” og fremhever at alle deltakerne i veiledningsgruppen er rollemodeller for hverandre.

Informantene fremhever at det er viktig å prøve å sette seg inn i de innsatte foreldrenes familiesituasjon, for å unngå ”å stikke bort i noe sånn ... ømme punkter”. Informantene opplever at de innsatte foreldrene kan være veldig sårbare når man begynner å snakke om barna sine. ”Det er å begynne å rippe i det som var stengt og få i gang en prosess”. Mange innsatte foreldre ser at de har skuffet barna sine mange ganger, og ønsker ikke å skuffe dem enda flere ganger. Noen velger heller å holde seg unna.

I veiledningen blir det tatt opp forskjellige temaer i tillegg til de som er beskrevet i malen. Blant annet blir det avsatt tid til å planlegge besøk av barna:

Så skal en mor nå få besøk av ungen sin også. Vi snakket om det i dag, at hun gruer seg litt, hun vet at ungen kommer til å stille masse spørsmål og hun har forberedt seg på ... hva hun skal svare på, hva som har skjedd i mellomtiden og de tingene der.

Informantene opplever at de får en ”nærrelasjon” med de innsatte foreldrene som er i veiledningsgruppen. Innsatte er ikke definerte som ”fanger” i samtalen. Der er de ”en del av et team”. Noen strevde litt mer med å få i gang en god relasjon med de innsatte foreldrene, spesielt i lukket anstalt, men de ”har fått opparbeidet et tillitsforhold til dem”. Det blir pekt på ”hvor viktig det er å lytte og vise at du er oppriktig interessert”. Empati og medfølelse er noe informantene ofte peker på som for eksempel den informant som forteller at de tar opp mange følelsesladete temaer og at en gang ”det var på kanten til... like før tårer altså, det rørte ordentlig, liksom”.

Veiledning krever mye av oss. Mye forberedelse, men det er ikke like lett å forberede seg på det heller ... og samtidig skal du være veldig varsom for å ikke ... si noe feil. ... Du må kunne komme med et spørsmål der og der, et oppfølgingsspørsmål. Du må være konsentrert og observere. Det er en balansegang som..., ja..... det er godt litt ned, og litt opp, og litt ned og litt opp igjen (smiler).

* * *

Informantenes holdning overfor innsatte foreldre er preget av empati og anerkjennelse, noe som i tillegg til kongruens, er viktig for en veileder som føler seg forankret i den humanistiske tradisjonen (Rogers 1990).

Det at noen foreldre heller velger å holde seg unna barna sine kan tyde på retrofleksjon. De klandrer seg selv for alt som har skjedd og ser ingen utvei (Kokkersvold og Mjelve 2003). Det å hjelpe forelderens til å reflektere over beveggrunnene og dermed å sette i gang en prosess vil sannsynligvis føre til en forandring. En veileder bør handle varsomt, for mange spørsmål vil aktivere retrofleksjon enda mer. Disse foreldrene vil ofte fortelle at ”de gruer seg veldig til noe”(ibid.: 50) når de våger det første skrittet. Der er lytting en forutsetning for å tilpasse kontaktformen til den innsatte forelderens behov. Dette krever mye av veilederen, sier Schibbye (1996).

Det krever også mye av en veileder å kontrollere balansen mellom nærhet og distanse (jf. Gelso og Fretz 2001). Faren for en konfluent kontaktform, hvor

grensene mellom min opplevelse og din blir uklare, øker når temaene i en veiledningssituasjon berører sterkt (Kokkersvold og Mjelve 2003).

6.3 Resymé av resultatene

Informantene har personlig utbytte av programmet ved å få ”faglige påfyll” og positive utfordringer ut fra et etterlengtet formål. Kunnskap om barnas sårbarhet berører informantene og virker motiverende. Det er tydelig at de ser foreldreveiledningsprogrammet i et helhetlig perspektiv hvor de selv har ansvar for og må bidra for å tilrettelegge forholdene omkring programmet. Det ser ut til at foreldreveiledningen i fengsel bygger på forskjellige pilarer som påvirker og utfyller hverandre, og er nødvendige når man vil oppnå gode resultater. Det handler om kunnskap om barn av innsatte, selve programmet, kontekstens påvirkning, veilederrollen og veiledningsgjennomføringen i tillegg til utøvernes problemløsningsorientering og engasjement.

Barna som informantene omtaler her, ser ut til å samsvare med det Bjercke (1994) omtaler som aldersgjennomsnittet av barn av innsatte, nemlig ni år. Informantene nevner ingen spedbarn, men henviser til barn i alderen ca. to til atten år. Noen av disse barna gir informantene direkte tilbakemeldinger, både muntlig og skriftlig.

Generelt mener informantene at den innsatte forelderen drar nytte av veiledningen (jf. Harrison 1997) både ved å få et forum de kan åpne seg i, snakke om sorger de selv har, og om sine barns forventninger og behov. I tillegg ser programmet ut til å motvirke ’prisoneringen’ (jf. Clemmer 1968, Mathiesen 2005) og dermed å fremme en ny-sosialisering. Dette er utilsiktet, men svært positivt. Informantene mener at også fengselsvirksomheten selv opplever denne holdningsforandringen som et bidrag til et vennligere miljø og en mer dynamisk sikkerhet (jf. Galtung 1959). Dette er også et uventet positivt resultat. Så kan det tenkes at barna får utbytte av programmet når de får mulighet til å ta i bruk besøksleiligheten hvis, som en informant sier, den innsatte forelderen ”er i stand til omsette læring i praktisk

handling”. Men dette har ennå ikke vært gjennomført. Utbyttet vil trolig avhenge av foreldreveiledningens gjennomføring i forhold til besøksterminen samt hva som har skjedd i mellomtiden.

Som en motsats til ovenstående, ser det ut til at der hvor foreldreveiledningen også omfattes av aktivitetstilbud for den innsatte forelder og barna sine, drar begge parter nytte av det helhetlige tilbudet (jf. Boswell og Wedge 2002). Dette er også i tråd med de åtte sensitiviseringsprinsippene som programmet inneholder. De forutsetter et direkte samspill med barna mens veilederen er tilstede. Dette også for å kunne gi den graderte støtten etter behov (Hundeide 2005). Informantene fremhever programmets betydning i disse vellykkede aktivitetene. De mener at disse barna drar nytte av det, både i her og nå situasjonen, på andre arenaer og over lengre tid.

Det å oppleve å lykkes som forelder når man gjennomfører aktiviteter med barna sine, vil sannsynligvis motivere forelderen, gjennom økt self-efficacy, til å fortsette i denne retningen (Bandura 1997). Det kan tenkes at denne forelderen kan fungere som rollemodell i en veiledningssituasjon og motivere andre til å gjenopprette kontakt med sine barn (Bandura 1971). I tillegg kan habitusen omformes (Bourdieu 1980) både hos den innsatte forelderen og barna, noe som kan endre de indre arbeidsmodellene (Killén 2000) og virke forebyggende på psykososial utvikling. Sekundært kan da antas, i tillegg til de momenter som er nevnt ovenfor (bl.a. ny-sosialiseringen og dynamisk sikkerhet), at hjemmeforelderen vil bli påvirket av de oppnådde resultatene. Det at barna kommer tilfredse og glade fra en felles aktivitet med den innsatte forelderen, vil virke smittende. Innført på et tidlig tidspunkt vil dette kunne mindre mange krenkelser og skadevirkninger for barna, og således være til det beste både for dem og familien.

7. Konklusjon

Studien er en kvalitativ intervjuundersøkelse blant seks representanter fra kriminalomsorgen i tre forskjellige fengsler, der både åpne og lukkede fengselsformer var representert. Problemstillingen som denne undersøkelsen skal belyse er:

I hvilken grad opplever representanter fra kriminalomsorgen at barn av innsatte i grunnskolealderen kan få utbytte av det norske foreldreveiledningsprogrammet i fengsel?

Forskningsspørsmål ved undersøkelsen er: øker foreldreveiledningsprogrammet fokus på barn av innsatte i fengsler, og er tilbudet til barnets beste, slik forskrift til Lov om straffegjennomføring krever (2002: § 1-3).

Fengselsvirksomheten kan oppleves som motsetningsfylt. På den ene siden er den statisk og tradisjonsforankret, og på den andre siden mangfoldig og fornyende. Straffegjennomføringsloven og forskrift til loven representerer tradisjonen. Loven tilsikter i først omgang å regulere måten en innsatt skal påføres "et tilsiktet onde" (Mathiesen 2005: 87). Til tross for nylige endringer viser ikke loven et romslig syn på barn av innsatte. Samværsrett (Barnelova 2002: § 44) skal vektlegges og barns besøk skal gjennomføres på en skånsom måte, men kan avbrytes. I tillegg til å sikte mot barnets beste skal barnet, etter forskrift til loven om straffegjennomføring ha "rett til å uttale seg om saker som direkte angår dem" (2002: § 1-3). Loven tilgodeser barna med lite kvantitets- og kvalitetssikring.

Det finnes klare trekk som skiller et åpent fengsel fra et lukket fengsel: sikkerhetsiltak, innsattes rettigheter, tiltaksmuligheter, for å nevne noen. Rammevilkårene varierer i begge anstaltsformer. Gjennom engasjement og vilje til fornying, har de intervjuede betjentene som arbeider i feltet og med fokus på barna, utviklet forskjellige løsninger som de omsetter i praksis. Dermed er barn av innsatte avhengig av denne individuelle prioriteringen.

Barn av innsatte er en sårbar, skjult og samtidig stigmatisert gruppe. De mangler ofte forutsigbarhet samt fremtidstro. Familiene har ofte økonomiske problemer. Det blir spesielt pekt på kontakt- og samværsbruddet, noe som både kan føre til akutte- og langtidsvirkninger. Det er et stort behov for tidlig informasjon som er tilpasset barnas modning, samt støtte og hjelp i forbindelse med pågrepelse og løslatelse av en forelder.

Det som særpreger barna i skolealderen, er at de deltar mer bevisst på omstillinger og det som skjer rundt dem. De påtar seg ansvar som er vanskelig for dem å mestre. Det sosiale miljøet disse barna deltar i, er omfattende og mangfoldig både innenfor og utenfor familien. Miljøet kan kreve forklaringer av dem, som kan være vanskelig å forholde seg til. De kan tilfeldigvis få tak i usensurerte informasjoner, for eksempel fra aviser, naboer og venner. På den annen siden kan mange gi uttrykk for sine synspunkter, både verbalt og skriftlig, samtidig som de også har lært seg å skjule sine ønsker og følelser. Dette kan virke svært belastende i det lange løp.

Det universelle foreldreveiledningstilbudet ICDP, tar sikte på "å fange opp de foreldrene som har større utfordringer enn andre" (Flakk 2005). Dette tyder på at ICDP er beregnet på foreldre som opplever oppdragelse av barna sine som særlig krevende. Det at foreldrene lærer å omdefinere oppfatningen av barna sine (Rye 2003), støtter denne tolkningen. Barn av innsatte må ikke automatisk være særlig krevende i utgangspunktet, men de kan bli det etter å ha mistet kontakt og samvær med en av foreldrene. Vanlige fengselskontekstuelle betingelser kan ikke sies å være gunstige for å fremme et godt samspill mellom barna og foreldrene, noe ICDP sikter til. ICDP ser på foreldrene som mediator overfor barna sine. Foreldreveiledningsprogrammets tilpasning til barn av innsatte behøver en grundig og godt planlagt bearbeidelse, med gode rammebetingelser, dersom det vil nå sine mål: "Å utvikle samspillskvaliteten mellom innsatte og deres barn" (vedlegg nr 2) og "å forebygge barna senere levekårsproblemer, psykososiale problemer og framtidig kriminalitet" (Kriminalomsorgens utdanningscenter 2005a).

Det er viktig å presisere at undersøkelsen ikke retter seg mot ICDP, men det tilpassede foreldreveiledningsprogrammet til barn av innsatte og foreldre i fengsel samt fengselsmiljøet. Foreldreveiledningsprogrammet i norske fengsler er i en innføringsfase. Pilotprosjektet skal summativt evalueres fra juni 2006. Informantene hadde alle gjennomført kursingen og minst halvparten av veiledningene som kreves for å bli godkjent som veileder.

Det er vanskelig å gi et generalisert svar på problemstillingen. Det har heller ikke vært målsetningen. Det norske foreldreveiledningsprogrammet i fengsel er ikke den eneste variabelen som påvirker undersøkelsens funn. Resultatene har også blitt påvirket av den helhetlige opplevelsen informantene har, som inkluderer de forskjellige og programuavhengige tilbudene i de forskjellige fengslene. Utvalget er ikke representativt på grunn av at informantene selv, ut fra sterk interesse, meldte seg på programmets pilotprosjekt. Da foreldreveiledningsprogrammet skal bli et tilbud i alle fengslene i Norge kan man ikke regne med at senere innføringsøkter automatisk vil bestå av like interesserte og kritiske fengselsbetjenter.

Det ser ut til at reorienteringsproblematikken ved løslatelse av en forelder mangler oppmerksomhet, både innenfor fengselsvirksomhet generelt og foreldreveiledningsprogrammet i fengsel spesielt. En oppfølgingsplan er ikke blitt utarbeidet, eller er ukjent for informantene.

At foreldreveiledningsprogrammet i fengsel øker fokus på barn av innsatte er ubestridt, både hos informantene samt i fengslene de arbeider i, innenfor kriminalomsorgen og i samfunnet ellers.

Undersøkelsens funn viser, i følge informantene, at barn av innsatte med en forelder i fengsel får et direkte utbytte av foreldreveiledningsprogrammet når det er basert på en dualistisk planlegging som setter veiledningen og samværet på lik linje. Dette handler om kunnskap og rammevilkår samt kvantitetsfaktorene kontinuitet og tidsperspektiv. Funnene viser også at det er uvisst om barn av innsatte som ikke får dette helhetlige

tilbudet, kommer til å få noe utbytte av programmet. Hvor sannsynlig vil programmet føre med seg en viss forbedring i levevilkårene også for disse barna?

Ut fra det formelle programmålet, tyder resultatene på at enkelte utilsiktede virkninger kan være av interesse, både for den generelle fengselsvirksomheten og for samfunnet ellers. Programmet ser ut til å motvirke 'prisonering' og øke den dynamiske sikkerheten. Satt på spissen kan man tolke funnene dit hen at foreldreveiledningsprogrammet i fengsel kan være til det beste både for innsatte og fengslenes behov for å ivareta sikkerheten.

Der ser ut til at innføringen av foreldreveiledningsprogrammet i fengsel og samarbeidet mellom Barne- og likestillingsdepartementet og Justisdepartementet, som dette krever, kan føre til en endret praksis i fengslene når det gjelder synet på ansvaret for barn av innsatte. Det vil være på høy tid.

7.1.1 Refleksjoner og tanker om foreldreveiledningen

Barnas rettigheter defineres gjerne ut fra foreldrehensyn og fra et samfunnsperspektiv. Barn har rett til samvær med begge foreldrene (Barnelova 2002: § 44), men foreldrene har rett til samvær med sine barn "ein ettermiddag i veka, annenkvar helg, 14 dagar i sommarferien, og jul eller påske"(Barnelova 2002: § 44a). Kommer en forelder i fengsel, mister vedkommende automatisk disse rettighetene, mens barnas implisitte rettigheter er irrelevante i den sammenheng. Barn av innsatte sin rett til å uttale seg i en slik situasjon, kan bare bli reell hvis de får tilpassede informasjoner slik at de kan danne seg sin egen mening. I dag har barna ingen rett til informasjon.

Skal alle barn av innsatte foreldre ha formell likhet for loven, så må det enkelte barn ikke være avhengig av tilfeldige faktorer som anstaltvalg, sosial -, geografisk - og økonomisk bakgrunn, og om forelderen deltar eller ikke i foreldreveiledning.

Hvordan vil man evaluere om målsettingen om "å utvikle samspillskvaliteten mellom innsatte og deres barn" (vedlegg nr 2) er nådd? Dette er et interessant spørsmål. Det kan vise seg å være vanskelig å finne evalueringskriterier som registrerer om tiltaket

fører til de forventede resultater. Det foregikk ingen datainnsamling om samspillskvaliteten mellom innsatte og deres barn før innføringen av programmet. Det er mulig å benytte en kontrollgruppe, for det er mange barn som ikke er blitt inkludert i tiltaket. Men variabler som samspillkvalitet før fengsling, pågripelsen, varetekt, tiltale og domsavsigelse, fengselsopphold før tiltaket, anstaltform samt familie og nettverksstøtte utenfor fengslet, vil påvirke resultatet. Å velge en evalueringsform som Sverige gjorde, ved å gjennomføre en kvantitativ spørreundersøkelse og kvalitative intervjuer blant innsatte og ansatte som deltok i foreldreveiledningsprogrammet (Hedin 2000), kan lett føre til konklusjon: ”Barnens opplevelser och erfarenheter av föräldrautbildning och ökad kontakt vet vi ingenting om” (ibid: 118).

Justisdepartementet kunne ha dratt nytte av de ressurser og den kompetanse som allerede er i norske fengsler. Ved å gjennomføre en spørreundersøkelse blant ansatte for å kartlegge tiltak som var i gang og/eller som var ønsket og ved å evaluere pappagruppen ved et åpent fengsel som hadde fem år erfaring (jf. Halvorsen 2004), ville man kunne hatt et empirisk basert utgangspunkt. Foreldreveiledning i norske fengsler er i seg selv et godt tilbud og en begynnelse til å se nærmere på barn av innsatte i fengsel, men det dekker kun en kort periode i et barns opplevelse av fengslingen til en forelder. Evaluering blir da et viktig verktøy.

Foreldreveiledningsprogrammet vil trolig kunne bidra til å fremme oppmerksomheten overfor barn av innsatte. Likevel kan undersøkelsen tolkes som samfunnets ambivalente holdning som lokker frem følgende subjektive spørsmål: Hvis foreldreveiledningsprogrammet, inkludert bruk av besøksleilighet, er det beste tilbudet ansvarlige myndigheter kan designe for å verne og fremme barn av innsatte sin utvikling her og nå, har myndighetene da registrert forskningen om barn av innsatte? Hvilke forpliktelser overfor barn av innsatte burde utredningen fra 1993 føre til?

Et uavhengig barnombud i hvert fengsel, som en informant fortalte om, kan være en god kvalitetssikring for å få nødvendig fokus på barn i fengsel. For å få et helhetlig tilbud måtte disse barna som ikke tilbringer mye av sin tid i et fengsel, få et utvidet tilbud utenfor fengslet sammen med sine foreldre.

Undersøkelsens område er veldig komplekst og rommer mange sektorer som det ikke var mulig å fordype seg i i den tidsperioden jeg hadde til rådighet. For eksempel kunne utvalget omfatte både representanter fra kriminalomsorgen som deltok i pilotprosjektet, og representanter fra kriminalomsorgen som ikke deltok i prosjektet.

Forskningsprosessen førte frem til flere relevante problemstillinger. En spennende utfordring kunne være å evaluere langstidsvirkninger av den pappagruppen som har vært i funksjon i lang tid (jf. Halvorsen 2004). Hva skjedde under og etter fengselsoppholdet? Hvordan opplevde barna, den innsatte forelderen og hjemmeforelderen tiltaket? Hvordan opplevde de løslatelsen av den innsatte forelderen og 'tilbakeføringen' til familien? Hvordan klarte de, eller ikke, å vedlikeholde eller forbedre det gode samspillet dem imellom?

Det mangler empiri om skolebarn og ungdoms påvirkning ved fengsling av eldre søsken, noe som er et viktig og interessant felt.

Vil man, som en informant sa: "Ta det vonde ved roten", så må man investere der roten til det vonde er, det vil si ved pågripelsen. Det handler ikke bare om å forebygge framtidig kriminalitet, men å forebygge de fleste bivirkningene et barn rammes av når forelderen blir pågrepet og fengslet. Ved å utvikle en kriseplan som automatisk trer i kraft når en person skal pågripes eller akkurat er blitt pågrepet, vil man nærme seg en løsning for de barna det gjelder. En slik kriseplan kunne utarbeides i samarbeid med forskjellige etater og med private instanser som FFP.

Et intervju vil som regel påvirke eller sette i gang tanker hos informantene. Jeg fikk en spennende bekreftelse på dette ved direkte tilbakemeldinger fra informantene jeg møtte. Flere informanter syntes at jeg tok opp viktige spørsmål som de skulle ta med seg og jobbe videre med. Selv opplevde jeg undersøkelsen som berikende og

overraskende. Berikende fordi det var et nytt, påtrengende, og interessant fagområde, og overraskende fordi jeg ikke hadde forventet å finne en mulig sammenheng mellom foreldreveiledningsprogrammet og 'prisonering', samt spørsmålet om dynamisk sikkerhet. Ut fra min forforståelse, hadde jeg heller ikke forventet at den innsatte forelderen ville bli sett på som en ressurs for barna sine, men mer som en personifisert årsak til barnas problemer. Jeg opplevde arbeidet med masteroppgaven som en innholdsrik periode, men svært isolert. Hvis jeg skulle gjøre den om igjen, ville jeg valgt det samme temaet, men jeg ville ha valgt å gjøre det sammen med en medstudent.

Jeg vil avslutte som jeg begynte, med et sitat. Det er skrevet av en innsatt. Om han har barnet sitt i tankene, vet jeg ikke, men dikteren gir leseren rom for å tenke dette:

Dikt om livet her inne

Vi våkner hver dag
med forskjellige tanker,
hver eneste dag
forskjellige.

Vi har ikke kontroll
over når vi skal spise,
vaske oss og sove
ingenting er vårt,
det eneste er det vi selv

består av
og tankene

*

[...]

Ali i Bramness (red.) 2004: 68.

Kildeliste

Aftenposten (2004): *Levde i luksus*. URL:

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article862083.ece> (Lesdato 01.02.2006)

Agid, O., B. Shapira, J. Zislin, M. Ritsner, B. Hanin, H. Murad, T. Troudart, M. Bloch, U. Heresco-Levy og B. Lerer (1999): Environment and vulnerability to major psychiatric illness: a case control study of early parental loss in major depression, bipolar disorder and schizophrenia. I *Molecular Psychiatry*. Nr. 1999 - 4, ss. 163-172.

Andenæs, Johs. (1990): *Straff, almenprevensjon og kriminalpolitikk*. Universitetsforlaget, Oslo.

Andenæs, Kristian (2004): *Fengselsloven 1958 og Straffegjennomføringsloven 2001 - flere, like få eller færre rettigheter?* URL:

<http://www.jus.uio.no/ikrs/arsrapport/arsrapport2003/artikler/kikki.html> (Lesdato 06.02.2006)

Bandura, Albert (1971): *Social Learning Theory*. General Learning Press, Morristown, N.J..

Bandura, Albert (1997): *Self-efficacy: The Exercise of Control*. Freeman, New York.

Bandura, Albert (2001). Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. I *Annual Review of Psychology*. Vol. 52, ss. 1-26. Annual Reviews, Palo Alto (Californian).

Barnelova. LOV 1981-04-08 nr 7 (2002): *Lov om barn og foreldre*. Med endringer, sist ved lov av 21. desember 2001 nr. 117. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Barne- og familiedepartementet og Utenriksdepartementet (2003): *Norges tredje rapport til FNs komité for barnets rettigheter*. URL:

http://odin.dep.no/bld/norsk/tema/barn_og_ungdom/fns_konv/rapportering/004021-990067/dok-bn.html (Lesdato 10.10.2005)

Bassou, Claude (red.) (2002): *The Feuerstein Institute*. The International Center for the Enhancement of Learning Potential. Goto mediadesign, Switzerland.

Bay, Jens (2005): *Konsekvenspædagogik: en pædagogik om eksistens og social handlingskompetence*. Borgen, København.

Befring, Edvard (2002): *Forskningsmetode, etikk og statistikk*. Det Norske Samlaget, Oslo.

Bjercke, Ellen C. (1994): *Forholdene for barn som opplever at den ene eller begge blir fengslet: en utredning av en arbeidsgruppe oppnevnt av justisdepartementet*. Justisdepartementet, Oslo.

Borge, Anne Inger Helmen (2003): *Resiliens*. Risiko og sunn utvikling. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

-
- Boswell, Gwyneth og Peter Wedge (2002): *Imprisoned Fathers and their Children*. Jessica Kingsley Publishers, London.
- Bourdieu, Pierre (1980) : *Le sens pratique*. Les Éditions de Minuit, Paris.
- Bourdieu, Pierre (2004) : *Esquisse pour une auto-analyse*. Éditions Raison d'Agir, Paris.
- Bramness, Hanne (red.) 2004: *Dikt fra fengselet*. Cappelen Forlag, Oslo.
- Brehm, Sharon S. og Jack W. Brehm (1981): *Psychological Reactance. A Theory of Freedom and Control*. Academic Press, London.
- Bunkholdt, Vigdis (2000): *Utviklingspsykologi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bunkholdt, Vigdis (2004): *Fosterhjemsarbeid*. Fra rekruttering til tilbakeføring. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Christensen, Else (1999): *Forældre i fængsel – en undersøgelse af børns og forældres erfaringer*. Socialforskningsinstituttet, København.
- Christie, Nils (2004): *En passende mengde kriminalitet*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Dalen, Monica (2004): *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Drapela, Victor J. (1990): The Value of Theories for Counseling Practitioners. I: *International Journal for the Advancement of Counseling*. Nr. 13, ss. 19-26.
- Eddy, J. Mark og John B. Reid (2003): The Adolescent Children of Incarcerated Parents. I Travis, Jeremy og Michelle Waul (red.): *Prisoners once Removed. The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities*. The Urban Institute Press, Washington, D.C..
- Egge, Marit (2004): *De skjulte straffede*. Redd Barna, Oslo.
- Flakk, Grete (2005): *Program for foreldreveiledning – fornyet satsing*. URL: <http://odin.dep.no/bld/norsk/tema/foreldreogbarn/foreldreveiledning/004021-990164/dok-bu.html> (Lesedato 10.03.2006)
- FNs Barnekonvensjon (2003): *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Barne- og familiedepartementet URL: <http://odin.dep.no/filarkiv/178931/FNsBarnekonvensjon.pdf> (Lesedato 12.03.2006)
- Forening for fangers pårørende (200?): *Informasjonshefte om barn som har mor eller far i fengsel*. Oslo.
- Forskrift til Lov om straffegjennomføring. FOR 2002-02-22 nr 183. Justis- og politidepartementet.
- Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004): *Levekår blant innsatte*. FAFO-rapport 429.

- Gadamer, Hans-Georg (1990): *Hermeneitik I. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. J.C.B. Mohr, Tübingen.
- Gall, Meredith D., Walter R. Borg og Joyce P. Gall (1996): *Educational Research: an Introduction*. Longman Publishing Group, New York.
- Galtung, Johan (1959): *Fengsels samfunnet*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Garbarino, James (1999): *Lost Boys. Why our sons turn violent and how we can save them*. The free press, New York.
- Gelso, Charles J. og Bruce R. Fretz (2001): *Counseling Psychology*. Wadsworth Group/Thomson Learning, Belmont (USA).
- Gjærum, Bente og Bjørn Ellertsen red. (2004): *Hjerne og atferd. Utvikingsforstyrrelser hos barn og ungdom i et nevrobiologisk perspektiv...et skritt videre*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Grøholt, Berit, Hilchen Sommerschild og Ida Garløv (2003): *Lærebok i barnepsykiatri*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hairston, Creasia Finney (2003): *Prisoners and Their Families. Parenting Issues during Incarceration*. I Travis, Jeremy og Michelle Waul (red): *Prisoners once Removed. The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities*. The Urban Institute Press, Washington, D.C..
- Halvorsen, Bjørn Egil (2004): *Innsatte møter barna i friluft*. I *Temamagasinet for foreldre OM. Barn med foreldre i fengsel*. Nr. 3/2004, ss 16-19.
- Handal, Gunnar og Per Lauvås (2000): *På egen vilkår. En strategi for veiledning med lærere*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Harrison, Kim (1997): *Parental Training for Incarcerated Fathers: Effects on Attitudes, Self-Esteem, and Children's Self-Perceptions*. I *The Journal of Social Psychology*. Nr. 197 - 137(5), ss. 588-593.
- Hedin, Ulla-Caren (2000): *Fångarnas föräldraskap. En utvärdering av föräldrautbildningar inom kriminalvården*. Rapport nr 3. Kriminalvårdsstyrelsen Förlaget, Norrköping.
- Henriksen, Jan-Olav og Arne Johan Vetlesen (2000): *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Gyldendal Akademisk Forlag, Oslo.
- Hundeide, Karsten (2004): *Åtte temaer for godt samspill*. Q-0923 Barne- og familiedepartementet, Oslo
- Hundeide, Karsten (2005): *ICDP Programmet – et relasjonsorientert og empatibasert program rettet imot barns omsorgsgivere*. I *Skolepsykologi*. Nr. 7 – 2005, ss 9- 25.
- Janeling, Victoria og Anna Ribberfalk (1999): *Fäder i fängelse. En studie av mäns kontakt med sina barn under anstaltsvistelse*. Kriminalvården, Norrköping.

-
- Johannessen, Eva, Erling Kokkersvold og Liv Vedeler (2004): *Rådgivning. Tradisjoner, teoretiske perspektiver og praksis*. Gyldendal Akademisk Forlag, Oslo.
- Justis- og politidepartementet (2005): *Handlingsplanen Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet (2005-2008)*. URL: <http://odin.dep.no/jd/norsk/tema/barnogunge/012101-990653/dok-bn.html> (Lesedato 15.10.2005)
- Justisdepartementet, Barne- og familiedepartementet og Utenriksdepartementet (2000): *Behandling av Norges andre rapport til FN om oppfølging av Barnekonvensjonen*. URL: http://odin.dep.no/bld/norsk/tema/barn_og_ungdom/fns_konv/rapportering/004021-220002/dok-bn.html (Lesedato 10.10.2005)
- Killén, Kari (2004): *Sveket*. Omsorgssvikt er alles ansvar. Kommuneforlaget, Oslo
- Killén, Kari (2000): *Barndommer varer i generasjoner*. Forebygging er alles ansvar. Kommuneforlaget, Oslo.
- Kriminalomsorgen (2005): *Yrkesetiske retningslinjer for kriminalomsorgen*. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, Oslo
- Kriminalomsorgen (2006): *Kriminalomsorgens mål, visjon og verdier*. URL: <http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?id=242454> (Lesedato 15.02.2006)
- Kriminalomsorgens utdanningscenter (2005a) URL: <http://www.krus.no/nyheter/06051.html> (Lesedato 15.10.2005)
- Kriminalomsorgens utdanningscenter (2005b): *Pappa eller mamma i fengsel*. URL: <http://www.krus.no/nyheter/09055.html> (Lesedato 15.10.2005)
- Kvale, Steinar (2005): *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Kvernbekk, Tone (2005): Vitenskapsteoretiske perspektiver. I Thorleif Lund (red.): *Innføring i forskningsmetodologi*. Unipubforlag, Oslo.
- Kvilhaug, Sverre (2005): *Atskillelse. Barn og Foreldre*. Cita Forlag, Isdalstø.
- Larsen, Erik (2001): Barnefamiliens primære oppgave - et viktig tema for fagfelt og forskning? I Mona Sandbæk (red): *Fra mottaker til aktør: brukernes plass i praktisk sosialt arbeid og forskning*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Maersker, Andreas, Tanja Michael, Lydia Fehm, Eni S. Becker og Jürgen Margraf (2004): Age of traumatisation as a predictor of past-traumatic stress disorder or major depression in young women. I *British Journal of Psychiatry*. Nr. 2004 – 184, ss. 482-487.
- Magasinet Aktuell (2005a): *Uniformen er mer enn et arbeidsantrekk*. URL: http://www.aktuell.no/dt_singlearticle.asp?gid=79&aid=&tgid=&amid=6283&g79=x&g1=x (Lesedato 15.10.2005)

-
- Magasinet Aktuell (2005b): *Med rett til å drepe*. URL:
http://www.aktuell.no/dt_singlearticle.asp?gid=19&aid=&tgid=&amid=7914&g19=x&g4=x&g1=x (Lesedato 15.10.2005)
- Mathiesen, Thomas (2001): *Retten i samfunnet*. En innføring i rettssosiologi. Pax Forlag, Oslo.
- Mathiesen, Thomas (2005): *Retten i samfunnet*. En innføring i rettssosiologi. Pax Forlag, Oslo.
- Maxwell, Joseph A. (1992): Understanding and Validity in Qualitative Research. I *Havard Educational Review*. Nr. 32 (3) ss. 279-300.
- Melin, Mie (1998): *Fångarnas barn*. Rädda Barnen, Stockholm.
- Nesvik, Stig (2004): *Evaluering av rusprogrammene Rif og Mitt Valg*. Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo.
- Nordby, Silje og Marianne Engh (2005): *Når mor sitter i fengsel...* Masteroppgave i spesialpedagogikk. Universitetet i Oslo.
- Patton, Michael Quinn (1990): *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Sage Publications, Newbury Park, California.
- Patton, Michael Quinn (2002): *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Sage Publications, Thousand Oaks, California.
- Ricoeur, Paul (2004): *Parcours de la reconnaissance*. Trois études. Éditions Stock, Paris.
- Rogers, Carl R. (1990): Client-Centered Therapy. I Rogers, Carl R., Howard Kirschenbaum og Valerie L. Henderson (red.): *Carl Rogers: Dialogues: conversations with Martin Buber, Paul Tillich, B.F. Skinner, Gregory Bateson, Michael Polanyi, Rollo May, and others*. Constable, London.
- Rossmann, Shelli Balter (2003): Building Partnerships to Strengthen Offenders, Families, and Communities. I Travis, Jeremy og Michelle Waul (red.): *Prisoners once Removed. The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities*. The Urban Institute Press, Washington, D.C..
- Rundskriv KSF (2006): *Særregler for besøk i besøksleilighet*. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. URL:
http://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/240793.823.ysvwrbqabq/rundskr_ksf20062.pdf (Lesedato 24.02.2006).
- Rutter, Michael og Marjorie Rutter (2000): *Den livslange utvikling – forandring og kontinuitet*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Rutter, Michael, Henri Giller og Ann Hagell (1998): *Antisocial Behavior By Young People*. The Press Syndicate of the University of Cambridge, Cambridge.
- Rye, Henning (2003): *Tidlig hjelp til bedre samspill*. Gyldendal Akademisk, Oslo.

-
- Schibbye, Anne-Lise Løvlie (1996): Anerkjennelse: En terapeutisk intervensjon? I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, nr 33 1996, ss.530 – 537.
- Schibbye, Anne-Lise Løvlie (2001): Språk og endring. Om å bruke språket for å skape endrings-øyeblikk i psykoterapi. I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, nr 38 2001, ss.629 – 623.
- Sommerschild, Hilchen (1999): Mestring som styrende begrep. I Gjærum, Bente, Berit Grøholt og Hildschen Sommerschild (red.): *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Tana Aschehoug, Oslo.
- St meld nr 27 (1997-98): *Om kriminalomsorg*. URL: <http://odin.dep.no/jd/norsk/dok/regpubl/stmeld/012005-040002/dok-bn.html> (Lesedato 10.10.2005)
- Straffegjennomføringsloven. LOV 2001-05-18 nr 21: Lov om gjennomføring av straff m.v. med endringer, sist ved lov av 1. januar 2006.
- Straffeprosessloven. LOV 1981-05-22 nr 25: Lov om rettergangsmåten i straffesaker m/endringer sist ved lov av 1. januar 2006.
- Sverdrup, Sidsel (2002): *Evaluering. Faser, design og gjennomføring*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Tesch, Renata (1992): *Qualitative Research. Analysis Types & Software Tools*. The Falmer Press, London.
- Tonry, Michael, Lloyd E. Ohlin og David P. Farrington (1991): *Human Development and Criminal Behavior*. New Ways of Advancing Knowledge. Springer-Verlag, New York.
- Travis, Jeremy og Michelle Waul (red.) (2003): *Prisoners once Removed. The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities*. The Urban Institute Press, Washington, D.C..
- Ulleberg, Inger (2004): *Kommunikasjon og veiledning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Østlie, Jan-Erik (2006): Flukten fra Sem. I *Magasinet Aktuell*: URL: http://www.aktuell.no/dt_forbund_front.asp?gid=24&aid=&tid=&amid=11620&g24=x&g5=x&g1=x (Lesedato 15.02.2006)

Vedlegg nr. 1: Forelveiledningsmalen

Opplegg for foreldreveiledning i fengslene – samtalegrupper

Innledning

Opplegget for samtalegruppene bygger på Program for foreldreveiledning, som har ICDP-programmet (International Child Development Programme) som sitt basisprogram. Temaene for hvert møte er bygd opp med utgangspunkt i barnets psykososiale utvikling (8 tema for godt samspill). Andre aktuelle temaer tilknyttet foreldre i fengsel tenkes tatt opp tilknyttet hovedtemaene.

De første hovedtemaene handler om å bli kjent, om oppfatningen av barn og om foreldrerollen. Fra møte 3 er hovedtema for hvert møte 1-2 av de åtte temaene for godt samspill, der undertema rundt de innsattes situasjon bør flettes inn. Undertema er foreslått i form av spørsmål for hvert møte, avhengig av de innsattes behov. Poenget med hovedtemaene, er i første rekke å ha fokus på barna og deres behov. –På det siste møtet er hovedtema i tillegg til å evaluere hvordan gruppen har vært, hvordan det vil være å være forelder når en kommer hjem etter løslatelse.

For at dere skal kunne følge utviklingen i gruppen og for vi skal kunne foreta en evaluering av gruppeopplegget, er det viktig at det blir ført logg fra gruppemøtene. Mal for loggboken følger vedlagt.

Før oppstart av samtalegruppen

Inntakssamtale med hver av deltakerne – kartlegging av den innsattes situasjon og motivasjon for deltakelse i gruppen.

Møte 1

Hovedtema:

- a) Bli kjent – skape trygghet
 - b) Måten vi oppfatter barna på, styrer handlingene våre
- Etablere kontakt:
 - Orienterer kort om formålet med gruppa og innholdet i møtene
 - Presentere seg for hverandre som fedre/mødre – hvor mange barn, kontakt med barna nå, kontakt tidligere etc.
 - Avklare gjensidige forventninger
 - Avklare gruppeleder(ne)s rolle
 - Få fram gruppens erfaringer som ressurs
 - Lage felles grupperegler (dette kan gjerne komme helt på slutten av møtet)
 - Gruppeleder: lyttende og empatisk i hele prosessen, få alle med

 - Arbeide med oppfatningen av barnet:
 - Presentere barna sine – alder/navn – hvordan er de – hvilke egenskaper hos barna setter de mest pris på?
 - Om å sette merkelapper på barn og hvordan merkelappene/oppfatningene av barna styrer oss

 - Oppgaver til neste møte:
 - Ta med bilde av barnet ditt/barna dine hvis du har
 - Tenk gjennom 3 positive ord du vil bruke til å beskrive barnet ditt

Møte 2

Hovedtema: Å være foreldre/foreldrerollen

- Oppfølging av hjemmeoppgaver:
 - Dele bilder og fortellinger om barna

- Hva er gode foreldre? Hva er godt samspill?
 - Tenk tilbake på din egen barndom. Er det noe dine foreldre eller andre voksne du var glad i gjorde som du ønsker å bringe videre til dine egne barn? Er det noe du tenker du ikke fikk som du tenker at du vil gi til dine barn?
 - Hvordan tenker du gode foreldre er?
 - Hva mener du barn trenger for å kunne utvikle seg?

- Hva gjør det vanskelig for deg å være forelder når du sitter inne?
Eksempler kan være:
 - Samvær – samværsformer/hyppighet/hvordan fungerer gjennomføring av samvær?
 - Spørsmål fra barna om hvorfor far eller mor er i fengsel
 - Følelser av savn, utilstrekkelighet,
 - Konflikter med den andre forelderen
 - Andre problemstillinger

NB! Det er ikke meningen å snakke utdypende om hvert av disse temaene her,- de er ment som en huskeliste for gruppelederne i tilfelle der er lite som kommer fra de innsatte selv. Poenget med temaet er å åpne opp for at det kan være vanskelig å være foreldre og å kartlegge hvilke temaer det kan være aktuelt å komme tilbake til ved å flette dem inn i senere gruppemøter.

- Oppgaver til neste møte. Vær konkret og knytt oppgaven til temaet dere har hatt for dagen.

Møte 3

Hovedtema:

Tema 1: Barn trenger noen som er glad i dem

Tema 2: Barn trenger å bli sett og hørt

- Noe spesielt som er skjedd siden sist? Opplevelser knyttet til samvær, aktiviteter etc. med barna.

- Å vise barn kjærlighet (jfr. 8 tema for godt samspill – tema 1)
 - Eksempler fra den enkelte på hvordan de viser kjærlighet til barna sine
 - Hva betyr det når barn trekker seg unna nærhet?
 - Hvordan vise kjærlighet til barn som trekker seg unna?

- Å følge barns initiativ (jfr. 8 tema for godt samspill – tema 2)
 - Hvordan kan vi prøve å forstå barnas reaksjoner, behov etc.?
 - Hvordan skjønner vi hva barn trenger/ønsker?
 - Hva betyr det i praksis å følge barns initiativ? Eksempler.
 - Hva skjer det med et barn som ikke blir sett og hørt?
 - Skal barn alltid få det de ønsker?

- Oppgaver til neste møte (kan hentes fra diskusjonsheftet 8 tema for godt samspill)

Møte 4

Hovedtema:

Tema 3: Barn trenger at noen snakker med dem om følelser

Tema 4: Barn trenger ros for det de får til

- Gjennomgang av oppgaver
- Noe spesielt som er skjedd siden sist (jfr. kontakt/samvær med barna)?

-
- Følelsesmessig ”samtale” med barn – dele glede eller vonde følelser (jfr. 8 tema for godt samspill – tema 3)
 - Eksempler på lek og moro sammen
 - Eksempler på når barna er lei seg og trenger trøst
 - Eksempler på når barna er sinte og frustrerte

 - Ros for det barna gjør (jfr. 8 tema for godt samspill – tema 4)
 - Er vi vant til å rose?
 - Eksempler på hvordan vi gjør det
 - Tenker vi at ros er viktig? Hvorfor/hvorfor ikke?
 - Ros må være ekte!

 - Oppgaver til neste møte

Møte 5

Hovedtema:

Tema 5: Barn trenger at noen hjelper dem til å samle oppmerksomheten sin

Tema 6: Barn trenger at noen beskriver hva som skjer rundt dem

- Gjennomgang av oppgaver fra forrige gang

- Noe spesielt som er skjedd siden sist?

- Felles fokus (jfr. 8 tema for godt samspill – tema 5)
 - Eksempler på hvordan vi får til å være opptatt av noe sammen
 - Hvorfor det er viktig å være opptatt av det samme?

- Gi mening til det barnet opplever (jfr. 8 tema for godt samspill – tema 6)
 - Hvordan setter vi ord på det barnet opplever i fengselet?
 - Hvordan kan vi forberede barnet på for eksempel besøk i fengselet?
 - Parallell til hvordan vi setter ord på annet barnet opplever

- Oppgaver til neste gang

Møte 6

Hovedtema:

Tema 7: Barn trenger noen som svarer på spørsmål og som forklarer det barnet opplever

- Gjennomgang av oppgaver fra forrige gang
- Noe spesielt som er skjedd siden sist?
- Gi forklaringer til barnet (jfr. 8 tema for godt samspill – tema 7)
 - Viktigheten av å utdype og forklare for barnet
 - Hvilke tema er barnet ditt opptatt av?
 - Hvordan forklarer du og utdyper når barnet ditt spør?
 - Skjer det at du forklarer uten at barnet spør?
 - Hvordan forklarer vi til barnet at mor eller far sitter i fengsel?
- Oppgaver til neste gang

Møte 7

Hovedtema:

Tema 8 a): Barn trenger hjelp til å planlegge for å nå et mål

Tema 8 b): Barn trenger hjelp til å lære hva som er rett og galt

- Gjennomgang av oppgaver fra forrige gang
- Noe spesielt som er skjedd siden sist?
- Positiv regulering (jfr. 8 tema for godt samspill – tema 8)
 - Hvordan hjelper vi barna våre til å planlegge, slik at de ikke handler impulsivt?
 - Hvordan hjelper vi barna våre akkurat passelig, slik at de blir selvstendige?

-
- Hva tenker du om å lære barna forskjell på rett og galt?
 - Hvilke verdier er det viktig for deg å videreformidle til barna dine?
 - Hvordan vil du gjøre det?
 - Hvordan fungerer du selv som modell for barnet ditt?
 - Hvordan unngå å være for snill i forhold til barna – ”søndagspappa/mamma”?
 - Hvordan er vi modeller for barna våre?
 - Økonomi – gruppepress
- Oppgaver til neste gang

Møte 8

Hovedtema:

a) Når jeg kommer hjem – hva da?

b) Hva har vi lært gjennom gruppemøtene?

- Gjennomgang av oppgaver fra forrige møte
- Noe spesielt som er skjedd siden sist?
- Hvordan være far/mor når vi kommer hjem?
 - Rolle/plass i familien
- Tilbakeblikk på de temaene som har vært oppe i gruppen – oppsummering
- Evaluering
 - Gruppeprosess
 - Innhold
 - Gruppefungering
 - Gruppeledelse
- Hva nå?
- Evt. markere avslutning av gruppen

Vedlegg nr. 2: Opplæringsmalen

FORELDREVEILEDNING

OPPLÆRING FOR ANSATTE I FENGSEL

Bakgrunn:

Justisdepartementet ønsker at det skal kunne tilbys foreldreveiledning til de innsatte i norske fengsler. Det planlegges samtalegrupper for foreldre, ledet av ansatte i fengslene. På sikt kan en tenke seg at dette skjer i et samarbeid med 1. linjetjenesten i kommunene eller med frivillige organisasjoner.

Opplæring av de ansatte skal skje i regi av Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS), og er et samarbeid mellom Justisdepartementet og Barne- og familiedepartementet.

Målsetting:

Målsetting for bruk av foreldreveiledningsprogrammet i norske fengsler er å utvikle samspillskvaliteten mellom innsatte og deres barn, med fokus på bevisstgjøring i forhold til barnets perspektiv og behov.

Forslag til opplæringspakke for foreldreveiledere i fengsel:

Det følgende er forslag til innhold i opplæringen av ansatte, med utgangspunkt i det statlige Program for foreldreveiledning, tilpasset målgruppen foreldre i fengsel. Basisprogrammet er ICDP-programmet (International Child Development Programme). Programmet bygger på nyere forskning innen kulturelt orientert utviklingspsykologi og har som mål å forebygge psykososiale vansker hos barn og unge gjennom å styrke foreldre og andre omsorgsgiveres kompetanse i samspill med barn. Dette blir gjort ved å bevisstgjøre omsorgsgiverne på sine egne iboende evner til god omsorg.

Forslaget bygger også på rapporten ”Rapport om foreldreveiledning – fangers barn” fra 365 grader (25.04.05), samt erfaringer som er gjort med opplæring i foreldreveiledning i Sverige.

Undervisningsform:

Opplæringen bygger på aktiv medvirkning fra deltakernes side. Den interaktive prosessen vil være i fokus gjennom hele opplæringen.

Innhold:

Første samling – 19.-21.09.05

1. dag:

Målet for den første dagen er å sette foreldreveiledning inn i konteksten for innsatte. De spesielle forutsetningene for disse foreldregruppene vil kontinuerlig bli brukt i eksemplifiseringer i den videre opplæringen.

Videre vil den teoretiske bakgrunnen for programmet og de spesielle problemstillingene for barn av innsatte belyses.

- Åpning – presentasjon av opplæringen – deltakernes erfaringer og forventinger – krav til deltakerne
- Hvem er Kriminalomsorgens familier? Fellestrekk og nyanser.
- Hvorfor foreldreveiledning i fengslene? Behov og formål.
- Barns rettigheter – Barnekonvensjonen og norsk lovverk.
- Rammene for kontakt med barn i fengslene – fysiske rammer / de innsattes egne ressurser og begrensninger
- Tiden etter løslatelsen – hvordan tilrettelegge for fortsatt hjelp til omsorg for / kontakt med barna
- Teoretisk bakgrunn – barneperspektivet – salutogent perspektiv – nyere utviklingspsykologi – tilknytningsteori
- Barns reaksjoner på separasjon
- Barns reaksjoner på ”hemmeligheten” (at mor eller far er i fengsel) – hvordan håndtere?

2. dag:

Målet for dag to er å påbegynne en mer konkret innføring i ICDP programmet. Fokus er på bevisstgjøring av deltakernes forståelse av

godt samspill. Som gruppeleder er det en forutsetning at man forstår og erfarer hva samspillet mellom foreldre og barn innebærer i praksis.

- Hva er ICDP-programmet? Kort innføring.
- Oppfatninger av barnet – konsekvenser for kontakt og omsorg
- Hva er godt samspill?
- Den emosjonelle dialogen – den voksnes rolle som trygg emosjonell basis for barnet – øvelser. Samspillstema 1-4.

3. dag:

Målet for dag tre er å forsette bevisstgjøringen av deltakernes forståelse av samspill. Deltakerne får i tillegg hjemmeoppgaver som har som mål å internaliserer temaene som har vært i fokus. Videre vil forberedelse til oppstart av foreldregruppe bli diskutert. Planen er at deltakerne frem til neste samling skal rekruttere foreldre til gruppene.

- Den meningskapende og utvidende dialogen – den voksnes rolle som veileder for barnet – øvelser. Samspillstema 5-7.
- Den regulerende dialogen – den voksnes rolle som den som hjelper barnet å planlegge og å regulere sin atferd – øvelser. Samspillstema 8.
- Oppgaver til neste samling – trening i egen bruk av temaene i samspill med barn.
- Forberedelse til igangsetting av selvtreningsprosjekt: planlegging av grupper – gruppestørrelse - rekruttering/seleksjon av deltakerne til gruppene

Andre samling – 23. og 24.11.05

4. dag:

Målet for dag fire er å gi innføring i bevisstgjørende versus instruktiv metodikk, samt gruppeprosesser.

- Gjennomgang av oppgaver fra forrige samling
- Metodikk for arbeid med grupper - 7 prinsipper for sensitivisering av omsorgsgivere
- Praktiske øvelser – rollespill
- Gruppeprosess – veileders rolle
- Rammer for gruppearbeid i fengsel – taushetsplikt / opplysningsplikt

5. dag:

Målet for den femte dagen er å utforme konkret opplegg for drift av foreldreveiledningsgrupper i fengslene, tilpasset den enkeltes arbeidsplass.

Spesiell problematikk med hensyn til kjønn og etnisk minoritetsbakgrunn vil bli belyst.

Videre vil en fokusere på hvilke forutsetninger som må være tilstede for at foreldreveiledning i fengslene skal fungere.

- Konkret opplegg for foreldregrupper i fengsel
 - Spesielle utfordringer med mammagrupper / pappagrupper / arbeid med innsatte med etnisk minoritetsbakgrunn
 - Prinsipper for implementering og bærekraft
 - Gruppearbeid: Hvordan kan ICDP-programmet brukes på våre ulike arbeidsplasser?
- Planlegging og utforming av selvtreningsprosjekt.

For å bli sertifisert som veiledere, kreves det i etterkant av den teoretiske opplæringen at de ansatte gjennomfører selvtreningsprosjekt under veiledning. Dette innebærer å drive en foreldreveiledningsgruppe for innsatte over min. 8 møter og å møte til gruppeveiledning min. 2 ganger i løpet av denne perioden. Selvtreningsperioden avsluttes med en felles samling for alle deltakerne, der ide- og erfaringsutveksling er hovedinnholdet.

I tillegg til opplæringspakken for ansatte vil det bli utarbeidet konkret opplegg for foreldregrupper i fengslene. Dette vil bli brukt som mal for de ansattes selvtrening, se over. Det vil også bli utarbeidet et forslag til format for evaluering av pilotprosjektet.

Oslo, 15. juni 2005

Grete Flakk

Prosjektleder Program for foreldreveiledning

Ingeborg Egebjerg

Psykologspesialist med
fordypning i barne og
ungdomspsykologi

Vedlegg nr. 3: Loggboksmalen

Loggbok for foreldreveiledning i fengsel

For at dere skal kunne følge utviklingen i gruppen og for at vi skal kunne foreta en evaluering av samtaleopplegget, er det viktig at det blir ført loggbøker fra gruppemøtene. Loggboksen skal inneholde:

Praktiske opplysninger

Navn på veiledere

Arbeidssted og adresse

Beskrivelse av deltakerne (antall/kjønn/antall barn)

Hvordan ble deltakerne informert og motivert

Ble deltakerne informert gjennom felles møte (legg ved evt. møteinnkalling), oppslag eller personlig orientering? Hva ble evt. sagt?

Valg av deltakerne

Begrunnelse for valg av deltakere. Dersom der er medlemmer som slutter, hva er årsaken til dette? Hvis dere velger å ta inn nye medlemmer i løpet av gruppeopplegget, hva var begrunnelsen for dette? Hvor mange nye kom evt. inn, og når i prosessen skjedde det? Hvordan virket det inn på gruppen? Hvordan fungerte det for de nye? Gjorde dere noe spesielt for at de nye skulle bli lettere integrert i gruppen?

Logg fra hvert møte

Det er viktig å evaluere hvert møte for å få gruppeveileder(ne)s beskrivelse av prosess og innhold, samt vurdering av sin rolle som veileder.

Punkter til loggføring:

-
- a) I hvilken grad ble opplegget gjennomført etter den oppsatte planen? Hvis det har skjedd forandringer, hvilke?
 - b) Hvordan reagerte deltakerne på de forskjellige punktene/temaene i dagsprogrammet? Hva engasjerte dem mest – hva engasjerte dem mindre? Var det noe som ble misforstått eller mislikt?
 - c) Hvordan ble hjemmeoppgavene mottatt? Gjennomførte alle hjemmeoppgavene?
 - d) Hvordan var gruppens aktivitet og engasjement? Hvem var aktive – hvem var passive?
 - e) Var dette et vellykket, middels eller mislykket møte? Hvorfor?
 - f) Var alle tilstede?
 - g) Når begynte møtet? Når sluttet det? Greide dere å holde den planlagte tidsrammen?
 - h) Møtte du spesielle utfordringer?

Legg gjerne ved korte historier, fortellinger og eksempler fra møtene!

Evaluering og oppsummering

Deltakerne:

Hvordan opplevde deltakerne samtalegruppen? (tilbakemeldinger siste møte)

Hvordan er din oppfatning av deltakernes utbytte av samtalegruppen?

Veileder:

Hva har du lært om deg selv som veileder?

Hva vil du evt. gjøre annerledes neste gang?

Videreføring

Hvordan har du tenkt å videreføre arbeidet på arbeidsplassen din?

Hva trenger du framover for å beholde engasjementet som foreldreveileder i fengselet?

Vedlegg nr. 4: Informasjonsbrevet

Vedr.: Prosjekt foreldreveiledning for innsatte i fengsel

Hei!

Jeg er en masterstudent i spesialpedagogikk med fordypning i ”Psykososiale vansker” ved Universitet i Oslo. Jeg går i siste semester, og er dermed i gang med å skrive masteroppgave med tema: ”Barn av innsatte – Foreldrerådgivning til barnets beste”.

Hensikten med oppgaven er å undersøke hvorvidt bevisstgjøring og støtte av fengslede foreldre i sin omsorgsgiver – og oppdragerrolle, ved hjelp av rådgivning, kan lykkes. Hvordan vil man gå til verks, hva slags rådgivning handler det om, vil man nå omsorgspersoner utenfor fengslet, og/eller vil man involvere flere instanser som for eksempel politi?

Jeg er valgt å fokusere personer som kommer til å gjennomføre rådgivning og deres opplevelse av betydningen og muligheter for rådgivning. Jeg har kommet fram til følgende problemstilling:

”I hvilken grad opplever representanter fra kriminalomsorgen at barn av innsatte i grunnskolealderen kan få utbytte av det norske foreldreveiledningsprogrammet i fengsel?”

Forskningsspørsmål ved undersøkelsen er: øker foreldreveiledningsprogrammet fokus på barn av innsatte i fengsler og er tilbudet til barnets beste som forskrift til Lov om straffegjennomføring krever (2002: § 1-3).

Jeg vil gjennom hele prosessen få faglig veiledning av Erling Kokkersvold. Jeg sender deg min prosjektplan og vil gjerne, hvis du er interessert, gå både skriftlig og muntlig nærmere inn på gjennomføring av et mulig intervju, hvor anonymitetskrav er en selvfølge.

Jeg anser programmet som et viktig skritt for å støtte barn av innsatte, og jeg håper på et positivt svar fra din side!

Med vennlig hilsen

Vedlegg nr. 5: Samtykkeerklæring

Hei!

Takk for at du er villig til å delta i prosjektet mitt.

Du har fått tilsendt prosjektplanen min og er informert om gjennomføringen av prosjektet. Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på, eller sende en e-post til chanpr@online.no. Du kan også kontakte min veileder Erling Kokkersvold ved Institutt for spesialpedagogikk, på telefonnummer 22 85 81 21.

Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent 45 minutter, og vi blir sammen enige om tid og sted.

Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Alle innsamlede data vil bli anonymisert: dvs at intervjuene skal stå for seg selv uten navn og mulighet til kobling mot intervjuperson samt fengslet, i løpet av hele datainnsamlingen og bearbeidelsesprosessen. Og ingen enkeltpersoner vil kunne bli gjenkjent i den ferdige oppgaven. Opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen utgangen av 2006.

Dersom du fortsatt har lyst til å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sender den til meg.

Med vennlig hilsen

Chantal J. Prell-Hutmacher

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om undersøkelsen av "barn av innsatte – foreldrerådgivning til barnets beste" og ønsker å stille på intervju.

Jeg er klar over at jeg kan trekke meg når som helst underveis, at opplysningene anonymiseres fra begynnelsen av og at opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen utgangen av 2006.

Signatur

Vedlegg nr. 6: Intervjuguide

- Kan du kort fortelle noe om jobben din?

1. Du har vært gjennom, eller holder på med, et videreutdanningskurs i foreldreveiledning i fengsel. Kan du forteller meg noe om det?

→ Programmets bakgrunn?

→ Kursets gjennomføring?

→ Hva var betingelsen for å delta på kurset?

→ Valg av institusjon og ansatte

→ Har du jobbet med veiledning før?

2. Fengslets virksomhet er preget av sikkerhet og kontroll. Rammen ansees som ganske rigid. Hvordan blir foreldreveiledningen tilpasset innenfor en slik ramme?

→ Hvilke verdier blir verdsatt i foreldreveiledningen?

→ Er det blitt utarbeidet regler og vilkår for innsattes deltakelse?

→ Kan en innsatt blir ekskludert av foreldreveiledningen?

→ Hvorfor? Hva skjer med barnet?

→ Hvordan opplever du at foreldreveiledningsprogrammet har kommet i gang?

3. Kan du beskrive situasjonen rundt foreldreveiledningen?

→ Pratisk: lokaliteten, tidsmessig osv.

→ Menneskelig: Hvor mange innsatte deltar, hvor mange barn har de, hvor mange år har de vært i fengsel og hvor mange år har de igjen?

Hvor mange rådgivere osv.

- Kontinuitet og oppbygging av veiledning.
- Sammenhenger mellom veiledning (teori) og samvær med barn (praksis)
- Hvilken betydning har den hjemmeforelderen? Blir den involvert på noen måter?

4. Foreldre opplever seg selv ofte som 'god nok omsorgsgiver' for sine barn og kan reagere kritisk på en "påtvunget" foreldreveiledning. Hvordan er programmet blitt tatt imot?

- Kan dette påvirke åpenhet, engasjement i selve veiledningen?
- Kan du fortelle meg noe om erfaringer du har gjort med foreldreveiledningen?
 - Hva legger dere vekt på?
- Kan du beskrive relasjonen innsatte imellom og mellom innsatte og veilederen?
- Hvem tror du få i første omgang får utbytte av programmet?
- Har du opplevde forandringer i kontakt og/eller samværsform mellom innsatte og barn?
 - Hva er styrken ved programmet?
 - Hva synes du mangler ved programmet eller bør utvides?

5. Mange fengslede foreldre forteller at barna deres er blitt negativt påvirket i sin utvikling.

Kan du fortelle meg noe om disse barna?

- Tror du at disse barna er mer sårbare enn barn flest?
- Når tror du at barnet har det "vanskeligst" når foreldre er fengslet?

6. Hvordan tror du barn vil ha nytte av programmet?

→ Hvilke behov vil og kan programmet dekke?

7. Hva tror du må det til for at barnet har det ”best mulig” mens en eller begge foreldre er fengslet (uavhengig av institusjonen), med tanke på barnets fremtid?

→ innenfor fengslet

→ utenfor fengslet

→ Hva tror du skal til for å forbedre hverdagen og fremtiden til barn av innsatte?

9. Programmet skal evalueres derfor må dere skrive en loggbok, kan du si noe om det?

→ Hvordan opplever du påvirkningen av yrkesetisk, påkrevd lojalitet, når det gjelder din kritikk og vurdering av programmet?

10. Har du noe du vil føye til?

→ angående barn av innsatte

programmet

intervjuet

ellers

Vedlegg nr. 7: Tesch's ten princips and practices

“I found that there are at least ten principles and practices that hold true for the remaining types of analyses, from ethnomethodology to phenomenology (in addition, of course, to the usual principles of good scholarship such as honesty and ethical conduct).

1. Analysis is not the last phase in the research process; it is concurrent with data collection or cyclic. It begins as soon as a first set of data is gathered and does not only run parallel to data collection, but the two become ‘integrated’ (Glaser and Strauss, 1967, p. 109). They inform or even ‘drive’ each other (Miles and Huberman, 1984, p.63).

2. The analysis process is systematic and comprehensive, but not rigid. It proceeds in an orderly fashion and requires discipline, an organized mind, and perseverance. The analysis ends only after new data no longer generate new insights; the process ‘exhausts’ the data.

3. Attending to data includes a reflective activity that results in a set of analytical notes that guide the process. ‘Memos’, as these analytical notes are often called, not only ‘help the analyst move easily from data to a conceptual level’ (Miles and Huberman, 1984, p. 71), but they record the reflective and the concrete process and, therefore, provide accountability.

4. Data are ‘segmented’, i.e., divided into relevant and meaningful ‘units’, yet the connection to the whole is maintained. Since the human mind is not able to process large amounts of diverse content all at once, the analyst concentrates on sets of smaller and more homogeneous chunks of material at any one time. However, the analysis always begins with reading all data to achieve ‘a sense of the whole’. This sense fertilizes the interpretation of individual data pieces.

5. The data segments are categorized according to an organizing system that is predominantly derived from the data themselves. Large amounts of data cannot be processed unless all material that belongs together topically is assembled conceptually and physically in one place. [...]

6. The main intellectual tool is comparison. The method of comparing and contrasting is used for practically all intellectual tasks during analysis: forming categories, establishing the

boundaries of the categories, assigning data segments to categories, summarizing the content of each category, finding negative evidence, etc. The goal is to discern conceptual similarities, to refine the discriminative power of categories, and to discover patterns.

7. Categories for sorting segments are tentative and preliminary in the beginning; they remain flexible. Since categories are developed mostly from the data material during the course of analysis, they must accommodate later data. They are modified accordingly and are refined until a satisfactory system is established. Even then the categories remain flexible working tools, not rigid end products; ‘no order fits perfectly’ (Lofland, 1971, p. 123).

8. Manipulating qualitative data during analysis is an eclectic activity; there is no one ‘right’ way. The researchers who have described the procedures they have used to analyze text data usually are wary about ‘prescriptions’. They wish to avoid standardizing the process, since one hallmark of qualitative research is the creative involvement of the individual researcher. There is ‘no fixed formula’ (Barritt et al., 1985, p. 5). ‘It is possible to analyze any phenomenon in more than one way’ (Spradley, 1979, p. 92), and ‘each qualitative analyst must find his or her own process’ (Patton, 1980, p. 299).

9. The procedures are neither ‘scientific’ nor ‘mechanistic’; qualitative analysis is ‘intellectual craftsmanship’ (Mills, 1959). On the one hand, there are no strict rules that can be followed mindlessly; on the other hand, the researcher is not allowed to be limitlessly inventive. Qualitative analysis can and should be done ‘artfully’ (Guba and Lincoln, 1981, p.185), even ‘playfully’ (Goetz and LeCompte, 1984, p. 172), but it also requires a great amount of methodological knowledge and intellectual competence.

10. The result of the analysis is some type of higher-level synthesis. While much work in the analysis process consists of ‘taking apart’ (for instance, into smaller pieces), the final goal is the emergence of a larger, consolidated picture. This could be a ‘composite summary’ (Hycner, 1985, p. 296), a description of ‘patterns and themes’ (Patton, 1980, p. 302), a ‘final order’ (Lofland, 1971, p.118), an ‘identification of the fundamental structure’ of the phenomenon studied (Colaizzi, 1978, p. 61), a ‘provisional hypothesis’ (Turner, 1981, p. 237), a new concept or ‘theoretical category’ (Lazarsfeld, 1972, p. 225), or a ‘substantive theory’ (Glaser and Strauss, 1967, p.113)” (Tesch 1992: 95ff).

Vedlegg nr. 8: Nodetre

2=(1) <u>Innføring & gjennomføring</u>	34=(2) <u>Barn av innsatte & familien deres</u>
3=(1 1) kursets gjennomføring	35=(2 1) familie
4=(1 1 1) teori	36=(2 1 1) geografiske - økonomiske problemer
5=(1 1 1 1) detaljer - struktur	37=(2 2) regler og vilkår for innsattes deltakelse
6=(1 1 2) relasjon	38=(2 2 1) utelukkelse
7=(1 1 3) taushetsplikt	39=(2 2 2) domslengde
8=(1 1 4) rollemodeller	40=(2 2 3) intern justis
9=(1 1 5) praksis	41=(2 3) hjemmeforelderen
10=(1 1 6) å være veileder	42=(2 4) innmeldning til veiledning
11=(1 2) annen kunnskap og tilbud	43=(2 5) dårlig samvittighet
12=(1 2 1) utenfor fengsel	44=(2 6) innsattes sensitivering
13=(1 3) betingelsen for å delta på kurset	45=(2 7) sannhet eller løgn
14=(1 4) andre kursdeltakere /anstalt	46=(2 8) forpliktelser
15=(1 5) ledelsen	47=(2 9) innsatte imellom
16=(1 6) fleksibilitet	48=(2 9 1) masken - egoismen
17=(1 7) oppfølgingstilbud	49=(3) <u>Barn av innsatte</u>
18=(1 8) kontekst	50=(3 1) forberede kontakt
19=(1 8 1) sikkerhet	51=(3 2) kontakt med fengsel
20=(1 8 2) tillit	52=(3 3) påvirkning av foreldres fengsling
21=(1 8 3) åpen anstalt	53=(3 3 1) pågripelsen
22=(1 8 4) lukket anstalt	54=(3 3 2) varetekt
23=(1 8 5) lokaliteter	55=(3 4) manglende kunnskap
24=(1 8 6) sivil eller uniform	56=(3 5) fokus
25=(1 9) tidsperspektiv	57=(3 6) fantasier - tanker
26=(1 10) økonomi	58=(4) <u>Kritikk/Visjon</u>
27=(1 11) relasjon mellom teori og samvær	59=(4 1) familie
28=(1 12) etikk - holdning	60=(4 2) andre tilbud
29=(1 13) førsteutbytte	61=(4 3) andre programmer
30=(1 14) styrke ved foreldreveiledning	
31=(1 15) hva mangler eller bør utvides	
32=(1 16) veiledning for ansatte	
33=(1 17) evaluering	